

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta filosofická

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Dějiny starověkých knižních kultur v kontextu Babylonu,
Egypta a Mezopotámie**

Veronika Klečková

Plzeň 2015

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta filosofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Dějiny starověkých knižních kultur v kontextu Babylonu,
Egypta a Mezopotámie**

Veronika Klečková

Vedoucí práce:

prof. PhDr. Petr Charvát, DrSc.

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filosofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Plzni roku 2015

Podpis: .....

Poděkování:

Tímto bych ráda poděkovala prof. PhDr. Petru Charvátovi, DrSc. za odborné vedení mé bakalářské práce. Děkuji za cenné rady, připomínky a čas, který věnoval vedení mé práce. V neposlední řadě děkuji za pomoc s výběrem vhodné odborné literatury.

Obsah

1 ÚVOD	1
2 EGYPT	4
2. 1 VÝVOJ JAZYKA A PÍSMO	4
2. 1. 1 Hieroglyfické písmo	6
2. 1. 2 Hieratické písmo	10
2. 1. 3 Démotické písmo	11
2. 1. 4 Koptské písmo	12
2. 2 ROZLUŠTĚNÍ HIEROGLYFŮ	14
2. 2. 1 Jean-François Champollion	14
2. 3 PÍSAŘI	20
2. 4 MATERIÁLY	22
2. 4. 1 Psací potřeby	22
2. 4. 2 Písemné materiály	23
2. 5 KNIHOVNY	25
2. 5. 1 Literatura	26
2. 5. 2 Alexandrijská knihovna	30
3 MEZOPOTÁMIE	35
3. 2 OBLASTI MEZOPOTÁMIE	35
3. 2 VÝVOJ PÍSMO	35
3. 2. 1 Klínové písmo	36
3. 2. 2 Válečková pečetítka	39
3. 3 PÍSAŘI	40
3. 4 MATERIÁLY	42
3. 5 ROZLUŠTĚNÍ KLÍNOVÉHO PÍSMO	43
3. 5. 1 G. F. Grotefend a sir H. C. Rawlinson	43
3. 6 KNIHOVNY	46
3. 6. 1 Objevení Aššurbanipalovy knihovny v Ninive	46
3. 6. 2 Organizace Aššurbanipalovy knihovny	47
4 JAZYKY MEZOPOTÁMIE	48

4. 1 SUMERŠTINA	48
4. 2 AKKADŠTINA	50
4. 3 CHETITŠTINA.....	53
5 ZÁVĚR	55
6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	59
7 INTERNETOVÉ ZDROJE	60
8 SEZNAM OBRÁZKOVÝCH PŘÍLOH	61
9 RESUMÉ	65
10 OBRÁZKOVÉ PŘÍLOHY.....	66

1 Úvod

Jako téma své bakalářské práce jsem zvolila Dějiny starověkých knižních kultur v kontextu Babylonu, Egypta a Mezopotámie. Toto téma nezahrnuje komplexně celý starověký svět a vývoj jeho knižních kultur, ale pouze oblasti, o které já osobně projevuji největší akademický zájem. V mé práci nebude zahrnutý antický svět a oblast Řecka a Říma, stejně jako vývoj písma ve starověké Číně. Téma knižních kultur je velice rozsáhlé a věnovat se mu tak, jak by si zasloužilo, by vydalo nejméně na diplomovou práci. Předmětem mé práce bude snaha podat co nejucelenější přehled o vývoji starověkých knižních kultur v oblasti severovýchodní Afriky a Arabského poloostrova. Oblasti starověkého Egypta a Mezopotámie jsou základní kolébkou prvních civilizací, kde docházelo k vývoji jazyka, písma a materiálních kultur.

Toto téma v sobě zahrnuje vše od vývoje jednotlivých písem, písemných materiálů, přes dochované písemné prameny a dobovou literaturu, až po knihovny, v nichž byly tyto poklady po staletí uloženy. Prvotním podnětem pro zvolení tohoto tématu, byla má láska ke knihám a zájem o starověké dějiny, zejména v oblasti Egypta. Stejně jako my dnes, měla i starověká společnost potřebu komunikovat a šířit nejrůznější poselství napříč zeměmi a vstříc budoucím generacím. Potřeba komunikace je neodmyslitelně spjatá s vývojem knižních kultur. Lidstvo mělo od počátků věků neutuchající potřebu zaznamenávat své myšlenky a střípky každodenních událostí. K těmto záznamům docházelo například pomocí rytí do kamene, kreslením do bahna, vázáním uzlů, nebo psáním na pergamen. Knihovny nesloužily pouze jako studnice moudrosti, ale také jako místa, kde se už od nepaměti shromažďovali vzdělanci, aristokracie, nebo i prostí občané toužící strhnout na sebe pozornost a podělit se o svá poslání s okolním světem. Díky dochovaným pramenům ze starověkých knihoven, jako byla například ta alexandrijská, máme dnes možnost čerpat z literárních pramenů dob dávno minulých. Pramenů, které se nám z těchto knihoven dochovaly, je nepřehledné množství. Písemnictví je zcela po právu považováno za kulturní odkaz daného národa či země. Tento materiální a duchovní odkaz by měl být chráněn pro budoucí generace a neměl by upadnout v zapomnění.

Bohužel v dnešní době je jen velice málo lidí, kteří se nenechají strhnout rychle plynoucí dobou a moderními technickými pokroky. Málokterý člověk se dokáže na chvíli zastavit a nad šálkem kávy si vychutnat kouzlo francouzské poezie 19. století, či krásu bájí a mýtů antického světa. V dnešním uspěchaném světě ztrácí psané slovo svůj půvab a lesk. Lidé dávají přednost mluvenému slovu, neradi čtou noviny a nezdržují se čtením klasických autorů. Raději si zapnou televizi a podívají se na filmovou adaptaci, nebo si stáhnou svou oblíbenou knihu online. S tímto rychle se blížícím úpadkem pevně vázaných knih, osobní návštěvou veřejných knihoven a touhou získávat nové informace, se může stát, že za dalších sto let nebude co chránit. Považuji se za jednoho z mála lidí, kteří věří v sílu psaného slova. Mé zásady a výchova mě vedly k poznávání a krásám, jaké se dají naleznout pouze v historii a literatuře. To je důvod, proč se ve své bakalářské práci chci zaměřit na knižní kultury starověkých civilizací. Věřím totiž tomu, že odkaz těchto civilizací stále žije a znát jeho vývoj a mít všeobecný přehled, by mělo být základním vzděláním každého historika, bez ohledu na jeho specializaci. Psané slovo je pro naši budoucí práci základním pilířem. Neznat jeho vývoj a historii by bylo ostudným.

Má práce je rozdělena do dvou obecných civilizačních oblastí. Dále do čtyř kapitol, z nichž každá obsahuje několik podkapitol zaměřených na konkrétní téma. Práci jsem časově vymežila obdobím od konce 4. a počátku 3. tisíciletí př. n. l. až do roku 476 n. l. Cílem mé práce je podat co nejucelenější přehled o vývoji starověkých knižních kultur od počátku archaického období v Egyptě, až po zánik Římského státu, a tedy oficiální ukončení starověku.

Primární zdroje, ze kterých jsem při psaní své bakalářské práce vycházela, jsou uvedeny v seznamu literatury, jenž byl schválený mým školitelem prof. PhDr. Petrem Charvátém, DrSc., který mi s výběrem zdrojů pomohl. Sekundární zdroje, které jsem pro svou práci využila, jsou především zahraniční, ale také tuzemské. Pracovala jsem především s publikacemi od našich předních českých egyptologů, a to prof. PhDr. Miroslava Vernera, DrSc., dále prof. Mgr. Miroslava Bárty, Dr., a také Doc. PhDr. Břetislava Vachaly, CSc. Čerpala jsem především z odborné literatury, a také z internetového vydání Encyclopædia Britannica.

Internetové zdroje jsem využila pouze za účelem získání příslušného obrázkového podkladu či fotografie, které jsem následně využila při tvorbě grafických příloh. Veškeré odkazy na použité zdroje jsou uvedeny na příslušných místech, tedy v poznámkovém aparátu a v přiloženém seznamu literatury.

2 Egypt

2. 1 Vývoj jazyka a písma

Starověká egyptština je jedním z nejstarších doložených jazyků, který má nejrozmanitější a nejdelší zaznamenanou historii. Starší je pravděpodobně pouze jazyk a písmo Sumerů. „Z objevených památek je zřejmé, že písmo bylo obyvatelům Mezopotámie známo už na přelomu 4. a 3. tisíciletí př. n. l.“¹ Egyptština jako mluvený jazyk postupně zanikala v průběhu středověku, kdy byla vytlačena arabštinou. Dnes se s egyptštinou neboli koptštinou můžeme setkat pouze jako s liturgickým jazykem, který v malé míře přežívá v egyptské koptské církvi².

Egyptština náleží do skupiny afrických a blízkovýchodních jazyků, jejichž jazyková větev je známá jako afroasijská, někdy nazývána jako semitohamitská. Egyptština představuje jednu ze šesti samostatných větví afroasijské rodiny, do které se řadí i spolu se svou poslední vývojovou fází, a to koptštinou.³ Pouze větve semitohamitská a semitská se mohou mimo rozvinutých jazyků chlubit také rozvinutým písemným systémem. V případě zbývajících čtyř jazykových větví (čadské, kušitské, berberské, omoské), písemné tradice buď zcela chybí, nebo jsou jejich písemné prameny minimální. Znalosti, které dnes o egyptštině máme, jsou zcela výsledkem moderní vědy. Egyptologové člení vývoj egyptštiny na pět vývojových fází. Nejstarší fází je tzv. nejstarší egyptština, která se používala přibližně do roku 2155 př. n. l. Dalším vývojovým stupněm je klasická egyptština, která se používala v období mezi lety 2155 – 1551 př. n. l. Třetí vývojovou fází je novoegyptština, která se užívala mezi roky 1551 – 712 př. n. l. Nejmladšími vývojovými stádii egyptštiny jsou démotština a koptština.

Stará egyptština je jazyk textů pyramid z období Staré říše. „V této době má egyptský stát zhruba jeden milion obyvatel, disponuje vyspělým písmem, propracovaným daňovým systémem a je schopen akumulovat značný ekonomický

¹ KÉKI, Béla, *5000 let písma*, Praha 1984, s. 27.

² Koptská církev se v Egyptě plně prosadila až během byzantské nadvlády ve 4. století n. l. Církev vyznává křesťanství.

³ MYNÁŘOVÁ, Jana, DUŠEK, Jan, ČECH, Pavel, ANTALÍK, Dalibor, *Písemnictví starého Předního východu*, Praha 2011, s. 551.

potenciál, který z části investuje do veřejných projektů.“⁴ V tomto období se také objevují první souvislé texty. Klasická egyptština je jazykem literárních, náboženských a monumentálních textů z období Střední říše a První přechodné doby. Novoegyptština je jazykem hovorovým z období Nové říše a Třetí přechodné doby, který se objevuje především na administrativních a literárních textech. Svoji slovesnou skladbou se novoegyptština odlišuje od staré i klasické egyptštiny. Démotština je hovorovým jazykem, písmo této doby se nazývá démotické. Období výskytu je doloženo od období Pozdní doby, až do pozdní římské doby. Posledním vývojovým stádiem je koptština, která je zajímavá zejména svou vokální stavbou jazyka a rozmanitostí dialektů. Koptský dialekt se zpravidla dělí na *sahidštinu*⁵ a *bohairštinu*⁶. Písmem tohoto jazyka je koptské písmo, které se používalo od 3. století n. l., až do období arabské nadvlády v Egyptě. V dnešní egyptské arabštině⁷ je možné zaznamenat stopy koptštiny, a to ve formě určité syntaxe.

V historii vývoje egyptského písma jsou zaznamenány celkem čtyři různé písemné systémy. Každý z těchto písemných systémů, je plně vyvinutý a příliš se od sebe neliší. Nejstarším dochovaným písmem je hieroglyfické písmo, které se postupem času zjednodušovalo a transformovalo. S rozvojem kurzivní formy hieroglyfů se postupně vyvinulo písmo hieratické a démotické. Démotické písmo se původně označovala jako písmo *enchorické*⁸. Nejmladším písmem v Egyptě je koptské písmo, které vychází z řecké abfabetu. Koptské písmo se plně rozvinulo v římském období (30 př. n. l. – 395 n. l.), a tím zatlačilo do pozadí zbývající tři písemné systémy. „V Řecké a Římské době (po roce 332 př. n. l.) se v Egyptě

---

⁴ BÁRTA, Miroslav a kol., *Civilizace a dějiny*, Praha 2014, s. 116.

⁵ Sahidský dialekt byl používán na území Horního Egypta, a to až do 14. století n. l.

⁶ Boiharský dialekt se řadil mezi druhý nejrozšířenější. Byl používán na území Dolního Egypta přibližně ve stejném období jako hornoegyptský sahidský dialekt.

⁷ Hovorový dialekt arabštiny, který se vyvinul na území Egypta přibližně ve 3. století n. l. Egyptská arabština nemá, na rozdíl od spisovné arabštiny vlastní ustálenou psanou podobu.

⁸ Termín enchorický použil poprvé Dr. Thomas Young. Termín démotický začal používat až Jean-Francois Champollion.

také všemi druhy písma psalo.“⁹ Egyptské písemnictví však svou identitu postupně ztrácí. Nejprve s nástupem křesťanství, a poté s příchodem Arabů a islámu roku 641 n. l.¹⁰

Mimo hieroglyfického, hieratického, démotického a koptského písma, existuje ještě páté, které je značně stylizované a pravděpodobně vychází z egyptských hieroglyfů. V západní části Sinajského poloostrova v lokalitě Wádi Maghára, byly nalezeny krátké texty, psané dosud neznámým písmem. Jelikož byly texty nalezeny na Sinaji, je písmo nazýváno protosinajským¹¹. Jedná se o abecední písmo, jehož základ je odvozen z hieroglyfů. Zpravidla se toto písmo datuje do období mezi 12. – 18. dynastií. Původ či přesná funkce písma není dosud známá. Převládá však názor, že se jedná o písma Kanaánců, kteří s Egypty navázali styky během egyptských výprav na Sinaj.¹²

2. 1. 1 Hieroglyfické písmo

Hieroglyfické písmo patří k nejstarším a nejdéle používaným písmům v Egyptě. Nejstarší prameny, které jsou psány hieroglyfy, pocházejí z Archaického období (3000 – 2640 př. n. l.), naopak nejmladší prameny pocházejí ze 4. století n. l., tedy z římské doby (30 př. n. l. – 395 n. l.). „*Jedním z nejdůležitějších historických pramenů Archaické doby (3000 – 2686 př. Kr.) je Palermská deska, fragment čedičové stély pocházející z období 5. dynastie, do níž jsou z obou stran vytesány královské anály sahající až k mytickým prehistorickým panovníkům.*“¹³ S rozvojem kurzivního písma, tedy hieratického a démotického písma, dochází k omezení používání hieroglyfů pouze na náboženské a monumentální texty, které se nejčastěji tesaly do kamene. Hieroglyfický písemný systém se plně rozvinul v období Staré říše, kdy celkový počet používaných hieroglyfů dosáhl

---

⁹ VACHALA, Břetislav, *77 zajímavostí ze starého Egypta*, Praha 1989, str. 179.

¹⁰ JAMES, Allen, *Middle Egyptian : An introduction to the language and culture of hieroglyphs*, Cambridge 2000, s. 11.

¹¹ Viz. Příloha č. 12.

¹² VERNER, Miroslav, *Chrám světa. Svatyně, kultury a mysteria starověkého Egypta*, Praha 2010, s. 469.

¹³ SHAW, Ian, *Dějiny starověkého Egypta*, Praha 2010, s. 20.

počtu mezi 700 – 800 znaků.¹⁴ Původ českých termínů hieroglyfy a hieroglyfické písmo, je odvozený z řeckých spojení *Ta hiera gramata*, což znamená posvátná písmena a *Ta hieroglyphica*, tedy tesaná písmena. Hieroglyfy jsou plnohodnotným písemným systémem, který má ikonickou a obrázkovou povahu písma.

Z typologického hlediska jde o písmo smíšené, neboť některé znaky jsou nositelem významu a jiné nositelem zvuku. „*V prvních lexikografických systémech v Mezopotámii a Egyptě, nebyl fonetický princip uplatňován na všechny znaky, ale pouze na některé z nich.*“¹⁵ Egyptské hieroglyfy jsou složeny z několika znaků, které se označují jako ideogramy¹⁶, logogramy¹⁷, ortogramy¹⁸, fonogramy¹⁹ a determinativy²⁰. Nikdy neexistoval pevný počet hieroglyfů, existoval však pevný počet standardně používaných znaků, který se však lišil v každém dynastickém období. Stálou skupinou znaků, které se používaly průběžně během tisíciletí, byly fonogramy. Fonogramů je dohromady 24, a každý z nich označuje vždy jen jedinou souhlásku. V dnešní době je známo více jak 6 000 hieroglyfických znaků. Jedná se však o zavádějící počet, neboť s vývojem materiální kultury docházelo k vytváření nových znaků, stejně jako k úpadku znaků stávajících. Většina ze zmiňovaných cca 6 000 znaků se nachází převážně na chrámových zdech z řeckořímské doby, tudíž není zcela podložený jejich výskyt i ve starších obdobích. Počet hieroglyfických znaků např. ve Střední říši se odhaduje na zhruba 750 znaků.

---

¹⁴ BAREŠ, Ladislav, VESELÝ, Rudolf, GOMBÁR, Eduard, *Dějiny Egypta*, Praha 2009, s. 49.

¹⁵ POWEL, Barry, *Writing: Theory and history of the technology of civilization*, Oxford 2009, s. 40.

¹⁶ Ideogram představuje konkrétní věc zaznamenanou pomocí znaku, nebo obrázku. Mezi ideogramy spadá také logogram a determinativ.

¹⁷ Logogram je znak, kterým se zapisuje celé slovo.

¹⁸ Ortogram je znak, který objasňuje funkci jiného znaku. Rozlišuje rozdíly například mezi duálem, plurálem nebo singulárem.

¹⁹ Fonogram je nositelem zvuku. Označuje zpravidla hlásku, či skupinu hlásek. Fonogramy se dále dělí na jednoslabičné, nebo víceslabičné.

²⁰ Determinativ je znak, který se zpravidla umísťuje za fonogram, a označuje třídu, do které dané slovo náleží.

Uspořádání hieroglyfů se standardně dělilo na sloupcové nebo horizontální psané v řádcích²¹. Sloupcové uspořádání je starší, nežli horizontální. Hieroglyfické písmo neobsahuje interpunkční znaménka ani mezery oddělující jednotlivá slova. Orientace písma je převážně pravostranná, což znamená, že znaky se čtou zprava doleva a horní znak má přednost před znakem dolním. Tento systém vychází z faktu, že většina lidí psala pravou rukou. Je však známá i levostranná orientace, která se většinou vyskytuje u textů, kde jsou nápisy doprovázeny konkrétní postavou, která hledí vlevo. Levostranná orientace se také využívala v případě, že text nebyl zcela symetrický a bylo tedy třeba dosáhnout určité esteticky vypadající kompozice. Pomůckou, která napomáhala určit, zda se jedná o text psaný pravostrannou či levostrannou orientací byly nejčastěji znaky, u kterých se dalo určit, zda jsou psány ze zadní nebo přední strany.

Při psaní písma se nejčastěji hledělo na kaligrafické nebo estetické uspořádání, což často vedlo k seskupování slov do pomyslných čtverců nebo obdélníků. Toto uspořádání bylo harmonické proto, aby v textu nevznikaly prázdné a nevzhledné mezery. Tomuto systému, kdy se změnil pořadí hieroglyfů tak, aby vznikla lepší kompozice, se odborně říká *grafická transpozice*. Další termín, se kterým se u hieroglyfického písma často setkáváme, se nazývá determinativ. Jedná se o kombinaci fonogramu a ideogramu. Ideogram zpravidla rozšiřoval smysl fonogramu a využíval se tak zpravidla při psaní jmen. Vzniklý determinativ rozlišil, zda se jedná o jméno mužské či jméno ženské. V historii hieroglyfického písma, byly také zaznamenány případy, kdy docházelo k ničení jmen vlastníků, a to např. na *kartuších*²² nebo hrobech zemřelých. Odstraněním jména například z hrobu, ztrácí duše zemřelého identitu a zaniká. Jeho existence v posmrtném životě tak není možná. K těmto akcím docházelo poměrně často, a to ve všech společenských vrstvách. Například po smrti faraona Amenhotepa IV. z 18. dynastie (1551 – 1306 př. n. l.), známého jinak jako Achnaton, docházelo po celém Egyptě k ničení *kartuší* a jiných písemných dokladů s faraonovým

---

²¹ Viz. Příloha č. 17.

²² Souhrnné označení oválných rámečků, do nichž se pomocí hieroglyfického zápisu vepisovala královská titulatura.

jménem. „*Důvodem začlenění Textů do prostor pyramid byla víra, že zemřelému králi zajistí přežití a spokojený život na onom světě. Egypťané považovali jejich pouhou přítomnost v pyramidě za dostatečně účinnou.*“²³ Příčinou zneuctění faraonovi památky, byla radikální náboženská reforma, která proběhla za jeho vlády. „*Achnaton šel tak daleko, že nechal uzavřít chrámy v zemi a založil si nové sídelní město.*“²⁴

Vztah mezi hieroglyfickým písmem a uměním byl převážně účelový. Egypťané nenechávalo písmu příliš volnou formu, a proto vznikaly nejrůznější zásady pro zobrazování hieroglyfů jako obrázků. Například postava musela být zobrazena co nejefektivněji, a to i za předpokladu, že dojde k optické deformaci těla. Z náboženského hlediska měly některé hieroglyfy magickou moc, a tak bylo jejich zobrazování omezováno nebo nahrazováno neškodnými zástupnými symboly. „*Víra v magický účinek božských slov se odráží i v příležitostných pokusech omezit moc určitých hieroglyfů, zejména těch, které zobrazují lidské postavy, ptáky a zvířata. Právě tyto hieroglyfy měly údajně velkou sílu přivodit zlo a neštěstí, když se nacházely na magicky citlivých místech, jako jsou zdi pohřební komory nebo stěny sarkofágu.*“²⁵

Postupem času docházelo k zjednodušování hieroglyfů, a to proto, aby se urychlil jejich opis. Hieroglyfické písmo se tak omezuje pouze na monumentální texty a do popředí se dostává jeho adaptace, tedy kurzivní hieratické písmo, které je poté nahrazeno písmem démotickým. Používání hieroglyfů definitivně zaniká během 4. století n. l., kdy se písmo stalo nevhodným i pro zapisování křesťanských a náboženských textů. V této době se ke každodennímu zápisu začalo využívat koptské písmo.²⁶

---

²³ SHAW, s. 129.

²⁴ BÁRTA, Miroslav a kol., s. 117.

²⁵ DAVIES, V. W., *Egypťské hieroglyfy: Čtení v minulosti*, Praha 2002, s. 21.

²⁶ QUIRKE, Stephen, SPENCER, Jeffrey, *The british museum book of ancient Egypt*, London 1992, s. 120.

2. 1. 2 Hieratické písmo

Hieratické písmo je zjednodušenou kurzivní formou²⁷ hieroglyfického písma. Hieratické písmo se plně vyvinulo proto, aby se usnadnil opis hieroglyfů. Kurzivní písmo bylo charakteristické pro plynňý a čitelný rukopis písaře. Po více než 2 500 let bylo toto písmo administrativním a obchodním písmem celého Egypta. Prvním vývojovým stádiem byly polokurzivní hieroglyfy, které se objevovaly na hliněných nádobách již v období Staré říše (2640 – 2155 př. n. l.). Nejstaršími dochovanými a obsáhlými písemnými prameny jsou pozemkové dokumenty, které pocházejí z období vlády 4. dynastie. Hieratickým písmem se nejčastěji zaznamenávaly literární dokumenty, které měly vědecký, nebo náboženský charakter. Nejčastěji se jimi psalo na svitky, papyrus nebo ostraku.²⁸

*„Po vynálezu papyru kopírovali písaři prosté tvary tesaných hieroglyfů na nový materiál. Záhy poznali výhody papyru a začali některé značky zkracovat a zjednodušovat, z čehož se vyvinulo nové písmo hieratické. I když toto slovo značí, že jde o posvátné písmo, Egypťané je užívali ke světským účelům, zatímco hieroglyfy byly nadále užívány k účelům posvátným.“*²⁹ K zápisu se používal černý inkoust a štětec vyrobený z rákosu. Pro označení začátku textu, interpunkčních znamének nebo k vyznačení numerického součtu, se většinou používal červený inkoust.

Hieratické písmo se stejně jako hieroglyfy zapisovalo buď ve sloupcích, nebo v horizontálních řádcích. Na rozdíl od hieroglyfů má hieratické písmo neměnnou orientaci a čte se vždy zprava doleva. Zlomovým obdobím v historii hieratického písma byla Střední říše. Do období vlády 11. dynastie byly hieratické texty zapisovány ve sloupcích. V období vlády 12. dynastie (1991 – 1785 př. n. l.) dochází ke změně ve formálním zápisu a hieratické texty se začínají zapisovat v horizontálních řádcích. Hieratické písmo bylo rovněž možné znak po znaku převést zpět na hieroglyf. Ovšem převádění znaků bylo velice obtížné a zdlouhavé. Zápis hieratického písma se postupně zjednodušoval, a tak

---

²⁷ Viz. Příloha č. 18.

²⁸ Viz. Příloha č. 2.

²⁹ KNEIDL, Pravoslav, *Z historie evropské knihy*, Praha 1989, s. 14.

docházelo k zapisování dvou nebo více znaků za pomoci jediného tahu štětce. Tímto způsobem vznikaly tzv. *ligatury*. Se zjednodušováním písma docházelo k nahrazování složitých znaků za znaky jednoduché a zástupné. Některé z těchto zkrácených znaků si zpětně do své písemné soustavy vypůjčily hieroglyfy. Je tedy více než pravděpodobné, že spousta hieroglyfických nápisů byla původně koncipována v písmu hieratickém.

Už v období vlády 12. dynastie se začaly objevovat různé písemné styly. V období Nové říše byly tyto styly již zcela samostatné. Nejrozšířenějším písemným stylem bylo kurzivní obchodní písmo, které se nejčastěji využívalo k zápisu literárních a administrativních textů. V období 3. přechodné doby (1080 - 712 př. n. l.) se kurzivní obchodní písmo transformovalo do dvou variací, a to abnormálního hieratického písma a démotického písma. Později bylo abnormální hieratické písmo, kterým se psalo v Horním Egyptě, zatlačeno do pozadí písmem démotickým, kterým se zpravidla psalo v Dolním Egyptě. K tomuto vytlačení došlo za vlády 26. dynastie (664 – 525 př. n. l.) a dobytí jihu králi ze severu. Poté, co bylo hieratické písmo ze světského používání vytlačeno, omezilo se jeho používání pouze na náboženské dokumenty a monumentální texty. Posledními dochovanými hieratickými texty jsou náboženské papyry z poloviny 3. století n. l.

2. 1. 3 Démotické písmo

Démotické písmo představuje prakticky nezávislou formu písma, ve kterém lze s těžkostmi rozpoznat nástupce písma hieratického a hieroglyfického. Termín démotický použil poprvé J. F. Champollion, kterému se přičil starší ekvivalent *enchorický*, který poprvé použil T. Young. Termín démotický je odvozen z řeckého slova *démotikos*, což znamená v překladu lidový. Termín *enchorický* je odvozen rovněž z řečtiny, konkrétně z nápisu *enchoria grammata*, což v překladu znamená písmo této země. Oba termíny, ať už *enchorický*, či démotický, odkazují na to, že toto písmo bylo užíváno jako písmo domácí.

Démotické písmo se zapisovalo výhradně na papyrus a ostraku. Psalo se s pravostrannou orientací v horizontálních řádcích. Démotické písmo je

kurzivním písmem, které obsahuje množství ligatur a dalších ortografických zvláštností. Díky tomu, se čte s obtížemi a je tedy velice těžké jej zpětně převést do hieroglyfické podoby. Tímto písmem se nejprve zaznamenávaly dokumenty právního, administrativního nebo obchodního charakteru. V době, kdy byl Egypt dobyt Alexandrem Velikým, se začíná démotické písmo využívat i pro náboženské a literární účely. „*Dalším přínosem ptolemaiovské doby bylo to, že toto písmo začalo být používáno k monumentálním účelům, obzvláště na náhrobních a pamětních stélách.*“³⁰

Průlomovým objevem, který dopomohl k rozluštění nejen démotického písma, byla tzv. *Rosettská deska*³¹. Prvním krokem, který vedl k rozluštění démotického písma, byl překlad řeckého textu na *Rosettské desce*. Nápisy na desce byly zapsány ve třech odlišných písemných systémech. Spodní text byl zapsán řeckou abecedou a horní text byl psán hieroglyfickým písmem, jehož součástí bylo zároveň několik *kartuší*. Písmo umístěno mezi nimi bylo neznámé, avšak podobností se řadilo spíše k hieroglyfům, nikoli řecké abecedě. Dnes je toto písmo známé pod názvem démotické. Rozluštění *Rosettské desky* je připisováno J. F. Champollionovi. „*Young objevil klíč, když odhalil část abecedy, ale Champollion odemkl celý psaný systém.*“³² Démotické písmo je mladší, než písmo hieratické a hieroglyfické. Poslední dochovaný démotický nápis pochází z roku 450 n. l. a byl objeven v chrámu na ostrově Fílé.

2. 1. 4 Koptské písmo

„*Název „Kopt“ je odvozen z arabského gubti, což je samo zkomoleninou řeckého Atguptios. To znamená jednoduše „egyptský“.* Tento termín použili

---

³⁰ DAVIES, s. 28.

³¹ Rosettská deska – Deska z černého bazaltu, objevená roku 1799 P. F. X. Bouchardem během Napoleonovy expedice v Egyptě. Nalezena nedaleko města Rašíd. Deska je popsána textem ve třech různých písemných systémech (řecky, démotickým písmem a hieroglyfy). Rosettská deska byla pořízena jako kopie dekretu k příležitosti prvního výročí korunovace panovníka Ptolemaia V. Epifana. Kněží z Mennoferu v dekretu děkují panovníkovi za dobré skutky a vykonané služby, a zavazují se protislužbou ve formě trvalých oslav jeho narozenin a výročí jeho korunovace.

³² ROBINSON, Andrew, *Muž, který rozluštil hieroglyfy*, Praha 2013, s. 121.

Arabové poté, co Egypt v sedmém století dobyli, k označené domorodého obyvatelstva této země.“³³

Koptské písmo je sestaveno z celkem čtyřiaadvaceti písmen řecké abecedy, která je dále doplněna dalšími šesti znaky převzatými z démotického písma. Těchto šest znaků se užívá k označení egyptských fonémů, tedy k označení základních jednotek zvukové stavby jazyka. Koptské písmo je zastoupeno jak samohláskami, tak i souhláskami. Písmo je psáno v horizontálních řádcích, které se čtou zleva doprava. Koptské písmo neobsahovalo prakticky žádnou interpunkci. Dále se nevyužívaly mezery, které by od sebe oddělovaly jednotlivá slova. Samotná koptština má mnoho dialektů, z nichž jsou nejrozšířenějšími a nejrozmanitějšími *sahidský* a *bohairský* dialekt. Pro *sahidskou* koptštinu, která se plně rozvinula ve 4. stol. n. l., bylo typické užívání *supralineární čárky*, která se psala nad určitými skupinami souhlásek a označovala jednotlivé slabiky.

Nejstarší dochované koptské prameny pocházejí z konce 1. stol. n. l. Koptské písmo se původně využívalo k zápisu magických slov. S rozšířením křesťanství ve 4. stol. n. l. se standardní abecední forma koptského písma více rozvinula. Mladší forma obsahovala méně démotických znaků, než se zachovalo ve standardní podobě staršího písma. S rozšířením křesťanství se začalo koptské písmo využívat zejména pro zaznamenávání biblických témat nebo překladů Nového zákona. Koptské písmo bylo vhodnější, než písmo démotické, neboť jeho forma byla srozumitelnější a dostupnější společnosti.

Literárních pramenů psaných koptským písmem se dochovalo poměrně mnoho. Jedná se převážně o světské materiály, ale také administrativní, právní nebo obchodní texty. Stejně jako předešlé formy písma, bylo i koptské písmo nejčastěji zapisováno na papyrus, či ostraku. Ovšem na rozdíl od předešlých písemných systémů, se zapisovalo také na pergamen, tabulky ze dřeva a později i na papír. Texty byly zapisovány inkoustem, pomocí pisátka. Koptské texty jsou velmi často dochovány ve vázané formě, kdy jsou jednotlivé stránky spojeny na hřbetě. Jedná se o vázanou formu kodexu, která předcházela moderní vázané knize. Používání kodexu se plně prosadilo v průběhu 4. stol. n. l.

---

³³ DAVIES, s. 30.

V řeckořímské době byla úředním jazykem Egypta řečtina, proto je většina koptských slov odvozena právě z tohoto jazyka. Koptská gramatika však vychází spíše z démotického písma, tedy z egyptštiny. Koptština je posledním, nejmladším vývojovým stádiem egyptštiny. V průběhu 7. stol. n. l. začala být koptština postupně vytlačována arabštinou. V průběhu 16. stol. n. l. se stala mrtvým jazykem, který do dnešní doby přetrval pouze jako liturgický jazyk využívající se v koptské pravoslavné a katolické církvi.

2. 2 Rozluštění hieroglyfů

2. 2. 1 Jean-François Champollion

Jean-François Champollion³⁴ se narodil roku 1790 ve francouzském městečku Figeac, které leží na jihu země. Pocházel z početné rodiny, avšak jeho život nejvíce ovlivnil jeho starší bratr Jacques-Joseph Champollion–Figeac. „*V pozdějším období se starší bratr sám nazýval Champollion-Figeac, a to částečně i kvůli tomu aby se odlišil od svého mnohem slavnějšího sourozence, jenž byl znám jako Champollion le jeune (tj. Champollion mladší). Champollion-Figeac se ale proslavil natolik, že je mu věnováno heslo v moderní Encyklopedii Britannica.*“³⁵ Jean-François se zapsal do dějin egyptologie jako její zakladatel, a také jako muž, který rozluštil hieroglyfy. Tento muž učinil v první polovině 19. století průlom v odvětví egyptologie, která jako vědní obor vznikla až po roce 1822. Jean-François Champollion trvale ovlivnil nejen své současníky, ale také budoucí generace vědců.

Jean-François měl již během svého dospívání možnost prostudovat publikace s egyptskou tematikou, jako například Horapollovo pojednání *Hieroglyfika*. „*Hieroglyfika je tvořena dvěma knihami, které obsahují dohromady 189 výkladů hieroglyfů, což značí skutečnou znalost hieroglyfického písma, ale neznalost fonetických funkcí některých znaků a jejich vztah k egyptskému jazyku.*“³⁶ Dále se Champollion zabýval pracemi německého

---

³⁴ Viz. Příloha č. 32.

³⁵ ROBINSON, s. 29.

³⁶ POWEL, s. 86.

polyhistora Athanasiuse Kirchnera. Kirchner navzdory mylným názorům zaujímá čestné místo v dějinách egyptologie, jelikož byl prvním autorem koptské gramatiky a koptského slovníku. Kirchnerova díla se stala podkladem pro další studium Jeana-Françoise. Jean-François vycházel rovněž z prací svých kolegů a současníků, z nichž nejvýznamnějšími byli, francouzský orientalista Silvestre de Sacy, a dále švédský diplomat a orientalista J. D. Åkerblad. Oba zmínění orientalisté měli možnost zkoumat *Rosettskou desku*.³⁷ Jejich poznatky později posloužili nejen Champollionovi, ale také jeho rivalovi Dr. Thomasi Youngovi.³⁸

Svůj prvotní zájem o Egypt získal Jean-François ještě v Grenoblu, a to v letech 1802 – 1807, kdy měl možnost poprvé prostudovat sbírky egyptských starožitností Josepha Fouriera a publikace z knihovny svého bratra Champolliona-Figeaca. *V začátcích, zdá se, nebyla Champollionova fascinace starověkých Egyptem nijak úzce zaměřená. Zabýval se jak uměním a historií, tak geografii a přírodní historií, jazykem a literaturou i náboženstvím a vědou.*³⁹ Champollion vždy studoval s nadšením a se zápalem. Ještě než dosáhl věku dvaceti let, publikoval několik článků, z nichž nejvýznamnějším je jeho prvotina, nesoucí název *Pojednání o možných egyptských vlivech na řecké mýty o obrech*. Dalším významným počinem z počátků jeho kariéry je editace mapy Egypta, za účelem vytvoření geografického slovníku Orientu, s jehož sestavováním začal již roku 1807 ve věku sedmnácti let. Díky tomuto výzkumu byl v září 1807 publikován Společností umění a nauk článek s názvem *Pojednání o geografickém popisu Egypta před jeho dobytím Kambýsem*. Další důležitou prací je studie *Egypt za vlády faraonů*.⁴⁰ Zlomovým okamžikem se pak stal rok 1804, kdy měl Jean-François možnost poprvé spatřit kopii *Rosettské desky*.

Hluboký zájem o studium starověkého Egypta získal v době, kdy opouští lyceum v Grenoblu a odjíždí do Paříže studovat orientální jazyky. V Paříži studoval celkem ve čtyřech institucích: Collège de France, Speciální škola

---

³⁷ Viz. Příloha č. 1.

³⁸ QUIRKE, Stephen, SPENCER, Jeffrey, s. 127.

³⁹ ROBINSON, s. 51.

⁴⁰ GREPPO, J. G. H., *Essay of the hieroglyphic system of M. Champollion, Jun. and on the advantages which it offers to sacred criticism*, Boston 1830, s. 19.

orientálních jazyků, Císařská knihovna a Egyptský výbor. Hlavními učiteli Jeana-Françoise v Paříži byli: Silvestre de Sacy, Prosper Audran, Louis Langlès a Dom Raphaël de Monachis. Od začátku svého pobytu v Paříži pracoval Jean-François na výzkumu pro připravující se *Popis Egypta*, který byl jako mnohosvazková vědecká publikace vydávaný od roku 1809 do roku 1828.

Od roku 1804, kdy se s kopií desky poprvé setkal, až do dubna roku 1808 nikdy neuvažoval o jejím luštění v plném rozsahu. Teprve na jaře roku 1808 změnil názor a s pomocí kopie, která pocházela z Britského muzea, se pustil do studia. Z počátku byly jeho snahy o přečtení desky zcela mylné. Jean-François nejprve zjišťoval, zda může se svými znalostmi koptštiny přeložit řeckou část na desce do koptských ekvivalentů, a poté je nějak spojit s démotickým písmem. Jeho prvotní myšlenkou bylo, že existuje spojitost mezi alfabety psanou koptštinou a démotickým písmem. Po roce studia nečinil téměř žádný pokrok a roku 1809 studia zanechal. Až do roku 1814 se k luštění *Rosettské desky* nevrátil. Během doby, kdy se nevěnoval desce, zdokonaloval svou znalost koptštiny a pracoval na dokončení svého koptského slovníku. V tomto období také dokončoval další ze svých publikací, která byla v plném rozsahu vydána roku 1814 a jmenovala se *Egypt za vlády faraonů*. Roku 1810 přednesl Jean-François přednášku před Společností umění a nauk pod názvem *Starověké písmo egyptské*. Ve své přednášce pronesl zásadní a mylné tvrzení, když se domníval, že objevil celkem čtyři typy egyptského písma. Dva z nich měly být čistě alfabety a měly sloužit jako základ, ze kterého se později vyvinuly dva zcela odlišné typy nefonetických písem. Tato dvě písma, hieroglyfické a symbolické měla k vyjádření myšlenek využívat symbolů, nikoliv zvuků. Toto tvrzení bylo mylné v tom smyslu, že zcela otočilo skutečný vývoj, který začínal u hieroglyfů a postupoval k démotickému písmu. „*Abychom dali příklad, jak se vyvíjely Champollionovi názory v této době, můžeme uvést, že opustil své mylné přesvědčení z roku 1810, že hieroglyfické písmo se vyvinulo z démotického a hieratického písma. Také se vzdal myšlenky, že existovalo čtvrté, symbolické písmo, které užívali pouze kněží, ale stále lpěl na chybném přesvědčení, že démotické písmo bylo alfabety a že jeho písmena mohou být nahrazena*

*koptskými ekvivalenty, a následně vzniknou egyptská slova.*⁴¹ Zásadní zlom v Champollionově nutkání rozluštit *Rosettskou desku* nastal v říjnu roku 1814, kdy žádal Královskou společnost v Londýně o zaslání přesné kopie desky. Jeho žádost byla přijata sekretářem společnosti pro zahraniční vztahy, kterým byl Dr. Thomas Young⁴². Závod o rozluštění *Rosettské desky* začal.

Thomase Younga a Champolliona spojoval pouze nadšený přístup během luštění desky. V životních postojích se rozcházeli. Jejich rozdílné osobnosti ovlivňovali také jejich postoje vůči přístupu k luštění. T. Young se o *Rosettskou desku* poprvé začal zajímat už roku 1802, kdy byla v Londýně prvně vystavena. V této době se však věnoval jiné vědecké činnosti, a tak jeho zájem o desku nakonec opadl a vzrostl až v době, kdy už se o ní zajímal Champollion. Thomas Young se do luštění pustil roku 1813 a celý následující rok studoval egyptský jazyk. Youngům výzkum probíhal s plným nasazením, díky kterému brzy dospěl k několika zásadním objevům. „*Právě Youngova přísná vizuální analýza hieroglyfických a démotických nápisů na Rosettské desce mu rozhodujícím způsobem napověděla při zásadním rozluštění, o kterém Champollion později tvrdil, že je učinil nezávisle na Youngovi.*“⁴³ Young jako první spatřil přímou podobnost mezi démotickým písmem a hieroglyfy. Young nikdy nepochyboval o tom, že démotické písmo bylo mladší, než hieroglyfy. Díky svému výzkumu dospěl k názoru, že démotické písmo nebylo čistě abecední, ani čistě symbolické, ale byla to kombinace obojího. Toto tvrzení bylo správné. „*Cestou příkladu Young identifikoval značku pro množné číslo, různé číselné nápisy a zvláštní znak (polokruh a nahnutý ovál) v kartuších, který označoval ženská jména, např. Bereniké. Jeho další nejvýznamnější objev pocházel z myšlenky, se kterou v 18. století přišel abbé Barthélemy, který tvrdil, že kartuše vyjadřovaly královská nebo náboženská jména, a z de Sacyho návrhu, že cizí jména zaznamenaná do kartuší mohou být zapsána foneticky.*“⁴⁴ *Rosettská*

---

⁴¹ ROBINSON, s. 74.

⁴² Viz. Příloha č. 33.

⁴³ Tamtéž, s. 84.

⁴⁴ Tamtéž, s. 108.

deska obsahovala celkem šest *kartuší*, z nichž *kartuše* Ptolemaia a Bereniké byly ty, které dopomohly k pozdějšímu rozluštění celé desky. Young publikoval roku 1819 anonymní článek v *Encyclopædia Britannica*⁴⁵, který obsahoval slovník se slovy v démotickém a hieroglyfickém písmu.

V době, kdy publikoval T. Young, publikoval i Champollion. Roku 1821 vydává svazek *O hieratickém písmu starých Egyptanů*. Tento svazek obsahoval několik závěrů, které byly pro pozdější rozluštění velmi důležité. Prvním závěrem bylo, že hieratické písmo je pouhou zjednodušenou formou hieroglyfů. Druhým Champollionovým poznatkem bylo, že hieratické písmo není abecedické, a třetím poznatkem bylo vyvrácení toho, že hieratické písmo není fonetické, ale symbolické. První závěr se shodoval se závěrem T. Younga, který ho však publikoval již o několik let dříve, než Champollion. Druhý závěr byl nesprávný, protože popřel pravdivý fakt, že démotické písmo, které vycházelo z hieratického písma, obsahovalo abecedické znaky. V době, kdy vydal *O hieratickém písmu starých Egyptanů*, Jean-François stále věřil a otevřeně popíral fonetický systém ve všech egyptských písmech. Průlom v luštění *Rosettské desky* byl otázkou nadcházejícího roku.

V letech 1821 – 1824 prošel Jean-François celkem třemi fázemi luštění, které nakonec vedly k přečtení celé desky. V první fázi stále věřil tomu, že hieroglyfy, hieratické a démotické písmo jsou nositeli symbolů, nikoliv zvuků. Ve druhé fázi luštění změnil svůj názor, když dospěl k objevu, že hieroglyfy v sobě ukrývají fonetický význam. Ve třetí fázi sestavil Champollion základní abecedu hieroglyfického písemného systému, která už obsahovala fonetické znaky a také jejich hodnoty. Pomocí této abecedy dokázal spojit symboly a fonetické znaky dohromady tak, aby utvořily slovo. Champollion pochopil systém fonetických znaků díky rozluštění *kartuší* na *Bankesově obelisku*, který nese nápisy ve dvou jazycích. Jean-François roku 1821 odkryl *kartuši* s přepisem Kleopatřina jména a na základě tohoto objevu získal klíč k pochopení systému

---

⁴⁵ Encyclopædia Britannica je největší tištěnou encyklopedií na světě. V současné době je publikována v celkem 32 svazcích.

fonetických znaků. V roce 1822 pracoval se *Zvěrokruhem z Dendery*⁴⁶, který mu pomohl odhalit *kartuši* s řeckořímským nápisem Autokrátor. Během roku 1822 rozkrýval jednu *kartuši* za druhou a neodvratně se blížil k rozluštění kódu celého hieroglyfického písemného systému. Poté, co se Champollionovi podařilo rozluštit *kartuše* na *Rosettské desce*, které obsahovaly jméno Kleopatry a Ptolemaia, oznámil svůj převratný objev Akademii písemnictví a krásné literatury. „*Rozluštění hieroglyfů Champollion oznámil 27. září 1822 formou dopisu zaslaného tajemníkovi Královské akademie v Paříži. A právě tento obsáhlý Dopis panu Dacierovi se stal první knihou právě založeného vědního oboru – egyptologie.*“⁴⁷

Spor mezi Thomasem Youngem a Champollionem byl vedený o zásluhy luštění v první fázi. Young na rozdíl od Champolliona nikdy nezpochybňoval fonetický význam znaků u všech písemných systémů. Protože první fáze byla důležitá pro další dvě následující, vedou se dodnes spory o zásluhách, které Thomasi Youngovi nepochybně patří. Jean-François zásluhy T. Youngovi nikdy nepřiznal v takové míře, jak si Young zasloužil. „*Young byl od konce římského impéria první člověk, který byl schopen číst démotické texty, nehledě na podíl chybných odhadů si jistě zaslouží být znám jako rozluštitel démotštiny. Není žádným poškozením Champolliona poskytnout mu toto vyznamenání.*“⁴⁸

V letech 1828 - 1829 měl Jean-François možnost poprvé vycestovat do Egypta. Při své cestě měl možnost prozkoumat jak Horní, tak Dolní Egypt a spatřit nespočet cenných egyptských památek, s jejichž přepisy v Grenoblu nebo v Paříži pracoval.⁴⁹ Díky expedici, které se v letech 1828 – 1829 účastnil, získal Champollion možnost vyzkoušet svou abecedu z roku 1822 v praxi.

Jean-François Champollion zemřel roku 1832 ve věku 41 let. „*Na hřbitově byl Champollion uložen k poslednímu odpočinku nedaleko hrobu*

---

⁴⁶ Reliéf s astronomickou a astrologickou tematikou. Nalezen při Napoleonově tažení do Egypta. Originál je dnes uložený v muzeu Louvre v Paříži.

⁴⁷ VACHALA, str. 29.

⁴⁸ ROBINSON, s. 165.

⁴⁹ VERNER, Miroslav a kol., *Encyklopedie starověkého Egypta*, Praha 2007, s. 220.

Josepha Fouriera, jenž ho uvedl do starověkého Egypta.“⁵⁰ Hrob Jean-Françoise Champolliona se nachází na pařížském hřbitově Père Lachaise.⁵¹ Trvalo ještě několik desítek let, než svět přijal Jean-Françoise za otce zakladatele moderní egyptologie.

2. 3 Písaři

Ve starověkém Egyptě se písaři řadili mezi vysoce postavené úředníky. Znalost písma a čtení byla privilegiem, proto byli písaři vnímáni jako vyšší vrstva společnosti. „*Většina Egyptanů byla negramotných, takže byli odkázáni na služby písařů.*“⁵² Písaři měli velmi často na starosti ještě vybírání daní, sami je však odvádět nemuseli. Dále byli osvobozeni od vojenské služby a povinností. Písař se ve společnosti těšil velké oblibě. Díky své znalosti čtení a psaní byl předurčený k tomu, aby zastával funkce v různých oborech, které nejčastěji souvisely se státní správou, stavitelstvím, ale také s posmrtným životem. Do dnešní doby se dochovalo mnoho nejrůznějších literárních pramenů, ale i výtvarného umění, které člověku přibližují postavení písařů ve starověké společnosti.⁵³

Egyptané považovali písmo a řeč za dar boha *Thovta*, tedy boha moudrosti, učení a jazyka. Bůh *Thovt*⁵⁴ byl nejčastěji vyobrazován, jako muž s hlavou ptáka Ibise. Podoba tohoto boha je rozmanitá, někdy se můžeme setkat s vyobrazením muže s královskou korunou a srpem měsíce, nebo mužem s hlavou paviána. V některých staroegyptských legendách byl *Thovt* spojován i s jinými božstvy. Nejčastěji byl spojován s bohem *Ptahem*⁵⁵, tedy bohem stvořitelem, který byl zobrazován ve své lidské podobě a byl patronem všech řemeslníků.

---

⁵⁰ ROBINSON, s. 218.

⁵¹ Viz. Přílohy č. 29 a 30.

⁵² WATTERSON, Barbara, *Egyptané*, Praha 2005, s. 245.

⁵³ VERNER, Miroslav a kol., s. 368 – 369.

⁵⁴ Viz. Příloha č. 5.

⁵⁵ Viz. Příloha č. 4.

Písaři při své práci sedávali na zemi⁵⁶, a to v pozici se zkrříženými nohama. Místo psací podložky, stolu či desky, používali suknicí, kterou napínali mezi svá stehna. Každý písař disponoval psacím vybavením a dalšími komponenty, které zahrnovaly paletu ze dřeva, inkoust, nádobu na vodu, hadříky, hladký kámen a psací pomůcky jako rákosová písátka nebo štětce.

Ve starověkém Egyptě existovaly školy, které poskytovaly písařům dostatečné vzdělání k výkonu jejich povolání. Školy však nebyly jedinými vzdělávacími institucemi. Protože se písmo, a s ním spojená administrativa neustále vyvíjely, existovaly archivy, knihovny a skriptoria, ve kterých se starší písemné záznamy schraňovaly. Studium těchto archivních záznamů, získávali písaři povědomí o starších podobách egyptského jazyka. Největšími knihovnami své doby byla knihovna v Ninive, Alexandrii a Pergamská knihovna. Každý větší chrámový komplex pak disponoval vlastní knihovnou, či archivem. Z dochovaných písemných pramenů víme, že například diplomatická korespondence byla často psána cizím jazykem, a to nejčastěji akkadsky nebo chetitsky. Tlumočníci, překladatelé a písaři tak tvořili nedílnou složku egyptské společnosti. V Ptolemaiovském období se mimo písařů, státních úředníků a sekretářů uplatňovali také prostředníci. „*V místních a provinčních vládách se proto, kdo byli ochotni naučit se řecky, nabízelo skutečně široké spektrum možností uplatnit se jako prostředník mezi egyptskou a řecko-makedonskou elitou.*“⁵⁷

Existovaly celkem dva způsoby zaznamenávání textů. Zapisovalo se buď ve sloupcích, nebo horizontálních řádcích. Četba textu měla povětšinou neměnnou orientaci, a to zprava doleva. V nejmladší vývojové fázi egyptštiny se setkáváme s levostrannou orientací, která je typická pro koptské písmo. Pomůckou, která napovídá jakým směrem je text orientovaný, jsou nejčastěji hlavy ptáků a lidí, které směřují buď vlevo, nebo vpravo.

---

⁵⁶ Viz. Příloha č. 20.

⁵⁷ SHAW, s. 431.

2. 4 Materiály

2. 4. 1 Psací potřeby

Stejně jako jazyk a písmo, prošly i psací potřeby značnou proměnou. Základními potřebami písaře byly dřevěné palety, nádoba na vodu, hadříky, do hladka obroušený kámen, podlouhlý hrubý kámen, inkoustové barvy, pouzdro na písátka a psací náčiní. „*Pouzdro na písátka, které bylo ze silného dutého rákosu a jež hieroglyf důmyslně zpodobňuje jako papyrusovou lodyhu, obsahuje nejméně dva štětce na psaní, jeden pro černé, druhý pro červené písmo.*“⁵⁸

Jako psací náčiní se nejprve využívala zešikma seříznutá a dále sežvýkaná síťina, jejíž roztřepený konec připomínal dnešní štětec. Teprve Řekové zavedli v povodí Nilu rákosové pero, které do té doby Egypťané neznali a nevyužívali. Těmito písátky⁵⁹ se psávalo zejména na svitky, ostraku a papyrus. Dřevěná paleta sloužila k míchání černého a červeného inkoustu. Tato paleta byla opatřena dvěma žlábkami, do kterých se barva nanášela. Černý inkoust se nejčastěji vyráběl ze sazí a příměsí pojiva, jako byla arabská guma nebo pryskyřice. Červený inkoust, kterým se psaly nadpisy a důležitá sdělení, byl vyráběn z okrového prášku, vody a pojidla. Červenou barvou také mistři často opravovali chyby po svých učednících. Inkoust, který využívali Egypťané, fungoval na podobném principu jako barvy ředitelné vodou. V mladší době se dřevěná paleta nahrazovala krabičkami ze dřeva nebo slonoviny. Výhodou těchto prvotních kalamářů bylo to, že inkoust uvnitř vydržel déle, aniž by vyschl. Egypťané neměli tekutý inkoust, protože ten by v horkém podnebí velice rychle vyschl. Většina kalamářů zároveň sloužila k úschově písátek. V případě, že byl text písařem chybně zapsán, využívalo se k opravě hadříku. Pokud byl text chybně vytesán, využívalo se k opravě podlouhlého hrubého kamene, kterým se text z povrchu seškrabal.

---

⁵⁸ EKSCMITT, Werner, *Paměť národů*, Praha 1974, str. 75.

⁵⁹ Viz. Příloha č. 7.

2. 4. 2 Písenné materiály

Pro oblast starověkého Egypta je nejtypičtějším písemným materiálem papyrus. Papyrus však nebyl jediným materiálem, který se ke psaní využíval. Prvotními materiály, se kterými Egypťané pracovali, byly nejrůznější přírodní materiály, jako kůra, listy a dřevo stromů. Ovšem nejúčelnějším způsobem zachování textu bylo rytí do kamene, slonoviny či stél. Rytí do tvrdých povrchů zaručovalo dlouhověkost, a proto se nejčastěji využívalo k monumentálním účelům. Záznamy na kamenech, slonovině a jiných tvrdých materiálech se dochovaly z období před sjednocením Horního a Dolního Egypta.⁶⁰ Nejdostupnějším materiálem pak byla ostraka, což byly střepy nejčastěji hliněných nádob, které se pak využívaly k zápisům z každodenního života. „Z žádného období se bohužel nedochovala zpráva o ceně papyru. Zvláště laciný asi nebyl.“⁶¹ I cena papyru byla důvodem, proč se běžné a drobné písemnosti vyřizovaly psaním na ostraku. „*Vykopávky v pevnosti Mons Claudianus ve Východní poušti, prováděné v letech 1987 – 1993, vydaly přes 9000 ostrak, což představuje největší sbírku z celého starověkého světa.*“⁶² V době řeckořímské se stále častěji využíval také pergamen a papír.

Základní surovinou pro výrobu papyru byla rostlina *Cyperus papyrus*⁶³ neboli Šachor papírodárný. „*V Egyptě dnes nenajdete papyrus jinde než v botanické zahradě v Káhiře. Vyskytuje se už jen v Súdánu, daleko od egyptských hranic, a tu a tam na Sicílii, kam byl přenesen v helénistické době. V Egyptě však za starověku pokrýval velké plochy země, zejména v Deltě. Lotos byl znakem Horního Egypta, papyrus Dolního Egypta.*“⁶⁴ Tato rostlina byla Egypťanům známá již před více než 4 000 lety. Výroba samotného papyru byla poměrně náročná a zdlouhavá. Nejprve se ze stvolů papyru oloupala svrchní zelená vrstva a následně se stvolů nařezaly na různě dlouhé tyče, které se poté rozřezaly na slabé proužky. Tyto pruhy se musely několik dní máčet ve vodě, aby

---

⁶⁰ VERNER, Miroslav a kol., s. 369 – 370.

⁶¹ EKSCHMITT, s. 71.

⁶² SHAW, s. 437.

⁶³ Viz. Příloha č. 6.

⁶⁴ EKSCHMITT, s. 69.

získaly dostatečnou pružnost. Poté se jednotlivé pruhy skládaly vedle sebe v jedné vrstvě, a napříč ve druhé vrstvě. Vrstvení se opakovalo tak dlouho, dokud nebyl papyrus dostatečně silný. Následně se papyrus tloukl, vylisoval a vyhladil. Při procesu lisování docházelo k uvolňování šťáv, které z rostliny vytékaly, a které zároveň sloužily jako pojivo. Výsledné slisované proužky se dosušily, uhladily a přetřely olejem. Bílá barva, která je pro šáchor typická, postupem času zhnědla. Jednotlivé listy se k sobě lepily pomocí pojiva v podobě škrobu, čímž vznikl svitek dlouhý někdy až několik metrů. Nejdelším dochovaným papyrusovým svitkem je *Harrisův papyrus*, který je dlouhý 40,50 m, široký 42,5 cm a vysoký 0,43 m. Tento papyrus obsahuje z části smyšlenou zprávu o činech faraóna Ramesse III. (1198 – 1166 př. n. l.). „*První dva dochované svitky papyrů, bohužel nepopsané, pocházejí z 1. dyn., z hrobky velmože Hemaky v Sakkáře.*”⁶⁵ První popsání papyrů pocházejí z období 5. dynastie (2465 – 2325 př. n. l.). Na hotový svitek se dále psalo již zmiňovaným rákosovým písátkem. Jakmile písař dokončil svou práci, byl popsán svitek zabalen do plátna, které se potřebovalo smolou. Smola uchránila svitek před poškozením a vnějšími vlivy jako byly vlhkost a světlo. Poté se svitek ukládal do hliněných váz či dřevěných schránek. K rozmachu využívání papyru došlo v období Střední říše a První přechodné doby. Egypťané věřili, že je papyrus darem bohyně *Uto*, která byla ochránkyní Dolního Egypta. Právě proto se stal papyrus symbolem této části egyptské říše. Používání papyrusových svitků bylo dostupné pro celou egyptskou společnost, neboť rostlina se hojně vyskytovala v mělkých vodách Nilu. V dnešní době se rostlina řadí k ohroženým druhům.

V období Nové říše se více rozšířilo používání pergamenu, který byl Egypťanům znám již od období vlády 4. dynastie (2575 – 2465 př. n. l.). V období řeckořímské doby bylo používání pergamenu již zcela běžné. Tento materiál, na rozdíl od papyru poskytoval několik výhod. Papyrus byl sice snadno dostupný a skladný, ale mohl se používat pouze z jedné strany, která se nazývala *recto*. Rub papyru se nevyužíval, a tak byl postupně nahrazován používáním pergamenu, na který se mohlo psát z obou stran. Pergamen se vyráběl ze

---

⁶⁵ VERNER, Miroslav a kol., s. 358 – 359.

zvířecích kůží, které se nejprve zbavily nežádoucích chlupů, a poté se máčely ve vodě, či mléce. Následně se kůže z lázně vyjmula a očistila od zbylých kousků masa, srsti a chlupů. Takto očištěná kůže se napínala na dřevěný rám, kde se sušila. Napnutá kůže se potírala bělobou ředěnou v oleji. Jakmile nátěr zaschl, kůže se vyhladila a vyleštila. Nejčastěji se k výrobě využívala kůže jehňat. Stejně jako papyrus, dal se i pergamen opětovně použít. Procesu vyškrobání se říká tzv. *palimpsest*. Dodnes je možné pod některými přepsanými pergameny objevit části starších textů.

2. 5 Knihovny

O existenci staroegyptských knihoven nám dnes chybí jakékoliv přímé důkazy. Knihovny a archivy se v Egyptě souhrnně označovaly jako tzv. Domy knih. Bohužel není známo, zda v Egyptě existovalo významnější zařízení, než byla knihovna v Alexandrii. Tento fakt poukazuje přinejmenším na to, že Egypťané s velkou pravděpodobností neměli přílišný zájem o sbírání své literatury. Nejsou tedy dochovány žádné záznamy o tom, že by existovaly jakékoliv menší samostatné knihovny, než ta, která byla právě v Alexandrii. Z příslušných pramenů ale víme, že každý větší egyptský chrám měl vlastní knihovnu. Chrámové knihovny mívaly charakter archivu a existovaly ve třech případech. Svitky, které v nich byly uchovány, se ukládaly do hliněných nádob nebo dřevěných pouzder.

Zajímavou a dochovanou památkou je Horův chrám v Edfú, pocházející z Ptolemaiovské doby. „*Když pozorně prostudujeme texty sepsané k používání při chrámovém kultu, jako je např. Legenda o Horovi z Behdetu a okřídleném kotouči, vytesaná na vnitřní části západní ohradní zdi chrámu v Edfu, setkáme se s hlubokou znalostí starobylé tradice spojenou s působivými schopnostmi a překvapivě dobrou klasickou egyptštinou, navzdory určitým stopám pozdní egyptštiny a démotštiny.*“⁶⁶ Nápisy, které byly nalezeny uvnitř chrámu, dokazují existenci jednoduchého knižního katalogu. „*V této souvislosti hraje velkou úlohu chrám v Edfú, v němž byl na stěně jedné postranní místnosti nalezen*

---

⁶⁶ SHAW, s. 428 – 429.

*vytesaný knižní katalog: Četné truhlice s knihami a velkými koženými svitky.*⁶⁷ Titulů bylo v Edfú nalezeno celkem šestatřicet. Další dochovanou památkou je chrám bohyně Eset na ostrově Philae. Tento chrám disponoval knihovnou, ovšem žádný podrobný seznam svitků se z něj nezachoval. Poslední zajímavou památkou, ve které byl nalezený seznam knižních titulů, je chrám boha Monta v Tódu. Tento seznam je podobný tomu, jenž byl objevený v Edfú. „*Všem třem uvedeným sbírkám v Edfú, na ostrově Philae a v Tódu, pocházejícím z období od 4. stol. př. n. l. do 4. stol. n. l., je jedinečné to, že sloužily k uložení jednak knih a příruček pro běžnou chrámovou potřebu a pro každodenní rituály, jednak významných archivních listin a dalších archivních dokumentů. Jde tedy spíš o hybridy mezi knihovnami a archivy.*“⁶⁸

Vedle domů knih, existovaly také tzv. domy života. V těchto domech se knihy nearchivovaly, ale udržovaly se zde především staré písarské tradice. Přesná funkce těchto domů není do dnešní doby zcela objasněna, ale pravděpodobně dům života fungoval i jako jakási vzdělávací instituce, kde si Egypťané vyměňovali své vědecké znalosti v oblasti lékařství. Dále víme, že dům života byl místem, kde přetrvávaly náboženské, posvátné a kultovní tradice. Tyto tradice byly specificky zaměřené na vznik života, posvátnost vědění a posmrtný život, a proto není překvapivé, že se v domě života psaly Knihy mrtvých. Dům života byl často spojený se skriptoriem.

2. 5. 1 Literatura

Egyptská literatura je považována za jednu z nejstarších na světě. „*Nejstarší písemné záznamy, které Egypťané psali ve 4. tisíciletí př. n. l. na rostlinné materiály – dřevo, listy a kůru – ovšem podlehly zkáze.*“⁶⁹ Jedním z nejstarších dochovaných písemných pramenů je *Palermská deska*, která pochází z období vlády 5. dynastie. Na desce jsou zapsány významné události, které se udály během jednotlivých vlád egyptských panovníků, počínaje

---

⁶⁷ EKSCHMITT, s. 79.

⁶⁸ KNEIDL, str. 14.

⁶⁹ VACHALA, s. 174

nejstarším obdobím, až do období 5. dynastie, během kterého byla deska zhotovena. Deska se nezachovala celá, ale i tak je významnou písemnou památkou, která obsahuje nejen jmenný seznam králů, ale také údaje o válečných taženích nebo například administrativní a státní záznamy.⁷⁰ Egyptské písemnictví se vyvíjelo zcela samostatně, aniž by na něj působily vnější vlivy z okolních zemí. Teprve s vývojem démotického písma je patrné, že byla egyptská literatura ovlivňována Řeckem. „*Kněží a písaři byli nejvýznamnějšími studnicemi vědomostí a zároveň představiteli tradiční egyptské kultury a v této roli zaznamenali v Ptolemaiovské době neobyčejný úspěch.*“⁷¹ Ptolemaiovské období bylo zajímavé zejména díky novým literárním žánrům, které postupně získávaly na oblibě. Mezi takovéto oblíbené žánry patřila apokalyptická literatura, o které se myslelo, že umožňuje nahlédnout do nitra fungování božského řádu.

Neméně oblíbenou literaturou byly knihy naučení neboli knihy moudrých rad do života. Egypťané označovali naučení slovem *sbajet*. Nejstarší naučení napsal lékař a stavitel Džoserovy pyramidy v Sakkáře. „*Stavbu snad vedl později zbožštěný Necerichetův syn, velekněz heliopolského chrámu slunečního boha Rea a vrchní královský architekt Imhotep.*“⁷² Bohužel toto naučení, které je považováno za nejstarší svého druhu se nedochovalo. Z 3. tisíciletí př. n. l. se dochovaly například části *naučení prince Hardžedefa*, jehož autor je neznámý. První kompletní a dochované naučení pochází z období 5. dynastie (2465 – 2325 př. n. l.). Jeho autorem je Ptahhotep, který zastával úřad vezíra faraona Džedkarea Isesiho. *Ptahhotepovo naučení* je dnes umístěno v Národní knihovně v Paříži. Velké množství naučení se dochovalo z období Staré a Střední říše, patří mezi ně například *Naučení pro krále Merikarea*, *Naučení Chatejovo* či *Naučení Amenemheta I.*⁷³ Moudré rady do života se velice často využívaly jako učebnice ve školách, nebo sloužily jako školní texty, které písaři cvičně opisovali.

---

⁷⁰ VERNER, Miroslav a kol., s. 55.

⁷¹ SHAW, s. 428.

⁷² VERNER, Miroslav, *Pyramidy. Tajemství minulosti*, Praha 1997, s. 118.

⁷³ BAREŠ, VESELÝ, GOMBÁR, s. 68.

„Venisova pyramida je sice nejmenší ze všech, které si panovníci Staré říše vybudovali, zaujímá však postavení zcela výjimečné. Právě v ní byly totiž poprvé na stěnách podzemních místností zaznamenány nápisy, které vešly do obecného povědomí jako *Texty pyramid*.“⁷⁴ Texty pyramid jsou tvořeny převážně posmrtnými a náboženskými nápisy, které se psaly na stěny uvnitř pyramid. Texty měly panovníkovi zaručit, že dosáhne blažené posmrtné existence a jeho duše bude očištěna.⁷⁵ První texty byly objeveny v pyramidách faraonů Venise (2375 – 2345 př. n. l.), Pepiho I. (2321 – 2287 př. n. l.) a Merenrea (2287 – 2278 př. n. l.). „Z celkového počtu jednotlivých říkadel, který pravděpodobně přesahoval 700, je jich v pohřební komoře a její předšíní v pyramidě krále 5. dynastie Venise vytesáno 228 ve svislých sloupcích hieroglyfů na bílém podkladu, přičemž každý znak je uvnitř vyplněn modrou barvou, aby vystupoval zřetelně.“⁷⁶ Texty rakví a texty pyramid velice často doplňovaly tzv. *Knihy dvou cest*, jejichž součástí byl podrobný návod určený zemřelému. Díky tohoto popisu měl zemřelý přehled o všech nástrahách a překážkách, které ho při cestě na onen svět čekají.⁷⁷

Teprve na počátku Nové říše byly *Texty pyramid* a *Texty rakví*⁷⁸ nahrazeny *Knihou mrtvých* neboli zádušním svitkem. *Knihy mrtvých* se skládá ze sbírky zaříkadel a posmrtných formulí, které byly až do V. dynastie přednášeny zádušními kněžími, ale od počátku VI. dynastie (2325 – 2155 př. n. l.) byla ústní tradice zaříkadel nahrazena trvalejší a monumentálnější formou, a to tesáním do kamene nebo psaním na rakev zemřelého. „*Knihy mrtvých se ukládaly do hrobek, aby zemřelému poskytly magický návod jak vést po smrti šťastný život a jeho duši ba umožnit libovolně opouštět hrobku.*“⁷⁹ *Knihy mrtvých* jsou velice zajímavé díky četným ilustracím, které však byly ve většině

---

⁷⁴ Tamtéž, s. 291.

⁷⁵ BAREŠ, VESELÝ, GOMBÁR, s. 41.

⁷⁶ WATTERSON, s. 98.

⁷⁷ MYNÁŘOVÁ, DUŠEK, ČECH, ANTALÍK, s. 561 – 562.

⁷⁸ V období Střední říše (1991 – 1785 př. n. l.) se náboženské texty malovaly na dřevěné rakve, a to zejména vysokých hodnostářů.

⁷⁹ WATTERSON, s. 144.

případů domalovány až dodatečně. Tento typ zádušních textů byl velice oblíbený, a proto se vyráběl ve velkém počtu. Vzhledem k tomu, že šlo o sériovou výrobu, byla kniha často opatřena prázdným místem, kam se později dopisovalo například jméno zemřelého. Krása a preciznost ilustrací ve většině případů předčila kvalitu psaného slova. Egypťské knihy mrtvých⁸⁰ se považují za nejstarší ilustrované knihy na světě. „Z této doby velmi pravděpodobně pochází i řada mytologických textů, doložených v pozdějších opisech, jako je *Příběh o zničení lidstva a Vyprávění o Esetě a Reovi a Spor Hora se Sutechem*.“⁸¹

Dalšími rozšířenými písemnými prameny byly náboženské a duchovní texty, které jsou v nejrůznějších podobách nalézány na území Egypta dodnes. Tyto texty zpravidla obsahují různá moudra, rady do života, zaříkadla a formule. Drobnějším souborem náboženských textů byly také tzv. průvodce podsvětím, z nichž lze jmenovat například tzv. *amduat*, neboli Knihy o tom, co je v podsvětí či Knihy o putování věčnosti.⁸²

V poměrně hojném počtu se dále zachovaly nejrůznější cestopisy a povídky, z nichž jsou nejznámější *Povídka o Sinuhetovi*, *Povídka o trosečnickovi* a *Venamonova cesta do Fénicie*. „Právě tak jako *Sinuhetova dobrodružství* jsou mistrovským dílem literatury Střední říše, je *Venamon jeho obdobou* z Nové říše.“⁸³ *Povídka o Sinuhetovi* se řadí mezi literární dílo, které bylo ve starověkém Egyptě často opisováno. Obsahem povídky je vyprávění o královském úředníkovi Sinuhetovi, který byl svědkem smrti faraona Amenemheta I. Ze strachu o svůj život uprchne do ciziny, ale nakonec je zpět do vlasti povolán faraonem Senusretem I. *Povídka* je vyprávěna formou životopisu, a dnes je jeden z mnoha opisů uložen v Berlínském muzeu.⁸⁴ Staroegyptská literatura je zajímavá svou žánrovou pestrostí. Mimo již zmiňovaných *Knih mrtvých*, náboženských textů a cestopisů, se dochovalo množství nejrůznějších písní, novel, mýtů, diplomatické a milostné korespondence, ale také pohádek. „*Mezi*

---

⁸⁰ Viz. Příloha č. 3.

⁸¹ BAREŠ, VESELÝ, GOMBÁR, s. 69.

⁸² Tamtéž, s. 92.

⁸³ WATTERSON, s. 172.

⁸⁴ VERNER, Miroslav a kol., s. 382.

nejstarší pohádky patří *Pohádky z papyru paní Westcarové, které svou rámcovou stavbou připomínají mnohem pozdější arabské pohádky Tisíce a jedné noci.*⁸⁵

Některé pohádky pak byly podloženy reálným základem, nebo byly sepsány podle skutečné události. Ústřední motivy se pak často opakují.⁸⁶ Velice oblíbeným literárním žánrem Egyptanů byla také krátká vyprávění ve formě bajek. Nejstarší dochované bajky pocházejí z období Nové říše (1551 – 1080 př. n. l.). Několik krásných bajek je napsáno na *Leidenském démotickém papyru*⁸⁷, který je dnes uložený v Leidenském muzeu. Velice oblíbenými žánry byly také náboženské a mytologické příběhy, jako například *O dvou bratrech* nebo *Pravda a lež*, což jsou příběhy pocházející z období Nové říše.

Z období Střední říše pak pochází velké množství jmenných seznamů. Jedná se o královské seznamy se jmény panovníků, jež jsou pro historiky neocenitelnou pomůckou, kterou využívají při soupisu nejen jednotlivců, a také celých královských dynastií. Většina jmenných seznamů se bohužel nedochovala v původním stavu, jelikož byla částečně poškozena. Významným královským seznamem je *Turínský královský papyrus*, který by v případě své celistvosti, tvořil nejucelenější soupis všech egyptských panovníků. Dalšími vzácnými seznamy jsou *Palermská deska, královský seznam z Karnaku, královský seznam z Abydu* a v neposlední řadě také *královský seznam ze Sakkáry*.⁸⁸

2. 5. 2 Alexandrijská knihovna

Alexandrijská knihovna⁸⁹ byla považována za největší knihovnu starověku. Byla vybudována v egyptské Alexandrii⁹⁰ z podnětu Ptolemaia I. Sótéra, který svého času působil na dvoře Alexandra Velikého jako jeden z jeho generálů. Po smrti Alexandra Velikého přijal roku 305 př. n. l. královský titul a

⁸⁵ VACHALA, s. 195.

⁸⁶ BAREŠ, VESELÝ, GOMBÁR, s. 91.

⁸⁷ Součástí papyru je několik bajek, které vyprávějí Mýtus o oku slunečního boha Rea. Papyrus pochází z 2. století n. l. a stal se inspirací později napsaným bajkám v Indii nebo Arábii.

⁸⁸ BAREŠ, VESELÝ, GOMBÁR, s. 92.

⁸⁹ Viz. Příloha č. 9.

⁹⁰ Založena roku 331 př. n. l. Alexandrem Velikým na místě egyptského městečka Rakotis, naproti ostrovu Faros ve Středozemním moři. Město Alexandrie bylo zbudováno stavitelem Deinokratem.

příjmení Sótér. Rod Ptolemaiovců vládl Egyptu necelých 300 let, a to až do roku 30 n. l., kdy byla říše předána do správy Římanů. Posledním vládcem z rodu Ptolemaiovců byla Kleopatra VII. Egyptská kultura byla řeckou kulturou ovlivňována zejména v období helénismu (338-146 př. n. l.). Egyptský národ tak musel najít způsob, jak s Řeky vyjít. Způsob koexistence mezi národy nebyl nikterak snadný.⁹¹

Knihovna vznikla roku 295 př. n. l., a ve své době byla považována za největší centrum vzdělanosti. Cílem alexandrijské knihovny bylo shromáždit pod jednou střechou co největší počet písemných památek starověkého světa, se zaměřením především na řeckou literaturu. Ptolemaios I. byl velice moudrý a mnohostranně zaměřený člověk. Mezi jeho zájmy vynikala zejména láska k literatuře, filosofii a umění. Na alexandrijském dvoře působila také řada filosofů a jejich žáků, z nichž se většina zapsala do dějin svými objevy na poli geometrie, matematiky, filosofie, nebo vědy. „*V Alexandrii žili Ktésibios, host Ptolemaia II. Filadelfa, který vynalezl klepsydru (vodní hodiny) a tlakovou pumpu, matematik Eukleidés (asi 300 př. n. l.), lékař Erasistratos z 3. stol. př. n. l. a zeměpisce Klaudios Ptolemaios (asi 150 př. n. l.) a Eratosthenés.*“⁹² Mezi takovéto významné muže patřil i Démétrios z Faléra, který založil alexandrijský Múseion⁹³ a jeho knihovnu. Nejprve nechal Démétrios zbudovat Múseion, a po jeho dokončení byl Ptolemaiem I. pověřený, aby zbudoval také přidruženou knihovnu. Učenci v Múseionu pěstovali vědy, jako byly matematika, filosofie, medicína, ale také přírodní vědy. Úkolem učenců nebylo vzdělávat veřejnost v daném oboru, ale daný obor dále rozvíjet a zdokonalovat jej. Součástí Múseionu byla přidružená alexandrijská knihovna, hvězdárna, botanická zahrada, zoologická zahrada a pitevna. Knihy, které byly v alexandrijské knihovně umístěné, pocházely z měst v okolí Středozemního moře. Ptolemaios I. poskytl Démétriovi finanční prostředky na skoupení knih a významných písemných

---

⁹¹ LICHTHEIM, Miriam, *Ancient Egyptian literature : Volume III: The Late period*, London 2006, s. 4.

⁹² WATTERSON, s. 214.

⁹³ Múseion, neboli chrám múz, je označení pro místo, které bylo zasvěcené bohyním umění a vědy. Alexandrijský Múseion připomínal dnešní moderní univerzity.

pramenů. Obstarávání originálů i falsifikátů bylo z počátku velice snadné. Kolem roku 280 př. n. l., disponovala knihovna více než 200 000 svazky.

Roku 283 př. n. l. umírá Ptolemaios I. Sótér a jeho nástupcem se stává Ptolemaios II. Filadelfos. Bohužel roku 283 př. n. l., ztrácí Démétrios z Faléra svou funkci ředitele alexandrijské knihovny, a to ve prospěch Zénodota z Efesu. Změna panovníka, neměla vliv na vývoj knihovny, neboť Ptolemaios II., ji podporoval stejně horlivě jako jeho otec. Mimo knihovny Múseionu, existovala také knihovna Serápidova chrámu v Alexandrii⁹⁴, která byla založena k příležitosti uměle vytvořeného boha Serápidy.⁹⁵ „*Serápeion byla zřejmě velkolepá svatyně a byla kni po vzoru staroegyptských chrámů připojena knihovna. Jelikož však sloužila zcela jiným účelům než vědecká knihovna Múseia, byl její rozsah daleko menší a hovořilo se o ni jako o „pobočné knihovně.“*“⁹⁶ Další slavné Serapeion se nacházelo v Sakkáře. Svatyní Serapeion však existovalo několik a nelze je mezi sebou zaměňovat. Svatyně, která se nacházela v Alexandrii, se od té v Sakkáře odlišuje. Ty, které vznikaly v helénistickém období, byly vybudovány s cílem rozšířit kult boha Serápidy, jež byl vytvořen Ptolemaiem I. Nejznámější z těchto staveb pak byla svatyně v Sakkáře. Jednalo se o komplex nadzemních a podzemních staveb, který sloužil jako pohřebiště posvátných býků *Apidů*. Tento komplex byl kultovní stavbou, kde se mimo pohřebišť nacházel chrám s oltářem, a také královský palác. Z toho rozsáhlého architektonicky zajímavého komplexu se téměř nic nedochovalo. Bylo však dochováno několik nedotčených hrobek *Apidů*, které obsahovaly nejen sarkofágy, ale také dřevěné rakve býků, kanopy, amulety, dřevěné schránky či sošky. Některé z těchto předmětů byly ozdobeny malbami nebo reliéfy.⁹⁷

Za vlády Ptolemaia II. Filadelfa, zažila alexandrijská knihovna nebývalý vzestup. Díky své rozsáhlé sbírce knih, se zařadila mezi skvosty tehdejšího

---

⁹⁴ Viz. Příloha č. 21.

⁹⁵ Chrám ležící v Memfidě. Uvnitř chrámu bylo v polovině 19. století nalezeno množství předmětů, které byly následně převezeny do Francie a uloženy v Louvru. Mezi předměty se nacházely sochy lvů, sochy býků, sfingy, kamenné stély, pohřební předměty a šperky prince Chamvese.

⁹⁶ EKSCHMITT, s. 187.

⁹⁷ VERNER, *Chrám světa*, s. 139 – 144.

starověkého světa a předčila ostatní kulturní památky. Ve schraňování a sbírání knih byli zblhlí téměř všichni muži z rodu Ptolemaiovců. Ptolemaios II., ale i jeho syn a nástupce Ptolemaios III. Euergetés, dokázali dědictví po Ptolemaiovi I. roztrdit a ucelit. Tato práce vyžadovala také znaleckého posudku velké části knih a opisů, což ve většině případů nebyly originály, ale falsifikáty. Původním cílem knihovny bylo shromáždit pod jednou střeou co nejvíce původních textů, nebo alespoň jejich přesných a věrných kopií. Do knihovny se tak během let dostala spousta opisů, které byly špatně vyvedené a nedaly se použít. „*Povolanejšími kritiky textů byli učenci v Múseiu. Textová kritika celé řecké literatury, kterou provedli, je jedním z nejslavnějších činů alexandrijského Múseia a antické vědy vřbec. Tuto kritickou práci započal Démétriiův nástupce Zénodotos.*“⁹⁸

Po smrti Zénodota z Efesu se správcem Múseia a ředitelem knihovny stává jeden z nejslavnějších Řeků alexandrijské doby, a to Kallimachos z Kyrény. „*Kallimachos jako první zachytil celkový stav řecké literatury – jemu patří čestný titul otce řeckých literárních dějin.*“⁹⁹ Katalogizace titulů znamenala utřdit počty možných falsifikátů a sepsat jména všech jejich možných autorů. Aby nedocházelo k záměně autorství, uváděl se také počet jednotlivých řádků, listů, svitků a celkový rozsah díla. S tímto podrobným soupisem přišel jako první právě Kallimachos. Tento soupis sloužil alexandrijské knihovně jako knižní katalog. Roku 246 př. n. l. umírá Ptolemaios II. Filadelfos, a nastupuje jeho syn Ptolemaios III. Euergetés. Tento muž byl velice vášnivým sběratelem literárních děl. Jeho vášeň hraničila s posedlostí. „*Vydal nařízení, že všichni cestující musí při zastávce v alexandrijském přístavu odevzdat knihy, které mají sebou.*“¹⁰⁰ Majitelé původních rukopisů dostávali náhradou opisy, které si směli ponechat. Ptolemaios III. svůj sběratelský zájem směřoval převážně na vzácné a těžko dostupné knihy, které jeho sbírku v Múseiu obohatily a zvýšily mu prestiž.

---

⁹⁸ EKSCHMITT, s. 188.

⁹⁹ Tamtéž, s. 189.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 190.

Kolem roku 283 př. n. l. obsahovala knihovna více než 200 000 svitků. Tento počet se zdvojnásobil během úřadu Kallimacha, a dohromady tedy činil na 400 000 svitků. Pobočná knihovna Serápeia obsahovala dalších zhruba 43 000 svitků a necelých 100 000 jednoduchých svitků. Z tohoto počtu byla valná většina knih zastoupena několika stejnými kopiemi, a tak byl celkový počet knih lehce zavádějící. „Podle spolehlivého Gelliova údaje obsahovala knihovna *Múseia* v době požáru za Caesara 700 000 svitků.“¹⁰¹

Za vlády Kleopatry VII. a Ptolemaia XIII., postihl Alexandrijskou knihovnu zhoubný požár. Požár vypukl roku 47 n. l. a byl z části zaviněn Juliem Caesarem. Oheň nezničil pouze *Múseion*, ale tak přilehlé budovy a přístaviště. O rozsahu škod způsobených požárem toho dodnes příliš nevíme, názory na množství ztracených knih a svitků se liší. Výsledkem zhoubného požáru mohla být ztráta řádově několika tisíc, ale také všech 700 000 svitků. S velkou pravděpodobností nebyla knihovna zničena celá, ale byla poničená pouze její část. Celková škoda se tak odhaduje na necelých 40 000 svitků. S tímto svěděctvím se můžeme setkat například v díle *O duševním klidu*, které sepsal filosof Seneca, pravděpodobně kolem roku 50 n. l. Poté, co knihovna či její část vyhořely, daroval Antonius Kleopatře VII. sbírku knih z Pergamské knihovny, která se nacházela v maloasijském starověkém městě Mýsia.

Alexandrijská knihovna byla během náboženských nepokojů roku 389 n. l. rozbořena a následně znovu obnovena. Bohužel po vpádu Arabů do Alexandrie roku 643 n. l., knihovna definitivně zanikla. Roku 1989 egyptská vláda schválila projekt stavby nové alexandrijské knihovny, který byl dokončen roku 2002. Nová alexandrijská knihovna¹⁰² je připomínkou té, která původně sloužila pro potřeby *Múseionu*.

---

¹⁰¹ Tamtéž, s. 192.

¹⁰² Viz. Příloha č. 8.

3 Mezopotámie

3. 2 Oblasti Mezopotámie

Na Předním východě vznikala první osídlená centra, státní útvary a později rozsáhlé říše. Pod názvem Mezopotámie se ukrývá souhrnné označení území, které se nachází mezi řekami Eufrat a Tigris, jež se stékají na území dnešního Iráku¹⁰³. Oblast Mezopotámie je považována za starověkou kolébku prvních velkých civilizací. Vznik mezopotamských dějin je charakterizován úpadkem obejdské kultury, na kterou navázala kultura urucká (3500 – 3200 př. n. l.), a poté kultura džemdetnasrská (3200 – 3000 př. n. l.).¹⁰⁴ Na území Mezopotámie se v průběhu její existence střetávalo několik různých etnik v několika různých státních útvarech. Byly to Sumerská říše, Chetitská říše, Akkadská říše, Asýrie a Babylónie.

3. 2 Vývoj písma

Písmo bylo na Blízkém východě zavedeno kvůli zápisu obchodních aktivit. Úředníci nebyli schopni pamatovat si množství narůstajících informací, a tak bylo zapotřebí vymyslet novou metodu, která by jim práci usnadnila. Touto metodou bylo písmo, jež se stalo spolehlivým pomocníkem při uchovávání nejrůznějších záznamů. Vynález písma byl důležitým milníkem v historii společnosti. Sumerské klínové písmo se stalo jedním z nejdůležitějších písemných systémů, se kterými se kdy lidstvo setkalo.¹⁰⁵ Počátky písma jsou datovány do období 4. tisíciletí př. n. l., tedy do období vzniku prvních měst na jihu Mezopotámie. V tomto období vznikají první města a formují se první státní útvary, s čímž souvisí změny ve stavbě a organizaci společnosti. „*Významnou součástí městské revoluce se stalo i zavedení písma a vznik exaktních i obecných poznatků o přírodě i rozvoj užitého umění.*“¹⁰⁶

---

¹⁰³ Viz. Příloha č. 31.

¹⁰⁴ NOVÁKOVÁ, Nea, PECHA, Lukáš, RAHMAN, Furat, *Dějiny Mezopotámie*, Praha 1998, s. 35.

¹⁰⁵ GLASSNER, J. J., *The invention of cuneiform. Writing in Sumer*, Baltimore 2003, s. 2.

¹⁰⁶ ROAF, Michael, *Svět Mezopotámie*, Praha 1998, s. 58.

Za vynálezce písma jsou dnes považováni Sumerové. Historie písma zde začíná přibližně ve stejnou dobu jako ve starověkém Egyptě, soudí se však, že v Mezopotámii začala o něco dříve. Stejně jako Egypťané, i Sumerové považovali písmo za dar bohů. Konkrétně boha moudrosti *Enkiho*.¹⁰⁷ Nejstarší písemné prameny byly objeveny na hliněných tabulkách ve městě Uruk kolem roku 3300 př. n. l. „*Zda to byl opravdu Sumeřan, je nejisté, neboť úplně nejstarší texty jsou čistě piktografické, bez fonetické indikace, která by ukázala, v jakém jazyce byly napsány. Domněnka, že tento sumerský písař pocházel z Uruku, se zakládala na skutečnosti, že nejstarší písemné doklady byly nalezeny právě v tomto městě a že kolem roku 3000 př. n. l. mělo toto písmo za sebou už dlouhou historii.*“¹⁰⁸ Nejstarší vývoj písma pak probíhal celkem ve třech fázích. Tyto tři fáze se nazývají Uruk IV (3300 – 3100 př. n. l.), Uruk III (3100 – 2900 př. n. l.) a období raně dynastické doby I- III (2900 – 2334 př. n. l.). Za předchůdce písma lze považovat tzv. *tokens*, dále numerické tabulky a v poslední řadě piktografické znaky.

3. 2. 1 Klínové písmo

První fází vývoje klínového písma, je raná archeologická vrstva nazývaná Uruk IV. V tomto období bylo nalezeno množství hliněných tabulek, které pocházejí z lokalit Džemdet Nasr¹⁰⁹, Uruk¹¹⁰ a Sús¹¹¹. Písemné prameny z těchto lokalit jsou zpravidla tvořeny tabulkami s účetními texty, nebo seznamy obrázkových znaků, které sloužily jako pomůcka při výuce písařů. V období uruckém a džemdet-nasrském, nejsou doloženy žádné písemné prameny složitějšího charakteru.¹¹² Písmo ve fázi Uruk IV, bylo vyjádřeno piktogramy, tedy obrázkovou formou, a to za pomoci jednotlivých logogramů a ideogramů.

---

¹⁰⁷ PAVLÁT, Leo, *Tajemství knihy*, Praha 1988, s. 19.

¹⁰⁸ WALKER, C. B. F., *Klínopis: Čtení v minulosti*, Praha 2007, s. 9.

¹⁰⁹ Lokalita Džemdet nasr se nachází jihovýchodně od dnešního Bagdádu, tedy na území středního Iráku.

¹¹⁰ Lokalita města Uruk se nachází několik kilometrů na sever od koryta řeky Eufrat, jihovýchodně od města Bagdádu.

¹¹¹ Súsy se nacházely na území dnešní iránské provincie Chúzistán, která leží na jihozápadě Íránu.

¹¹² GOMBÁR, Eduard, PECHA, Lukáš, *Dějiny Iráku*, Praha 2013, s. 28 – 29.

Texty byly velmi často doplněny čísly, a tak je dnes chápeme jako prvotní hospodářské záznamy, díky kterým mají vědci možnost zanalyzovat matematické znalosti Sumerů. Z počátku se psalo za pomoci špičatého rydla na hliněné tabulky o velikosti kolem 5 cm. Tabulek z prvního období se dochovalo v blízkosti Uruku více než 500. Nejprve se piktogramy zapisovaly do čtvercových polí, které se dále uspořádaly do řádků. Řádky se četly zprava doleva. Tabulky ve fázi Uruk IV byly širší, nežli delší a k psaní se využívaly z obou stran.

Ve druhé fázi Uruk III, se velikost hliněných tabulek podstatně změnila. Tabulky byly podstatně vyšší, nežli širší.¹¹³ Změnila se také orientace textu, a to zleva doprava. Z druhé fáze pocházejí nejen hospodářské záznamy, ale také první administrativní texty. Dále se objevují první seznamy se jmény osob, zvířat, různých povolání či místních míst. „*Na základě textových variant v podobných seznamech došli odborníci k názoru, že jazyk textů z fáze Uruk III byl pravděpodobně již sumerštinou, kterou lidé hovořili v Uruku ve 3. tisíciletí př. Kr.*“¹¹⁴ V období Uruk III a IV se písmo zapisovalo do sloupců ve formě svislého textu.

V posledních vývojových fázích, tedy v období raně dynastické doby I (3000 – 2750 př. n. l.), raně dynastické doby II (2750 – 2600 př. n. l.) a raně dynastické doby III (2600 – 2334 př. n. l.), se charakteristika písma změnila. Vývoj se posunul od logografického ztvárnění k fonetickému záznamu. V tomto období se používání klínového písma rozšířilo, a tak byly dochovány nejrůznější administrativní a správní dokumenty, úřední a osobní korespondence, ale také řada náboženských textů. Politický vývoj v období raně dynastickém značně ovlivnil vývoj materiální kultury. Dochovalo se množství královských nápisů, jejichž součástí jsou *dedikační zprávy*¹¹⁵, nebo zprávy o stavebních projektech

---

¹¹³ RADNER, Karen, ROBSON, Eleanor, *The Oxford handbook of cuneiform culture*, Oxford 2011, s. 8.

¹¹⁴ ROAF, s. 69.

¹¹⁵ Darovací zprávy původních majitelů či donátorů.

panovníků. Součástí královských nálezů byly také tzv. *datovací formule*¹¹⁶. Velice významnými prameny jsou pak tabulky, které pocházejí ze Šuruppaku, z Abú Salabíchu¹¹⁷ a Eble. „Z těchto tří měst pochází první větší soubor literárních textů včetně toho, co můžeme nazvat autografie dějin, tj. tabulky, na které se písaři podepsali. Tabulky z Abú Salabíchu a Ebly dokazují, že literatura i studium klínopisných termínů byly už vysoce rozvinuté.“¹¹⁸

Klínové písmo se během tisíciletí transformovalo a měnilo.¹¹⁹ Rozvinul se především charakter písma, a to od piktogramů až k slabičnému písmu. V nejstarší vývojové fázi, bylo písmo vyjádřeno pouze obrázky, tedy piktogramy. Chybělo označení pro jednotlivá písmena, hlásky a slabiky. Piktogramy označovaly pouze určité pojmy či slova. S vývojem klínopisu se mohly piktogramy, ideogramy a logogramy vyjadřovat za pomoci fonémů, tedy zvukové stavby jazyka. Logogramy byly doplněny o znaky, které vyjadřovaly nejen slova, ale také jednotlivé hlásky a skupiny slabik. Text, který byl zapsán pomocí klínového písma, tak bylo možné převést na lidskou řeč. Klínové písmo se postupem času zjednodušovalo a znaků ubývalo. Poté co do zápisu pronikly i slabičné prvky, byl počet znaků snížen přibližně na 600. „Ještě předtím však došlo k jiné závažné změně: sumerští písaři, kteří původně psali ve svislých sloupcích shora dolů a odprava doleva, přešli na psaní v řádcích.“¹²⁰ Důvod změny v zápisu byl prostý, písař si při psaní text mazal rukou a zhoršoval tak jeho čitelnost. Další změnou v zápisu se stalo otočení znaků o 90%, což měnilo zápis ze sloupcového na řádkový. Klínopis byl využíván pro zápis mnoha dalších jazyků, jako byla chetitština, akkadština, či elamština.¹²¹

---

¹¹⁶ Datovací formule mohla obsahovat konkrétní den, měsíc a rok, kdy byla vyhotovena. Velice často se datovací formule vyjadřovala také pomocí zápisu událostí a důležitých činů panovníka, které byly během daného roku vlády vykonány.

¹¹⁷ Lokalita Abú Salabích se nachází necelých 150 km jihovýchodně od Bagdádu.

¹¹⁸ WALKER, s. 16.

¹¹⁹ MEISSNER, Bruno, *Die Keilschrift*, Berlin 1913, s. 33.

¹²⁰ PAVLÁT, s. 16 – 17.

¹²¹ Tamtéž, s. 17.

Ke konci rané dynastické doby III, tedy roku 2334 př. n. l. začíná vláda akkadské dynastie. S nástupem Sargona I. (2334 – 2279 př. n. l.) ustupuje sumerský jazyk a s ním i klínopis do pozadí. Základním jazykem se stává akkadština.¹²² Po úpadku akkadské dynastie kolem roku 2200 př. n. l., se do popředí opět dostává sumerština. Nejvíce dochovaných písemných pramenů pochází z období vlády Třetí dynastie z Uru (2112 – 2004 př. n. l.). Z tohoto období se dochovalo množství kronik, jako například *Kronika z Tummalu*, *Weidnerova kronika* nebo *Kronika dávných králů*. Slavným písemným pramenem z tohoto období je *Sumerský seznam králů*.¹²³ Sumerský jazyk definitivně uvolnil cestu akkadštině během starobabylonského období, které je vymezené lety 2003 – 1595 př. n. l. Z období starobabylonské říše pochází více než 20 000 tabulek a fragmentů, které byly nalezeny v archivu královského města Mari.¹²⁴ V následujícím období středobabylonské říše (1595 – 1000 př. n. l.), je již většina tabulek psána v babylónštině. Hmotných a písemných pramenů se nedochovalo takové množství, jako v předchozích fázích sumerských a babylonských dějin. „*Od doby Alexandra Velikého klínopis ustupuje a je nahrazován aramejštinou. Pár právních a literárních textů bylo zapsáno klínopisem ještě roku 40. n. l. a nejmladší astronomický text je datován do roku 75 n. l.*“¹²⁵

3. 2. 2 Válečkovitá pečetítka

V polovině 4. tisíciletí se začala využívat první pečetidla, která charakterizovala kulturu uruckou a džemdetnasrskou. První válečky byly nalezeny v Uruku a Súsách. V období urucké kultury se jednalo o inovativní vynález, který v té době nahradil mnohem starší razítková pečetítka.¹²⁶ Pečetní

---

¹²² GOMBÁR, PECHA, s. 48.

¹²³ Sumerský seznam králů byl sestavený ke konci 3. tisíciletí př. n. l. Seznam je přehledem dynastií a panovníků z různých měst, jejichž výčet začíná králi vládnoucími před biblickou potopou světa. V seznamu je například uvedený bájný král Uruku Gilgameš.

¹²⁴ GOMBÁR, PECHA, s. 83.

¹²⁵ WALKER, s. 21.

¹²⁶ GOMBÁR, PECHA, s. 23.

váleček měl cylindrický tvar a byl zhotovován z různých druhů materiálů, jako byly kámen, sklo, karneol, fajáns, vypálená hlína, kosti či slonovina. Válečky o průměru 1,5 cm byly vysoké 2,5 cm. Ve středu válečku pak byla skrz naskrz proražena díra, kterou se provlékal provázek, či slabá tyčka. Sumerové do válečků nejprve ryli různé kresby, a to většinou s mytologickým obsahem. Existovaly celkem dva druhy pečetítek. První skupinou byla pečetítka s abstraktními motivy a druhou skupinou byly naturalistické a figurální výjevy.¹²⁷ S rozvojem klínového písma, tedy kolem roku 3000 př. n. l., se používání pečetítek přeneslo i na hliněné tabulky. Pečetítka se stala nositelem znaku a využívala se k zápisu klínového písma. Mimo znaků se na pečetítka často vyřezávaly nejrůznější ikonografické vzory, které se následně vytlačovaly do hlíny a vytvořily tak reliéf. I po roce 1000 př. n. l., kdy bylo klínové písmo zatlačeno do pozadí abecedou, našla válečkovitá pečetítka své uplatnění. Zámožnější obyvatelé měli téměř vždy svůj vlastní pečetní váleček, se kterým označovali nejrůznější dokumenty a stvrzovali tím tak jejich pravost. Váleček se tak stával formou jejich osobního podpisu. Válečkovitá pečetítka byla typickým prvkem mezopotamského umění a hmotné kultury, a to až do roku 539 př. n. l., kdy se mezopotamská civilizace připojila k Perské říši.¹²⁸

3. 3 Písaři

Ve starověké Mezopotámii byla negramotná většina obyvatelstva. Stejně jako v Egyptě, i v Mezopotámii se písaři řadili mezi privilegovanou vrstvu společnosti. Písařem se mohl člověk stát až poté, co absolvoval výuku ve škole a svůj titul *dubsar* si zasloužil. Výuka probíhala v tzv. domech tabulek, ve kterých se už od raného věku písaři vzdělávali. Ve škole se vyučovalo správného držení *stylusu*¹²⁹ a přípravě hliněných tabulek¹³⁰. Podstatnou část výuky zahrnovalo také procvičování znaků klínového písma a jejich babylonských ekvivalentů. „*Umění*

---

¹²⁷ GOMBÁR, PECHA, s. 24.

¹²⁸ NOVÁKOVÁ, PECHA, RAHMAN, s. 38.

¹²⁹ Viz. Příloha č. 25.

¹³⁰ Viz. Příloha č. 26.

jak znaky spojovat do slov se patrně cvičilo na vlastních jménech.“¹³¹

K pokročilejšímu studiu mluvnice sloužilo množství učebních pomůcek, jako byly například slovníky, seznamy nebo příručky. Písaři museli mimo znalosti písma a čtení, ovládat také matematiku. V písařských školách se rovněž vyučovalo také rýsování a kreslení. Výuka probíhala zpravidla na více úrovních. Nejprve se učily nezbytné základy, a teprve při získání základních dovedností byl písař připraven postoupit na další úroveň, která se vyznačovala psaním na jiný typ hliněné tabulky. Tyto tabulky byly zpravidla vypouklé, ve tvaru bochánku. „*Učitel zpravidla napsal na jednu stranu tři řádky, například se jmény bohů, seznamem technických výrazů, krátkým citátem z literatury či přísloví; žák je pečlivě prostudoval, pak tabulku otočil a zkusil zopakovat, co napsal učitel.*“¹³² Ve školách se k výuce využívalo ustálených pravidel, a také předepsaných cvičných textů, které písaři přepisovali. Tyto texty jsou považovány za specifickou školní pomůcku.

Nejvíce dochovaných písemných pramenů pochází z počátku 2. tisíciletí př. n. l. Z tohoto období pochází také množství výtvarného umění s vyobrazením písařů. V Mezopotámii, stejně jako v Egyptě, byli písaři zobrazováni většinou v sedu, a to s jejich typickým psacím náčiním. Většina tabulek byla opatřena nápisem, který byl zpravidla umístěn na konec textu. Tento nápis měl informativní charakter a označoval datum, jméno města, kde byla tabulka vyhotovená a v neposlední řadě obsahoval i jméno písaře, jež tabulku vyhotovil. Těmto nápisům se říká *kolofony*. „*Nejstarším známým spisovatelem v dějinách je Encheduanna, jedna z mála známých žen – písařek v Mezopotámii, dcera Sargona I. a velekněžka měsíčního boha Nannara v Uru; její dílo nazvané podle prvního řádku nin-me-šár-ra, je oslavou bohyně Inanny.*“¹³³ Datum, které je zapsané v *kolofonu*, označuje den, kdy byla tabulka sepsána. Způsobů zaznamenávání datací existovalo hned několik. V období starobabylonské a středobabylonské říše, se na tabulky zapisoval rok ve formě názvu významné

---

¹³¹ WALKER, s. 40.

¹³² Tamtéž, s. 39.

¹³³ WALKER, s. 43.

události, která se v daném roce udála. Nepříliš často se pak vyskytují i tabulky, které nenesou žádné jméno písaře. Tyto tabulky byly sepsány více lidmi a jmenný údaj se tak nezaznamenával. Další údaj, který byl v *kolofonu* zapsán, obsahoval název města, kde byla tabulka zhotovena. Díky místním jménům, je možné zpětně vysledovat, kde byly tabulky vyhotoveny.

Se vznikem prvního asyrského státu a rozvojem kupeckých osad, dochází k zjednodušení klínového písma. Kupci a obchodníci využívali úsporné formy písma, jež jim umožnila vytvářet či parafovat smlouvy, dopisy nebo poznámky. Zjednodušený zápis nevyžadoval žádnou zvláštní výuku, kterou běžně písaři absolvovali. Dále nebylo zapotřebí pamatovat si množství znaků a logogramů označujících jednotlivé slabiky. Služby písařů tak nadále využívaly pouze určité vrstvy společnosti.¹³⁴

3. 4 Materiály

Většina klínopisných textů se zapisovala na hliněné tabulky různých rozměrů. Běžné byly tabulky vysoké mezi 5 - 10 centimetry, na které se vešly přibližně čtyři sloupce textu. Největší hliněné tabulky pak dosahovaly velikosti přes 30 centimetrů a vešlo se na ně jedenáct sloupců. Těchto jedenácti sloupcových tabulek se dochovalo hned několik, a to z období Uru III. Tabulky měly převážně čtvercový nebo obdélníkový tvar. Stejně jako ve Starověkém Egyptě, tak i v Mezopotámii existovalo písemných materiálů více. Monumentální texty a dedikační nápisy se zapisovaly na rozmanité druhy povrchů, jako byly destičky ze dřeva či slonoviny, kovy, sklo, kámen a stély. Nejznámějším příkladem stély je *Chammurapiho zákoník* pocházející z období přibližně kolem roku 220 př. n. l. Text tohoto právního předpisu vypovídá o vyspělosti Mezopotamské civilizace.

Tabulka se k zápisu využívala z obou stran. Každá hliněná tabulka pak musela být do hladka opracována, aby se na její povrch lépe psalo. V Mezopotámii bylo hlíny vždy dostatek. Hlína, která pocházela z jihu Mezopotámie, tedy z území dnešního Iráku, byla s vyšším podílem soli. Vlivem

---

¹³⁴ NOVÁKOVÁ, PECHA, RAHMAN, s. 80.

působení nepříznivého počasí, se pak tabulky vyrobené ze slanéjší hlíny často rozpadaly. Tabulky, které byly zhotoveny z vhodné hlíny, se pak nechávaly na slunci uschnout. Tabulky, které měly být uchovány po delší dobu, se nesušily na slunci, ale vypalovaly se. Poté co tabulka vyschla, byla připravena k uložení. Kvalitně vyrobená tabulka vydržela dlouhou dobu, aniž by se poškodila. Existovala také možnost text na tabulce zpětně opravit, a to pomocí namáčení ve vodě. Množství pramenů právního a administrativního charakteru, se zachovalo v původním znění dodnes, a to bez pozdějších úprav. Během starověku bylo zničeno a vypáleno množství archivů a knihoven. S těmito požáry byly zničeny také prameny, které v nich byly uloženy. Pokud přišla hliněná tabulka do styku s ohněm, vypálila se a její životnost se tak prodloužila. „*Za normálních okolností by se nevypálené tabulky nejspíš znovu použily na zhotovení tabulek nových.*“¹³⁵ Velice často se tabulky také recyklovaly. Převážně se jednalo o školní texty, které byly následně po opsání rozbity a dále smíchány s novou hlínou.¹³⁶

Jako psací náčiní se využíval rákos a z něj vyrobený *stylus*, seříznutý do požadovaného tvaru. Nejčastěji si písař konec rákosu seřízl do tvaru ostrého hrotu, trojúhelníku, oblého hrotu, nebo jej pouze zarovnal. Způsob jakým byl *stylus* seříznut, ovlivnil způsob písařova psaní. Do ještě vlhké hlíny se jím vytlačovaly jednotlivé znaky. Původně se zapisovalo zprava doleva a ve směru odshora dolů. Tento způsob zápisu byl nevhodný, protože si písaři text rozmazávali píšící rukou. V období raně dynastické I – III se zápis změnil do vodorovné polohy, ve směru zleva doprava.

3. 5 Rozluštění klínového písma

3. 5. 1 G. F. Grotefend a sir H. C. Rawlinson

První zásadní průlom v luštění klínového písma učinil německý učitel latiny a řečtiny Georg Fridrich Grotefend¹³⁷. Tento muž neměl zprvu žádné znalosti orientálních jazyků, ani se blíže nevěnoval kulturám Blízkého východu.

---

¹³⁵ WALKER, s. 28.

¹³⁶ RADNER, ROBSON, s. 23.

¹³⁷ Viz. Příloha č. 34.

Roku 1765 pořídil dánský vědec Carsten Niebuhr kopii trojjazyčného nápisu, který získal v ruinách města Persepolis. Lepší kopie Niebuhrova *persepoliského nápisu* z roku 1788¹³⁸, se během let dostala do rukou několika vědců, jmenovitě například do rukou německého učitele orientálních jazyků Tychsena, nebo do rukou Dána Muntera. Ani jeden z těchto vědců však nedokázal záhadu *persepoliského nápisu* rozluštit. O pár let později, konkrétně roku 1802 se kopie dostaly do rukou Georga F. Grotefenda, který se rozhodl, že klínové písmo rozluští.¹³⁹ Věděl, že nápisy pocházejí z 5. století n. l., a jsou tedy datovány do období vlády Dareia I. Logickou dedukcí došel k závěru, že opakující se symboly představují slova král a král králů, které značí typickou titulaturu perských panovníků. Díky nastudování různých podob jmen Dareios a Xerxes v hebrejštině, sanskrtu a řečtině, dokázal přečíst hned několik znaků. Z celkem třinácti symbolů se mu podařilo rozluštit správně devět z nich.¹⁴⁰ První přeloženou větou se stala věta: *Xerxes, velký král, král králů, Dáreia krále syn, Achajmenovec*. Grotefend svůj objev oficiálně oznámil 2. 9. 1802. Jednalo se tak o průlomový objev, který o několik let později pomohl Henrymu Creswickovi Rawlinsonovi rozluštit celý písemný systém staré perštiny. Grotefend nedokázal správně určit některé hodnoty určitých znaků a nezjistil tak, že klínové písmo není písmem čistě abecedním.

Sir Henry Creswicke Rawlinson¹⁴¹ byl britským důstojníkem, a také orientalistou, který jako první rozluštil starou perštinu. Podařilo se mu to díky trilingvistickému nápisu krále Dareia I., který našel vyryt vysoko na skalní stěně hory Behistun, jež leží v provincii Kermanshah v dnešním Íránu. *Behistunský nápis*¹⁴² se dnes přirovnává k *Rosettské desce*, která byla nalezena během Napoleonovy expedice v Egyptě roku 1799. Jednotný text je zapsán celkem třemi různými písmennými systémy, a to elamštinou, babylónštinou a staroperštinou.

---

¹³⁸ MEISSNER, s. 5.

¹³⁹ LIPIN, Lev, BELOV, Avraam, *Hliněné knihy*, Praha 1956, s. 56 – 61.

¹⁴⁰ *Georg Friedrich Grotefend*. In: Encyclopædia Britannica [online], [cit. 2015-29-03]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/246784/Georg-Friedrich-Grotefend>

¹⁴¹ Viz. Příloha č. 35.

¹⁴² Viz. Přílohy č. 23 a 24.

Elamská část nápisu je tvořena celkem 593 řádky v osmi sloupcích. Babylonský text je tvořený 112 řádky, a staroperský text 414 řádky v celkem pěti sloupcích. *Behistunský nápis*¹⁴³ je dále doplněn reliéfy vyobrazujícími krále Dareia I. První cesta do Íránu roku 1833 podnítila zájem Henry Rawlinsona o perskou kulturu. Nápis poprvé spatřil roku 1835 a již o dva roky později publikoval první část překladu staroperského textu, která se skládala dohromady ze dvou odstavců.¹⁴⁴ První část textu, kterou dokázal přečíst, zněla: „*Takto praví král Dareios: Ty, jenž v budoucnu spatříš tento nápis, který já jsem napsal, nebo tyto obrazy, neníš je, leč pokud budeš moci, chraň je!*“¹⁴⁵ Roku 1837 Rawlinson zemi opouští a zpět se vrací až roku 1844, kdy pořizuje další část opisu a pokračuje v luštění. Kompletní překlad staroperské části nápisu dokončil roku 1846. Rawlinson také projevil zájem o babylonskou a elamskou část textu, s jejichž překlady mu pomáhali další učenci. Opis těchto částí textu byl pořízen mezi roky 1844 – 1847. K rozluštění většiny elamského textu dochází o několik let později, konkrétně roku 1855, a to díky Edwinu Norrisovi. Na překladu babylonské části textu spolupracovali Edward Hincks, Jules Oppert a Henry Rawlinson. „*Přečíst znaky druhé části behistunského nápisu bylo sice dosti snadné, ale ukázalo se, že mnohem obtížnější je porozumět řeči, již byla tato část textu napsána.*“¹⁴⁶ Roku 2006 byl Behistunský nápis zařazený do seznamu světových památek UNESCO.

Rozluštění klínového písma nebylo zásluhou pouze jednoho jediného vědce. Roku 1857 byli do Londýna pozváni čtyři významní asyriologové, kteří zde prošli zkouškou, jež měla stanovit, zda jsou schopni nezávisle na sobě přečíst klínové písmo. Komise jim předložila text asyrského krále Tiglatpilesara I., ve kterém byly popsány válečné výpravy, dobývání cizích území a královny úspěchy. Každý z pozvaných asyriologů byl schopen nezávisle na svém kolegovi text

---

¹⁴³ Nápis vypráví příběh o vítězstvích krále Dareia I. během bojů o nadvládu nad Perskou říší.

¹⁴⁴ *Sir Henry Creswick Rawlinson*. In: Encyclopædia Britannica [online], [cit. 2015-29-03]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/492346/Sir-Henry-Creswicke-Rawlinson>

¹⁴⁵ KÉKI, Béla, *5000 let písma*, Praha 1984, s. 31.

¹⁴⁶ LIPIN, BELOV, s. 69.

přeložit a přečíst. Odlišnosti v překladu byly velice nepatrné, a tak bylo potvrzeno, že asyriologové jsou schopni klínové písmo skutečně číst.¹⁴⁷

3. 6 Knihovny

3. 6. 1 Objevení Aššurbanipalovy knihovny v Ninive

Aššurbanipalova knihovna byla soukromou knihovnou asyrského krále Aššurbanipala. Řadila se mezi největší a nejznámější soukromé knihovny své doby. Nacházela se v hlavním městě Asýrie v Ninive. Objevení lokality, kde se zasypané starověké hlavní město Asýrie nacházelo, je připisováno Paulu Emilovi Bottovi. Ten se roku 1842 stal francouzským konzulem v Mósulu, který leží na území dnešního Kurdistánu, tedy na severu Iráku. Mósulu se dle legend nacházelo naproti pahorkům, na kterých dříve stávalo Ninive. „*Byly to záhadné pahorky na levém břehu Tigridu. Vypadaly jako vlny, které náhle zkameněly. Nebylo možno minout je bez povšimnutí. Nápadně vystupovaly z ploché mezopotamské roviny a vzbuzovaly představu, že jsou pod nimi pohřbena prastará města s pohádkovým bohatstvím.*“¹⁴⁸ Botta se tedy rozhodl na kujundžickém pahorku začít s vykopávkami, které trvaly až do roku 1843. Na jaře roku 1843 učinil objev, když se mu podařilo nalézt dvě zdi popsané klínovým písmem a ozdobené reliéfy. Zdivo bylo součástí paláce, který dle dalších archeologických vykopávek byl označen za palác asyrského krále Sargona II., tedy zakladatele novoasyrské říše. Botta nepracoval na vykopávkách sám, již po svém příjezdu do Mósulu se seznámil s Britem Austenem Henrym Layardem¹⁴⁹, se kterým po další léta spolupracoval. Henry Layard nakonec svými objevy Bottu předčil.

Roku 1845 se Layardovi podařilo učinit převratný objev, díky kterému se stal jedním z nejuznávanějších archeologů své doby. Za pomoci skupiny pomocníků, se mu podařilo v blízkosti zaniklého starověkého města Nimrudu, odkrýt dva asyrské paláce. Během následujících dvou let, vykopal paláců celkem

---

¹⁴⁷ LIPN, BELOV, s. 76 – 77.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 25.

¹⁴⁹ Viz. Příloha č. 36.

sedm. Layard se poté přesunul na vykopávky, které začal odkrývat jeho přítel Botta roku 1842. Byl tak prvním, kdo po více než 1000 letech spatřil pohřbené asyrské město Ninive. Roku 1847 se Layardovi podařilo odkrýt celkem devět komor Sinacheribova paláce. Důležitější objev pak učinil roku 1849 na kujundžickém pahorku, kde se mu podařilo odkrýt dvě malé místnosti, v nichž našel množství klínopisných hliněných tabulek a množství jejich fragmentů. Místnosti, které zprvu nebudily velký rozruch, byly součástí knihovny krále Aššurbanipala.¹⁵⁰

Od roku 1852 pokračoval ve vykopávkách v Ninive Hormuzd Rassam. Jeho práce mu však zprvu nepřinesla žádný důležitý objev. Roku 1853 svou pozornost soustředil k zakázanému území na severu pahorku, kde práva k výkopům vlastnili Francouzi. Po pár dnech zakázaného kopání odkrýl Rassama velký palác krále Aššurbanipala. Dále odkrýl tzv. lví pokoj, ve kterém našel druhou část knihovny, jež o několik let dříve objevil na druhé straně paláce Layard. „*V dlouhém úzkém sále, na jehož stěnách byl živě vyobrazen hon na lvy, povalovaly se tisíce hliněných tabulek, hustě popsaných klínovým písmem.*“¹⁵¹ Celkem bylo objeveno 25 357 fragmentů, které by dohromady tvořily na 10 000 tabulek. Na některých fragmentech tabulek, byly objeveny zmínky o nebeských tělesech, a také úryvky zákonů. Po prostudování úryvků zákonů, bylo patrné, že nebyly sepsány za vlády krále Aššurbanipala, ale mnohem dříve, za vlády babylonského krále Chammurapiho. Nejednala se tedy o zákony asyrské, ale babylonské. Potvrzením tohoto objevu, se stal černý dioritový sloup, na kterém bylo za vlády Chammurapiho vytesáno celkem 282 článků zákonů.¹⁵²

3. 6. 2 Organizace Aššurbanipalovy knihovny

I když se knihovna v Ninive v lecčems podobala alexandrijské knihovně v Egyptě, v jistých ohledech byla unikátní. Specifická byla zejména tím, jakým způsobem se vybíraly tabulky, které v ní měly být umístěné. Na rozdíl od

---

¹⁵⁰ EKSCHEMITT, Werner, *Paměť národů*, Praha 1974, str. 9 – 11.

¹⁵¹ LIPIN, BELOV, s. 51.

¹⁵² Tamtéž, s. 79.

alexandrijské knihovny, ve které byly umístěny i vícečetné kopie jediného autora, knihovna v Ninive byla tvořena především originály. Král Aššurbanipal si velice cenil originálů, a tak ve své sbírce nechtěl žádné špatně vyhotovené kopie. Kopie, které přikázal zhotovit, byly sepsány těmi nejšikovnějšími písaři. Pokud byl originál tabulky sepsán v jiném jazyce, nechal jej král přeložit do asyrštiny. Tabulky, které byly schváleny, se poté pečlivě vypálily a uložily. Dalo by se tedy říci, že šlo o první případ vědeckého přístupu k literárním záznamům. Stejně jako Ptolemaiovi, i Aššurbanipal tabulky sbíral. Většina tabulek pak pocházela z Babylonu, který Aššurbanipal obsadil roku 648 př. n. l., a jako svou válečnou kořist získal množství cenných literárních památek. Jakým způsobem byla knihovna vnitřně uspořádána, není přesně známo. Pravděpodobně také existoval jakýsi knižní katalog, který knihy rozděloval do jednotlivých oddílů, dle jejich obsahu. Knihovna se dále dělila na vlastní knihovnu a státní archiv. Ve státním archivu byly umístěné převážně dokumenty administrativního charakteru, ale také královská a správní korespondence. V archivu se dále uchovávaly panovníkova nařízení a zákony, daňové doklady, účetní knihy a nejrůznější záznamy o stavebních výkazech. Státní archiv dohromady čítal přibližně polovinu z celkového počtu nalezených tabulek, tedy zhruba 5000 kusů. Vlastní knihovna pak obsahovala sbírku nejrůznějších legend, eposů, mýtů, ale také školní texty, či sbírky pohádek.

4 Jazyky Mezopotámie

4. 1 Sumerština

„Sumerštinou se dnes nazývá jazyk, kterým hovořili obyvatelé historické země Sumer, dnešního jihovýchodního Iráku.“¹⁵³ Sumerština je dnes již mrtvým, izolovaným jazykem. Jedná se o semitský jazyk, který je součástí afroasijské jazykové rodiny. Sumerština se po dlouhá staletí řadila mezi úřední jazyky Mezopotámie a po celou tuto dobu to byl jazyk, který byl spojený s klínovým písmem. Klínové písmo se skládalo z logogramů a slabičných znaků, z nichž

---

¹⁵³ MYNÁŘOVÁ, Jana, DUŠEK, Jan, ČECH, Pavel, ANTALÍK, Dalibor, *Pisemnictví starého Předního východu*, Praha 2011, s. 17.

některé měly polyfonní hodnotu. Sumerština se od poloviny 3. tisíciletí př. n. l. využívala k zápisu akkadštiny, kterou byla nakonec nahrazena kolem roku 1800 př. n. l. Poté co byla nahrazena akkadštinou, stala se mrtvým jazykem, který se však nadále využíval k zápisu náboženských a monumentálních textů.

Sumerština se skládá ze čtyř samohlásek (a, e, i, u) a dále z 16 souhlásek. Souhlásky a samohlásky tvoří fonetickou hodnotu jazyka. Tento jazyk se řadí mezi tzv. aglutinační jazyky, což znamená, že se časování sloves, nebo skloňování podstatných jmen sestává ze seskupených morfémů¹⁵⁴. Tato nominální nebo verbální část může být pozmeněna za pomoci předpon a přípon. Jedinou neměnnou částí slova je jeho kořen. Dnes se mezi aglutinační jazyky řadí například maďarština nebo turečtina. Sumerština se skládá celkem ze dvou rodů, deseti pádů a dvou slovesných časů.¹⁵⁵ Dále je tvořena dvěma dialekty, z nichž první je oficiální a nazývá se *eme-gir*. Druhý dialekt, který se často využíval při různých rituálních příležitostech, jako bylo například skládání hymnů nebo zaklínadel, se nazýval *eme-sal*. Díky tomuto systému je sumerština jazykem s velice komplikovanou gramatikou. Velice často se stávalo, že písaři nebyli při formálním zápisu důslední, a tak docházelo k záměně jednotlivých přípon a předpon. Výsledný text tak nebyl komplexní a čtenář si musel velice často část textu domyslet. Písaři si svou práci usnadňovali v mnoha ohledech, a tak je problém sumerský systém aplikovat na akkadštinu. Akkadská slova nemohla být většinou vyjádřena jediným klínopisným znakem, a proto musela být zapsána foneticky. Díky dvoujazyčným sumersko-akkadským textům, máme dnes možnost lépe prostudovat oba jazyky a jejich formu.

Sumerské písemnictví se začíná plně rozvíjet až na konci vlády 3. dynastie z Uru, tedy po roce 2004 př. n. l. Z toho období se zachovalo největší množství literárních pramenů. Sumerská literatura a písemné prameny jsou nám známé již od počátku 3. tisíciletí př. n. l., avšak v této době se nejednalo ani o rozkvět, ani o vrchol sumerského písemnictví. Sumerské písemnictví je opravdu velice

---

¹⁵⁴ Morfém je nejmenší oddělitelnou částí slova, která je nositelem významu. Za morfémy se považují předložky, vpony, přípony, koncovky i kořen samotného slova.

¹⁵⁵ MYNÁŘOVÁ, DUŠEK, ČECH, ANTALÍK, 18 – 19.

rozmanité a dalo by se dále rozdělit do několika skupin. První skupinou jsou literární texty, které jsou tvořeny zejména množstvím nejrůznějších mýtů a cyklů mytických příběhů (*Enlil a Ninlil, Inanna a Enki, Dumuzi a Geštinanna*). Dále do této skupiny patří oslavné a královské hymny (*Enlilsuraše, Ur-Nammuova smrt, cyklus Čtvero*), které se řadí mezi nejstarší literární dochované texty. Mimo královských hymnů byly oblíbeným žánrem také nejrůznější autobiografické texty ze života panovníků. Stejně jako Egypťané, věnovali i Sumerové velkou pozornost nejrůznějším naučením a moudrým radám do života (*Naučení Ur-Ninurtova*). S Egypťany je spojovala rovněž záliba v kosmologii a mytologii, které se řadí do skupiny nejstarších písemných pramenů. V neposlední řadě jistě stojí za zmínku také kratší texty ve formě různých přísloví, proroctví, motliteb, hádanek či bajek. Další skupinou jsou hospodářské záznamy, mezi které se řadí nejrůznější správní dokumenty, seznamy zásob, přehledy výdajů, ale také nejrůznější seznamy obětí. Samostatnou skupinou sumerského písemnictví je rovněž korespondence, která je dělena na soukromou a politickou. Další rozsáhlou skupinou pramenů jsou právní texty (*Lipit-Ištarův zákoník*). Neméně významnými literárními prameny jsou také nejrůznější rituální a kultické texty, mezi které se řadí různé zařikání, kletby, věštby, nářky či magické texty a formule. Ostatní písemnictví pak reprezentují nejrůznější datovací formule, soupisy, školní texty, monumentální nápisy a nápisy na pečetítkách.¹⁵⁶

4. 2 Akkadština

Akkadština se dnes řadí stejně jako sumerština a chetitština mezi mrtvé semitské jazyky. „Pojem „akkadština“ pak chápeme jako označení východosemitského jazyka, který byl mluvčími aktivně využíván minimálně od poloviny 3. do poloviny 1. tis. př. Kr., tedy do doby, kdy jej z aktivního užívání vytlačila nastupující aramejšťina.¹⁵⁷ Tento jazyk spadá do skupiny afroasijských jazyků, avšak příbuznost mezi sumerštinou a akkadštinou neexistuje. Sumerština je považována za izolovaný jazyk a akkadština si od Sumerů převzala pouze

---

¹⁵⁶ MYNÁŘOVÁ, DUŠEK, ČECH, ANTALÍK, s. 21 – 76.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 70.

klínové písmo, jež užívala k zápisu svého vlastního jazyka. Akkadština má celkem tři dialekty, a to asyrštinu, babylónštinu a starou akkadštinu. Ovšem každý z těchto dialektů využíval lehce odlišný zápis klínového písma. Akkadština stejně jako sumerština využívala k zápisu stejných čtyř samohlásek (a, e, i, u). Akkadština využívala i řadu dalších souhlásek, kterých bylo dohromady celkem 18. Součástí jazyka byly původně také celkem tři sykavky, které se ale po skončení staroakkadského období přestaly používat. Na rozdíl od sumerštiny disponovala akkadština tzv. *emfatickými hláskami*, které byly celkem tři. „*Když akkadsky hovořící písaři přejímali a upravovali sumerské slabikové znaky, přidávali k nim další hodnoty, čímž zvyšovali aspekty homofonie a polyfonie.*“¹⁵⁸ Obecně se jazyk dělí dle chronologického principu na staroakkadštinu (2500 – 2200 př. n. l.) a staroasyrštinu (2000 – 1500 př. n. l.), dále středobabylónštinu a středoasyrštinu (1500 – 1000 př. n. l.) a nakonec novobabylónštinu a novoasyrštinu (1000 – 600 př. n. l.). K rozšíření používání akkadského jazyka dochází během staroasyrského období. V tomto období dochází k rozmachu obchodní činnosti v oblasti Předního východu, a tím k nárůstu vzájemné korespondence mezi různými státními celky, například Babylónií a Egyptem.

Nejstarší písemné památky pocházejí z druhé poloviny 3. tis. př. n. l. a naopak nejmladší památky pocházejí z 1. století n. l. Největší množství literárních pramenů pak pochází z období mezi roky 1800 – 1000 př. n. l., kdy se za zlatý věk akkadského písemnictví považuje zejména středobabylónské období, vymezené druhou polovinou 2. tis. př. n. l.¹⁵⁹ Akkadské písemnictví je vymezeno stejnými žánry jako sumerské písemnictví. Významnými prameny jsou zejména nejrůznější mýty a eposy, z nich nejznámější je bezesporu *Epos o Gilgamešovi*, dále například *Mýtus o Anzúovi*¹⁶⁰ či historický epos *Sargon dobyvatel*. Stejně jako u sumerského autobiografického žánru, je i u akkadských biografii

---

¹⁵⁸ Walker, s. 20.

¹⁵⁹ MYNÁŘOVÁ, DUŠEK, ČECH, ANTALÍK, s. 81.

¹⁶⁰ Mýtus vypráví příběh o ptákoví Anzúovi, který ukradl bohu Enlilovi tabulku osudů a ukryl se s ní na nedostupné hoře. Svou krádeží porušil Anzú božský řád a žádný z Bohů se mu následně nechtěl postavit. Nakonec je za pomoci boha Ea pták Anzú přemožen a zabit.

komplikovanější s jistotou určit, zda se jedná o skutečný záznam ze života či pouhou pseudoepigrafií. Problém autentičnosti není omezený pouze na sumerskou a akkadskou literaturu, ale je možné se s ním setkat u většiny staroorientální literatury. Důležitou částí literárních textů starého Předního východu byly především naučné skladby a nejrůznější moudra. Akkadské písemnictví nebylo výjimkou, a tak se nám zachovalo množství nejrůznějších skladeb a mudroslovných textů (*Naučení Šuruppakova*, *Naučení Šúpéaméliho*, *Člověk a Bůh*).

Akkadských písemných pramenů se dochovalo velké množství, a to především na hliněných tabulkách. Celkový počet těchto tabulek je dnes odhadován na jeden milion kusů. Mimo tabulek bylo k zápisu užíváno i tvrdších materiálů, jako například kamene, jenž se využíval zejména pro zápis monumentálních textů, které se nejčastěji tesaly na stély. Příkladem takovýchto monumentálních textů jsou především nejrůznější královské nápisy nebo zákoníky (*Chammurapiho zákoník*¹⁶¹). Hlína a kámen byly dostupnými materiály na území Mezopotámie, ale nebyly jedinými materiály, na které se psalo. Některé akkadské texty jsou vyryté například na kovu, či vosku. V případě kovů se jednalo o nevhodný materiál, který byl velmi drahý. Používání kovů se proto nikdy více nerozšířilo. Používání vosku bylo značně nepraktické, jelikož nezaručovalo dlouhověkost.

---

¹⁶¹ Soubor zákonů na bazaltové stéle ve tvaru obelisku. Sepsán pravděpodobně kolem roku 1800 př. n. l., za vlády Chammurapiho. Objeven v letech 1901 – 1902 francouzskou expedicí v Súsách. Zákoník je tvořen třemi částmi, a to prologem, 282 paragrafy a epilogem. Obelisk je z části poškozený. Dnes je umístěn v pařížském Louvru.

Roku 1921 začali vědci z Orientálního ústavu University of Chicago sestavovat kompilaci klasického akkadského slovníku, který později vyšel pod názvem *Akkadský slovník*. První díly kompilace byly zveřejněny roku 1956. Celkový počet svazků se nakonec rozšířil na 21. Práce orientalistů trvala až do roku 2011, kdy bylo dílo kompletně dokončeno. *Asyrský slovník* obsahuje dohromady kolem 28 000 slov a je chronologicky vymezen obdobím mezi roky 2500 př. n. l. až 100 n. l.¹⁶²

4. 3 Chetitština

Chetitština se dnes již řadí mezi mrtvé jazyky. Tímto starověkým jazykem se hovořilo v oblasti Anatólie¹⁶³ a postupem času se jeho užívání rozšířilo na celé území Malé Asie. Kolem roku 1200 př. n. l., vpadly tzv. Mořské národy¹⁶⁴ do oblastí východního Středomoří a vyvrátily do té doby vyspělé starověké civilizace, mezi nimiž byla i Chetitská říše. Po zániku říše, postupně zanikl i chetitský jazyk. Chetitština náleží do skupiny indoevropských jazyků, která je nejrozšířenější jazykovou rodinou na světě. Patří do ní například slovanské jazyky, latina či řečtina. Jazyk Chetitů je velice specifický a jeho forma byla vědcům neznámá až do počátku 20. století. Dalo by se říci, že chetitština byla neznámou řečí, ale se známým písemným systémem. „*Nejstarší písemné doklady z Anatólie se datují na počátek 2. tis. př. Kr. Jsou sepsány ve staroasyrštině a pocházejí z asyrské kupecké osady Káneš, jež byla obchodní kolonií Aššuru, hlavního města Asýrie.*“¹⁶⁵ Chetitě psali klínovým písmem na hliněné tabulky, které poté vypalovali. Mimo klínového písma, využívali k zápisu i hieroglyfických znaků, které se však od egyptských hieroglyfů značně odlišovaly. Tyto znaky dnes označujeme jako chetitské hieroglyfy.

---

¹⁶² *Akkadian language*. In: Encyclopædia Britannica [online], [cit. 2015-17-04]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/11690/Akkadian-language>

¹⁶³ Oblast dnešního Centrálního Turecka

¹⁶⁴ Souhrnné označení národů neznámého původu, které kolem roku 1200 př. n. l. dokázaly vyvrátit velké civilizace, jako například říši Chetitů nebo Mykény. Národy pak s velkou pravděpodobností migrovaly z oblastí Středoziemního moře. Řadí se k nim například Lýkové, Dórové či Pelištejci.

¹⁶⁵ MYNÁŘOVÁ, DUŠEK, ČECH, ANTALÍK, s. 418.

Roku 1906 byly při vykopávkách v blízkosti dnešního tureckého města Boğazkale, objeveny ruiny hlavního chetitského města Chattušaš¹⁶⁶. Objev byl učiněn Hugem Wincklerem, který neobjevil pouze starobylé město, ale také množství zachovaných písemných památek. V ruinách Chattušaše bylo nalezeno téměř 10 000 hliněných tabulek, psaných převážně klínovým písmem. Některé tabulky byly sepsány i v jiných jazycích, mezi nimiž převládala akkadština, palajština, sumerština a churritština. Některé tabulky byly popsány chetitskými hieroglyfy. Wincklerovi se nikdy nepodařilo chetitštinu rozluštit. Zemřel roku 1914 a jeho práci převzal český orientalista prof. Bedřich Hrozný.

Prof. PhDr. Bedřich Hrozný¹⁶⁷ je dnes považován za muže, který jako první dokázal chetitštinu rozluštit a přečíst. Svou práci započal roku 1914 a již během prvního roku luštění, se mu podařilo přečíst první souvislý text. Poté, co objevil klíč k prvnímu ze dvou písem Chetitů, obrátil svou pozornost na chetitské hieroglyfy. Klíč k rozluštění sice nenalezl, ale významně svými postřehy přispěl jinému orientalistovi, kterým byl Němec Helmuth T. Bossert¹⁶⁸. Bossert se již kolem roku 1930 začal zajímat o hodnotu a obecnou strukturu chetitských hieroglyfů, u nichž začal postupně stanovovat jejich fonetickou hodnotu. Během luštění hieroglyfů vycházel z dvoujazyčného textu, který našel roku 1947 v lokalitě Karatepe, které leží na území dnešního Turecka. Bilingvistický text byl sepsán fénickým písmem a chetitskými hieroglyfy. První část textu zaslal předním odborníkům, kteří mu zpětně zaslali fénický překlad. Díky přeložené části měl z čeho vycházet, a tak se mu nakonec podařilo přečíst i druhou část, která byla napsána právě chetitskými hieroglyfy. Roku 1950 publikuje dílo s názvem *The Excavation of Karatepe—Preliminary Report* a roku 1951 *Ancient Syria*.¹⁶⁹ H. T. Bossertovi jsou po právu přiznány zásluhy rozluštění chetitských hieroglyfů.

---

¹⁶⁶ Viz. Příloha č. 22.

¹⁶⁷ Viz. Příloha č. 37.

¹⁶⁸ Viz. Příloha č. 38.

¹⁶⁹ *Helmuth Theodor Bossert*. In: Encyclopædia Britannica [online], [cit. 2015-17-04]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/74820/Helmuth-Theodor-Bossert>

5 Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo podat co nejucelenější přehled o vývoji knižních kultur ve starověkém světě. Zaměřila jsem se především na kolébky civilizací, tedy na oblast starověkého Egypta a Mezopotámie. V oblasti severovýchodní Afriky a Arabského poloostrova se během staletí formovaly první městské státy a centra, ze kterých se postupem času staly velké civilizace. Starověký Egypt a Mezopotámie dnes již neexistují v pravém slova smyslu. V oblasti Mezopotámie se dnes nacházejí moderní státy Irák, Írán, Sýrie a Turecko. Na území starověkého Egypta se dnes nachází Egyptská arabská republika. Avšak tyto státy mají mnoho společného. Je to především dlouhá, bohatá a zaznamenaná historie, která sahá až do 4. tisíciletí př. n. l. Součástí této bohaté historie je především vývoj materiálních kultur, mezi které náleží i vývoj písma, písemnictví a literatury.

První kapitola mé bakalářské práce je věnována starověkému Egyptu. Zaměřila jsem se především na vývoj písma, které prošlo od prvotních písemných systémů, jimiž se v deltě psalo nejednou změnou. Ustáleným písemným systémem byly prakticky po celé starověké období v Egyptě hieroglyfy, avšak jejich podoba se postupem času měnila a zjednodušovala. Hlavní část první kapitoly je věnována právě tomuto vývoji. Abych podala čtenáři ucelený výklad, zaměřila jsem se rovněž na mluvený jazyk, neboť hieroglyfické znaky měly fonetickou hodnotu a právě fonogramy byly určujícím prvkem, který spojoval všechny vývojové fáze egyptského písma. Při studiu této problematiky jsem vypočetla několik faktorů, které mě zaujaly. Ke zjednodušení formálního zápisu hieroglyfů dochází v době, kdy se formuje egyptská společnost a dochází k nárůstu počtu obyvatel. S vzrůstajícím počtem obyvatelstva a rozšiřováním sféry vlivu za hranice Egypta, dochází k vnitřním politickým změnám a změnám ve státní správě. Státní správa a politický vývoj byly úzce spojené s administrativní činností, se kterou úzce souviselo právě písmo. K rychlejšímu zápisu administrativních textů se hieroglyfy se svou piktografickou povahou nehodily, a tak se jejich používání omezilo na náboženské a monumentální texty. Hieratické písmo, které je nahradilo, bylo

vhodné pro rychlý opis. S rozvojem hieratického písma souvisela změna v používání písemných materiálů. V období Střední říše dochází k čilé obchodní spolupráci Egypta s dalšími státy, a tak je hieratické písmo opět zjednodušováno. V deltě se nakonec ujalo písmo démotické, které přetrvalo až do počátku našeho století, kdy bylo vytlačeno koptským písmem. Vývoj písma tedy vždy souvisel s vývojem egyptské společnosti. Egyptská společnost se dynamicky rozvíjela a přizpůsobovala se všem vnějším vlivům, které na ni zpoza hranic působily. Starověký Egypt je jedinečným množstvím dochovaných písemných památek a mnoha dalších cenných hmotných kultur. Právě proto jsem zbytek kapitoly věnovala dochované literatuře, knihovnám, písařské tradici a v neposlední řadě také vědcům, kteří se významně zapsali do dějin moderní egyptologie.

Egyptské hieroglyfy jsou jedinečným písemným systémem, jehož základ nebyl světu známý až do roku 1822. Rozluštění hieroglyfů mělo neocenitelný význam nejen pro orientalisty 19. století, ale zejména pro budoucí generace nového vědního oboru, jímž se stala egyptologie v čele s jejím zakladatelem J. F. Champollionem. Československá a později česká egyptologie se může chlubit dlouhou, bohatou historií a mnoha celosvětovými úspěchy. Díky koncesi v pyramidové lokalitě Abusír, která leží necelých 20 km od Káhiry, mají členové ČEgÚ UK možnost provádět archeologický průzkum nejvyššího stupně tzv. excavation, a to v oblasti, která se po právu řadí mezi nejvýznamnější historické lokality v celém Egyptě. Z předních pracovníků ústavu ČEgÚ UK bych ráda jmenovala zejména Prof. PhDr. Ladislava Bareše, CSc. a Prof. PhDr. Miroslava Vernera, DrSc., s jejichž publikacemi jsem při psaní své bakalářské práce pracovala.

Druhá kapitola mé práce je zaměřena na oblast Mezopotámie. Jelikož je oblast Mezopotámie rozsáhlá a na jejím území se závisle i nezávisle na sobě vyvíjelo množství rozličných písem a jazyků, věřím tomu, že samotné zpracování tohoto tématu by vydalo přinejmenším na diplomovou práci. V této kapitole jsem se snažila podat ucelený výklad o vývoji především sumerského jazyka a klínového písma. Hlavní část kapitoly jsem věnovala rozluštění klínového písma, které mě nejvíce zaujalo. Zaujala mě zejména podobnost mezi luštěním

hieroglyfického systému a klínového písma. Stěžejním materiálem, se kterým pracovali H. Rawlinson a kolektiv, se stal Behistunský nápis, který sám o sobě je velice zajímavou památkou. Tento nápis se v mnohém podobá Rosettské desce, a to zejména tím, že je rovněž psán ve třech různých písemných systémech. Luštění klínového písma se tedy velice podobalo luštění egyptských hieroglyfů, avšak v případě Behistunského nápisu jsou zásluhy rozděleny mezi více vědců. V případě Rosettské desky je většina zásluh připisována J. F. Champollionovi, i když ten by k některým ze svých závěrů nedospěl, nebýt Dr. T. Younga.

Na území Mezopotámie se v průběhu staletí střetávalo několik národů, a tak nebylo neobvyklým jevem, když jedna kultura ovlivňovala druhou. Klínové písmo se stalo trvalou památkou sumerského národa, který podlehl náporu semitských protivníků. Přesto se klínové písmo ujalo i u těchto národů (Babyloňané, Asyřané) a jejich nesemitských kolegů (Kassité). Velice mě zaujal zejména přístup asyrského panovníka Aššurbanipala vůči knihám a písemným pramenům. Zde se egyptští panovníci od panovníků Mezopotámie odlišují. Aššurbanipal byl vůbec prvním panovníkem, který dbal na verifikaci knih.

Co se týče podobnosti mezi vývojem písma a jazyka v oblasti Egypta a Mezopotámie, není zde příliš mnoho odlišností. Vývoj písma v Mezopotámii vždy souvisel s vnitřním uspořádáním, politikou, obchodní činností a náboženstvím. Písmo se v Mezopotámii začíná užívat v době, kdy se vzcházejí první městské státy a dochází k prvním obchodním činnostem. Stejně jako v Egyptě, mělo i v Mezopotámii písmo nejprve administrativní účel. Podobností je mnohem více a nesouvisejí pouze s tím, za jakým účelem se písmo v dané oblasti využívalo. Charakteristika písma i grafické znázornění bylo velmi podobné. Lišil se vždy pouze způsob samotného zápisu, což bylo ovlivněno především rukopisem písaře. I v Mezopotámii dochází k postupnému zjednodušování písemného systému. Klínky byly typické zejména pro vyjádření ideogramů a logogramů, jejichž charakteristika byla značně abstraktní. Proto docházelo k postupnému snižování počtu klínových znaků. Z původních přibližně 2000 znaků kolem roku 3000 př. n. l., klesl počet na 36 znaků v období perského a asyrského vlivu, tedy mezi 6. – 4. stoletím př. n. l.

Písmo nepochybně přispělo k rozkvětu kultury celého lidstva a usnadnilo a uspišilo vývoj všech civilizací. Klínové písmo i egyptské hieroglyfy umožnily vznik prvních velkých literárních děl. V oblasti starověkého Egypta a Mezopotámie vznikly nejstarší světové literární památky. Písmo bylo vždy spojováno s určitým kultem a umožňovalo zaznamenávat a uchovávat vědění, tradice a poznání pro budoucí generace. Vynález písma se po právu řadí mezi ty nejužitečnější a nejpotřebnější, které kdy lidstvo objevilo. Lidstvo by k intelektuálnímu a duchovnímu rozkvětu nedospělo, nebýt právě písma.

6 Seznam použité literatury

- BAREŠ, Ladislav, GOMBÁR, Eduard, VESELÝ, Rudolf, *Dějiny Egypta*, Praha 2010.
- BÁRTA, Miroslav a kol., *Civilizace a dějiny*, Praha 2014.
- DAVIES, V. W., *Egyptské hieroglyfy : Čtení v minulosti*, Praha 2002.
- EKSCHMITT, Werner, *Paměť národů*, Praha 1974.
- GLASSNER, J. J., *The invention of cuneiform. Writing in Sumer*, Baltimore 2003.
- GOMBÁR, Eduard, PECHA, Lukáš, *Dějiny Iráku*, Praha 2013.
- GREPPO, J. G. H., *Essay of the hieroglyphic system of M. Champollion, Jun. and on the advantages which it offers to sacred criticism*, Boston 1830.
- JAMES, Allen, *Middle egyptian : An introduction to the language and culture of hieroglyphs*, Cambridge 2000.
- KÉKI, Béla, *5000 let písma*, Praha 1984.
- KNEIDL, Pravoslav, *Z historie evropské knihy*, Praha 1989.
- LICHTHEIM, Miriam, *Ancient egyptian literature : Volume I: The Old and middle kingdoms*, London 2006.
- LICHTHEIM, Miriam, *Ancient egyptian literature : Volume II: The New kingdom*, London 2006.
- LICHTHEIM, Miriam, *Ancient egyptian literature : Volume III: The Late period*, London 2006.
- LIPIN, Lev, BELOV, Avraam, *Hliněné knihy*, Praha 1956.
- MAREK, Václav, OLIVA, Pavel, CHARVÁT, Petr, *Encyklopedie dějin starověku*, Praha 2008.
- MEISSNER, Bruno, *Die Keilschrift*, Berlin 1913.
- MYNÁŘOVÁ, Jana, DUŠEK, Jan, ČECH, Pavel, ANTALÍK, Dalibor, *Písemnictví starého Předního východu*, Praha 2011.
- NOVÁKOVÁ, Nea, PECHA, Lukáš, RAHMAN, Furat, *Dějiny Mezopotámie*, Praha 1998.
- PAVLÁT, Leo, *Tajemství knihy*, Praha 1988.

POWELL, Barry, *Writing : Theory and history of the technology of civilization*, Oxford 2009.

QUIRKE, Stephen, SPENCER, Jeffrey, *The british museum book of ancient Egypt*, London 1992.

RADNER, Karen, ROBSON, Eleanor, *The Oxford handbook of cuneiform culture*, Oxford 2011.

ROAF, Michael, *Svět Mezopotámie*, Praha 1998.

ROBINSON, Andrew, *Muž, který rozluštil hieroglyfy*, Praha 2013.

SHAW, Ian, *Dějiny starověkého Egypta*, Praha 2010.

VACHALA, Břetislav, *77 zajímavostí ze starého Egypta*, Praha 1989.

VERNER, Miroslav a kol., *Encyklopedie starověkého Egypta*, Praha 2007.

VERNER, Miroslav, *Chrám světa. Svatyně, kulty a mysteria starověkého Egypta*, Praha 2010.

VERNER, Miroslav, *Pyramidy. Tajemství minulosti*, Praha 1997.

WALKER, C. B. F., *Klínopis : Čtení v minulosti*, Praha 2007.

WATERSON, Barbara, *Egyptané*, Praha 2005.

7 Internetové zdroje

<http://www.britannica.com>

8 Seznam obrázkových příloh

Příloha č. 1

Zdroj: <http://traveltoeat.com/wp-content/uploads/2012/10/wp-id-Photo-Oct-20-2012-1245-AM.jpg> [navštíveno 2. 4. 2015]

Příloha č. 2

Zdroj: <https://www.utexas.edu/courses/introtogreece/lecture01/G%20Ostraka9907230014.jpg> [navštíveno 2. 4. 2015]

Příloha č. 3

Zdroj: http://www.eucebnice.cz/literatura/egypt/egypt_km.jpg [navštíveno 2. 4. 2015]

Příloha č. 4

Zdroj: http://www.abc.net.au/reslib/201104/r747032_6160458.jpg [navštíveno 2. 4. 2015]

Příloha č. 5

Zdroj: <http://community.vfs.com/arcade/files/2013/07/thoth.jpg> [navštíveno 2. 4. 2015]

Příloha č. 6

Zdroj: <http://www.bundaflori.com/produk/Cyperus%20papyrus%201.jpg> [navštíveno 2. 4. 2015]

Příloha č. 7

Zdroj: DAVIES, V. W., *Egyptské hieroglyfy : Čtení v minulosti*, Praha 2002, s. 28.

Příloha č. 8

Zdroj: http://www.architravel.com/architravel_wp/wpcontent/uploads/2013/05/Bibliotheca_Alexandrina_2.jpg [navštíveno 2. 4. 2015]

Příloha č. 9

Zdroj: <http://2.bp.blogspot.com/iIhoc2DQoec/UXu1geCLJHI/AAAAAAAAAANU/5A1dCFEJTrU/s1600/LibraryofAlexandria.jpg> [navštíveno 3. 4. 2015]

Příloha č. 10

Zdroj: DAVIES, V. W., *Egyptské hieroglyfy : Čtení v minulosti*, Praha 2002, s. 29.

Příloha č. 11

Zdroj: DAVIES, V. W., *Egyptské hieroglyfy : Čtení v minulosti*, Praha 2002, s. 70.

Příloha č. 12

Zdroj: DAVIES, V. W., *Egyptské hieroglyfy : Čtení v minulosti*, Praha 2002, s. 76.

Příloha č. 13

Zdroj: DAVIES, V. W., *Egyptské hieroglyfy : Čtení v minulosti*, Praha 2002, s. 76.

Příloha č. 14

Zdroj: WALKER, C. B. F., *Klínopis: Čtení v minulosti*, Praha 2007, s. 41.

Příloha č. 15

Zdroj: WALKER, C. B. F., *Klínopis: Čtení v minulosti*, Praha 2007, s. 60.

Příloha č. 16

Zdroj: WALKER, C. B. F., *Klínopis: Čtení v minulosti*, Praha 2007, s. 34.

Příloha č. 17

Zdroj: DAVIES, V. W., *Egyptské hieroglyfy : Čtení v minulosti*, Praha 2002, s. 14.

Příloha č. 18

Zdroj: DAVIES, V. W., *Egyptské hieroglyfy : Čtení v minulosti*, Praha 2002, s. 26.

Příloha č. 19

Zdroj: DAVIES, V. W., *Egyptské hieroglyfy : Čtení v minulosti*, Praha 2002, s. 62.

Příloha č. 20

Zdroj: KNEIDL, Pravoslav, *Z historie evropské knihy*, Praha 1989, s. 18.

Příloha č. 21

Zdroj: <http://www.oeai.at/index.php/392.html> [navštíveno 6. 4. 2015]

Příloha č. 22

Zdroj: <http://www.starovekamesta.cz/wp-content/gallery/chattusas/chat2.jpg>
[navštíveno 12. 4. 2015]

Příloha č. 23

Zdroj: http://www.hoomanb.com/pictures/iran/img_6729.jpg [navštíveno 12. 4. 2015]

Příloha č. 24

Zdroj:http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bf/Stone_record_at_Behistun.jpg [navštíveno 12. 4. 2015]

Příloha č. 25

Zdroj: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2b/Stylus.jpg>
[navštíveno 12. 4. 2015]

Příloha č. 26

Zdroj: http://i3.cn.cz/1132650864_pismo-klinove.jpg [navštíveno 12. 4. 2015]

Příloha č. 27

Zdroj: @Veronika Klečková

Příloha č. 28

Zdroj: @Veronika Klečková

Příloha č. 29

Zdroj: @Veronika Klečková

Příloha č. 30

Zdroj: @Veronika Klečková

Příloha č. 31

Zdroj: <http://mare.sk/wp-content/uploads/2012/03/mezopotamia-euftrat-tigris.jpg>
[navštíveno 17. 4. 2015]

Příloha č. 32

Zdroj:http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6c/Leon_Cogniet_-_Jean-Francois_Champollion.jpg [navštíveno 17. 4. 2015]

Příloha č. 33

Zdroj:http://ichef.bbci.co.uk/arts/yourpaintings/images/paintings/rin/large/wmrii_rin_riic_0492_large.jpg [navštíveno 17. 4. 2015]

Příloha č. 34

Zdroj:http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a0/Georg_Friedrich_Grotend.jpg [navštíveno 17. 4. 2015]

Příloha č. 35

Zdroj: <http://media-1.web.britannica.com/eb-media/57/38657-004-475DA7A7.jpg> [navštíveno 17. 4. 2015]

Příloha č. 36

Zdroj:<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/71/AustenHenryLayard.jpg> [navštíveno 17. 4. 2015]

Příloha č. 37

Zdroj: http://www-old.national-geographic.cz/wp-content/uploads/articles/thumb1_34992_3352_FO01063614-e1355223459515.jpg [navštíveno 17. 4. 2015]

Příloha č. 38

Zdroj:<http://media-2.web.britannica.com/eb-media/67/29967-004-176E29C2.jpg> [navštíveno 17. 4. 2015]

Příloha č. 39

Zdroj: DAVIES, V. W., *Egyptské hieroglyfy : Čtení v minulosti*, Praha 2002, s. 2.

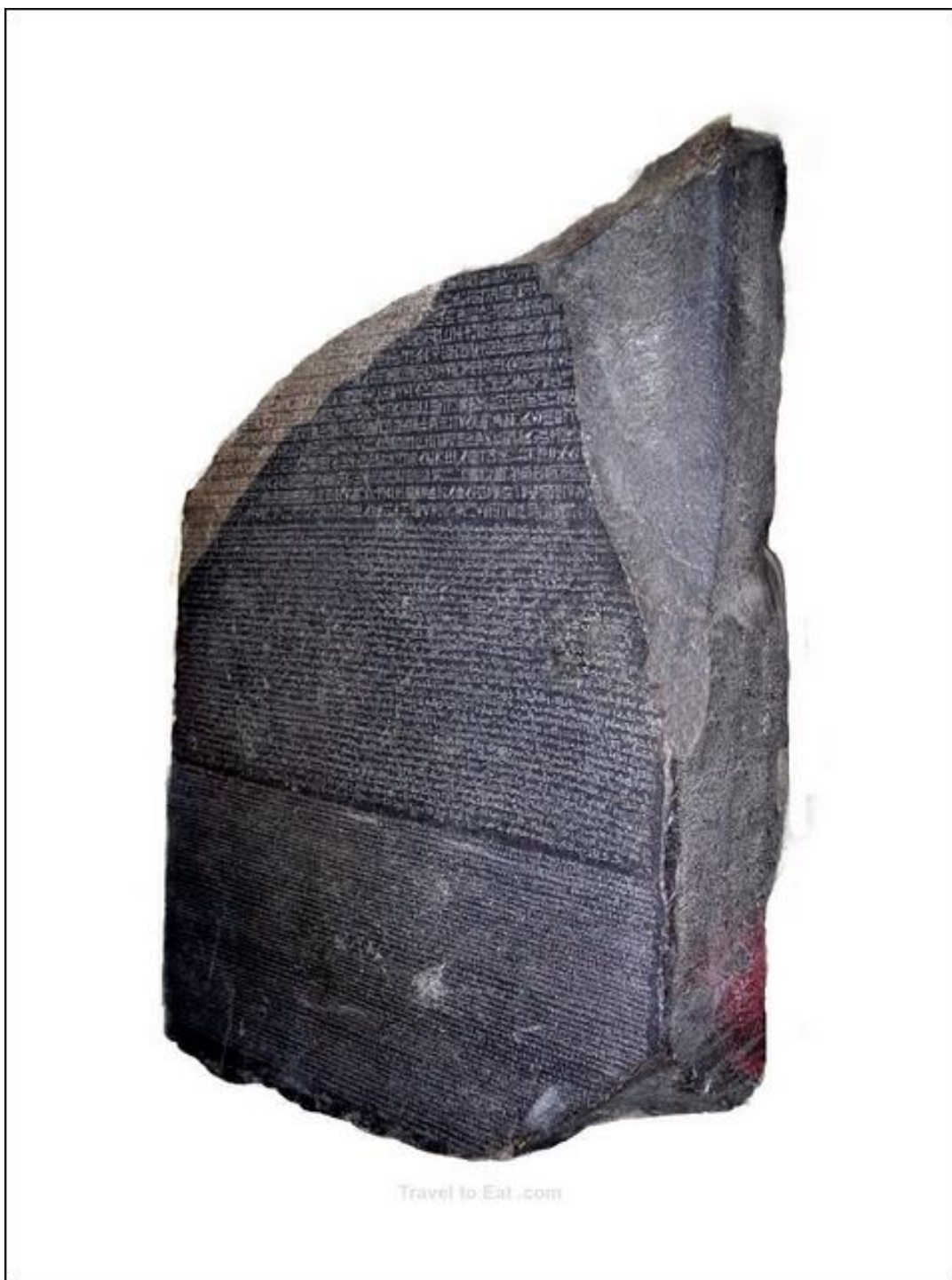
9 Resumé

The aim of my bachelor thesis was to develop a theme of ancient literary culture. This thesis focused on the area of ancient Egypt and Mesopotamia. Scripture consider very important discovery in the history of mankind and just in the old Near East writing was invented. The discovery of the font is attributed Sumerians, but also Egyptians stood behind the birth of the first writing systems.

Language is inherently connected with the font that is used as a means of expression. For Sumerian language, Akkadian language and Babylonian language is a common denominator cuneiform, which was used to write these three distinct Semitic languages. Cuneiform developed gradually and always has been tailored to the specific needs of the community. Likewise was the development of Egyptian script, which was simplification in the context of internal and external organization of the state. The common denominator of cuneiform and Egyptian hieroglyphics are the characteristics of these two fonts. These fonts are developed from pictographs and gradually received syllabic and phonetic value. Without phonetic values would be difficult to find a link between the font and language. Egyptian, Akkadian and Babylonian languages today ranks among the dead languages. All these languages belong to the Semitic branches of Afro-Asiatic language family. Only Sumerian language is isolated.

In my work I focused on the development of writing, individual languages and their development, material culture, needs and original literature. The aim of this work was as closely as possible to summarize the most important facts that relate to the development of literary culture in ancient Egypt and Mesopotamia.

10 Obrázkové přílohy

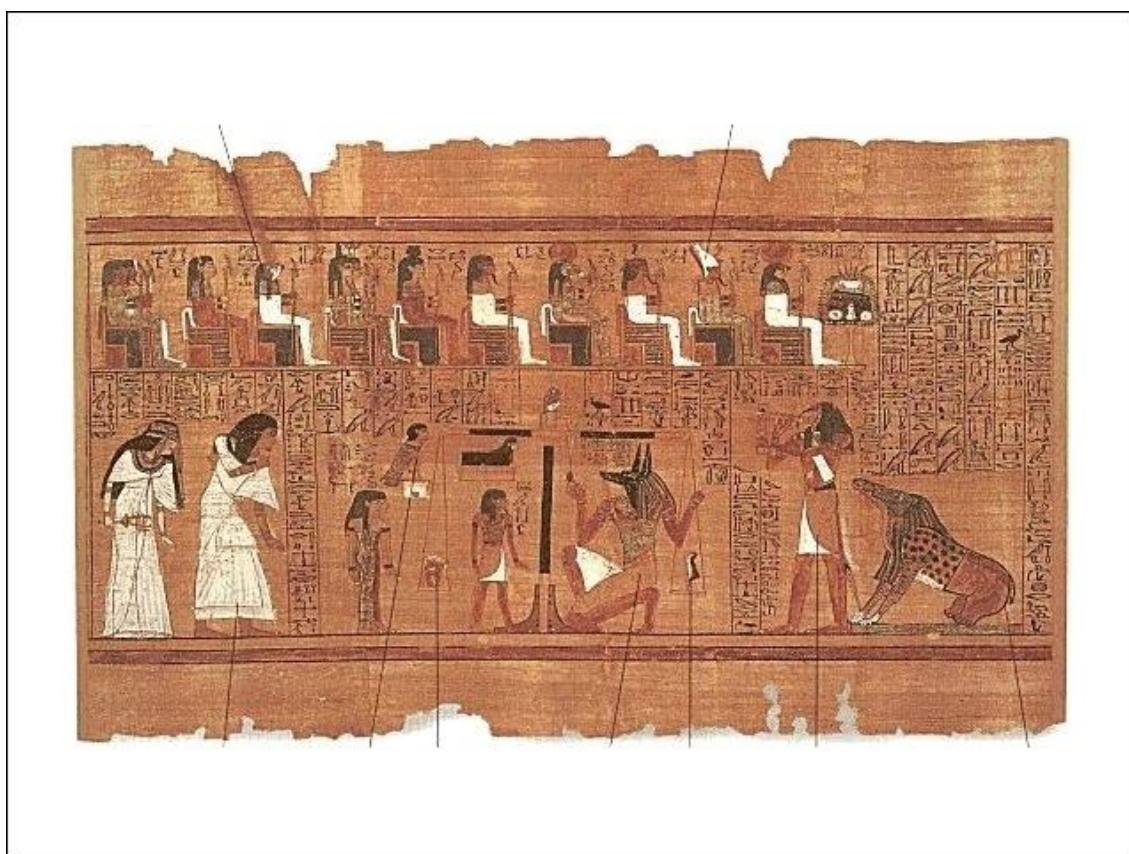

Příloha č. 1: Originál Rosettské desky. Uložena v Britském muzeu v Londýně.

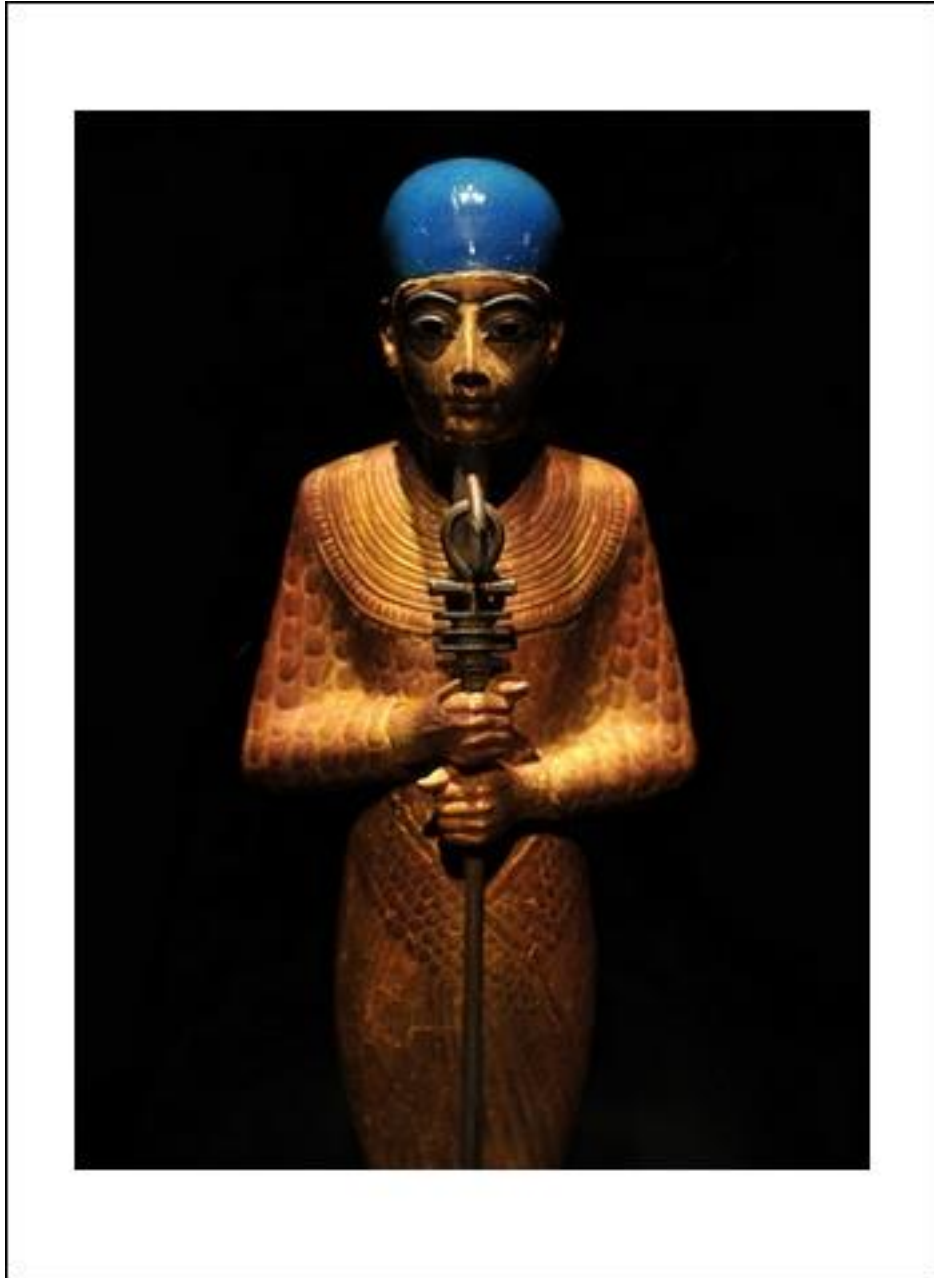

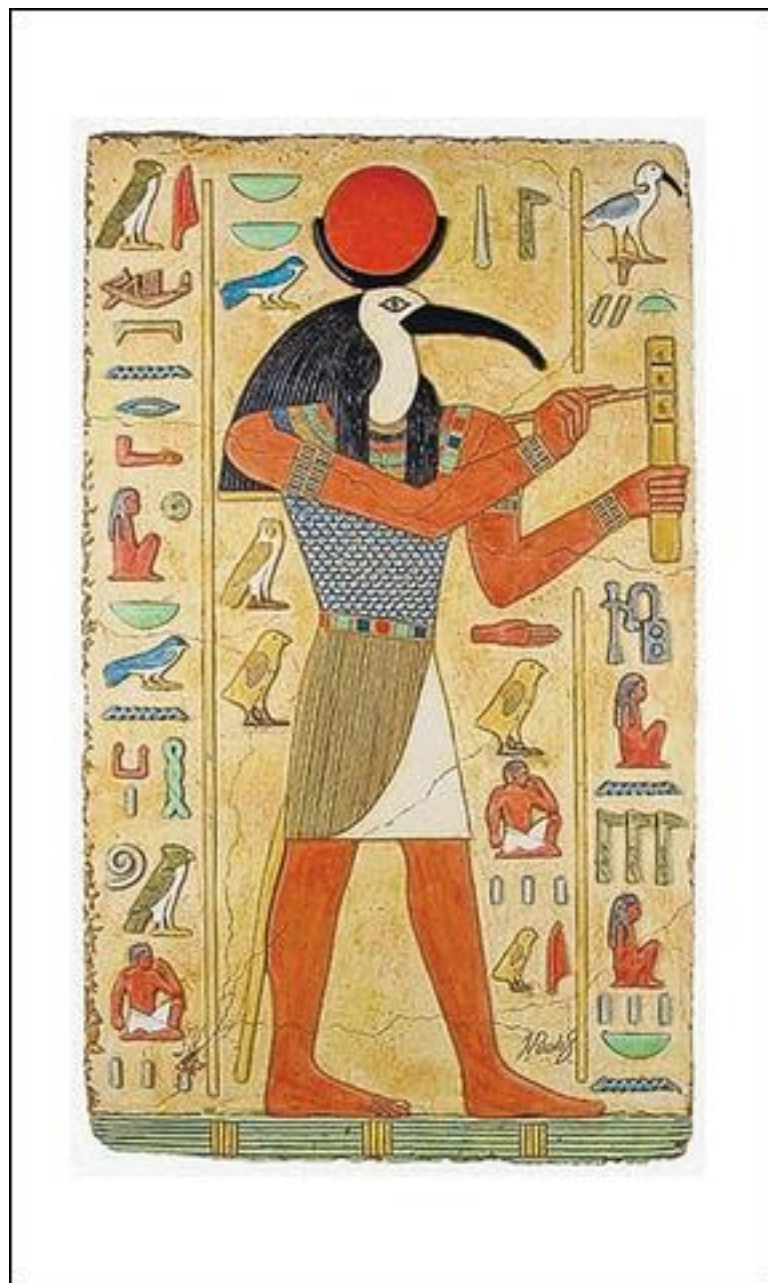
Příloha č. 2: Ostraka. Úlomky pocházejí z 5. století n. l.

Příloha č. 3: Ukázka ilustrace z egyptské Knihy mrtvých. Výjev znázorňující síň obou pravd.

Příloha č. 4: Bůh stvořitel a ochránce řemeslníků Ptah. Zobrazován ve své lidské podobě.

Příloha č. 5: Bůh moudrosti a jazyka Thovth. Nejčastěji zobrazován jako muž s hlavou Ibise.

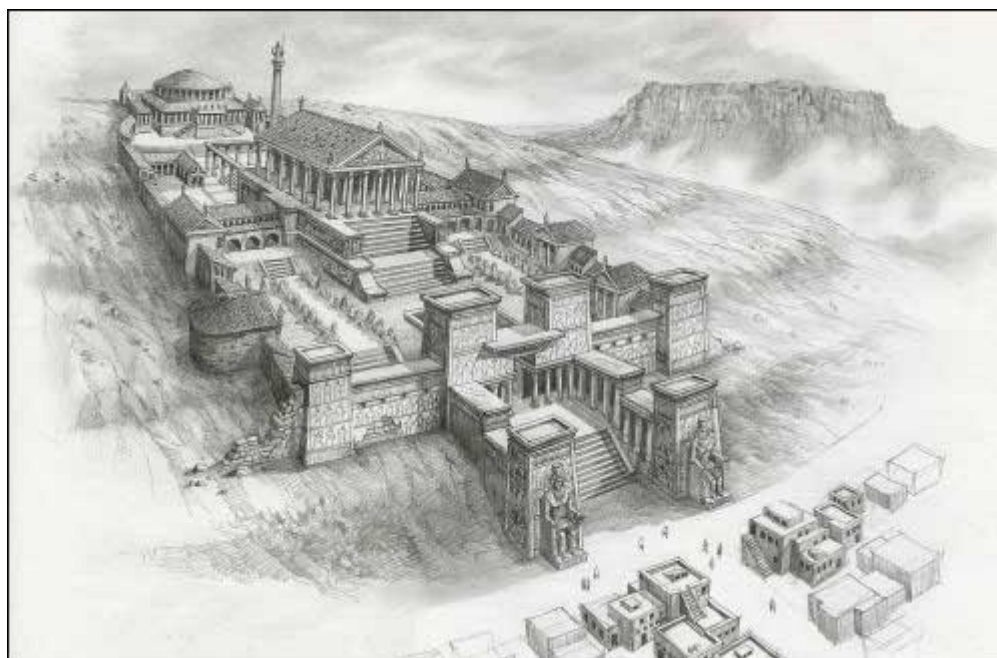
Příloha č. 6: Rostlina *Cyperus papyrus*.

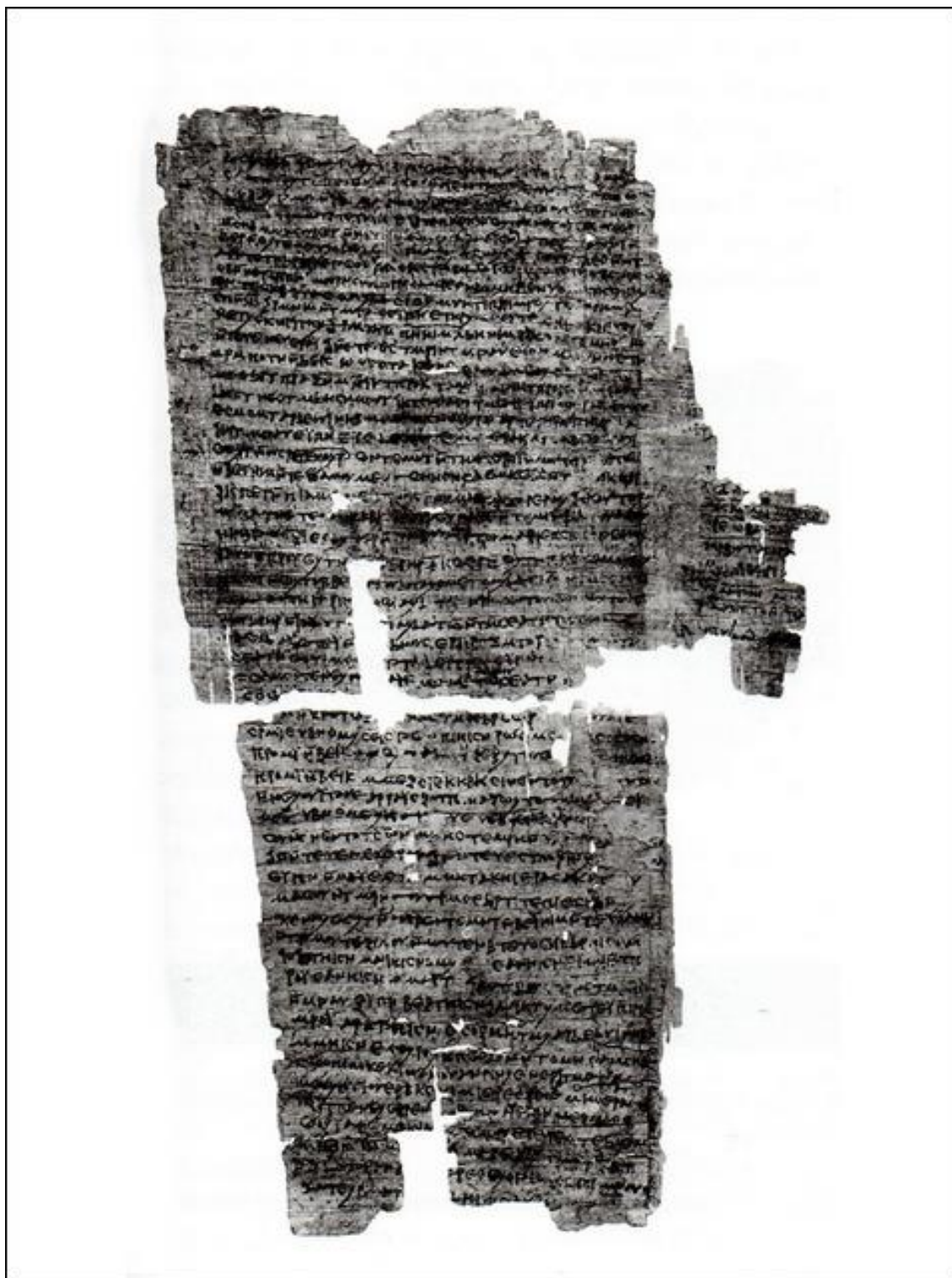
Příloha č. 7: Ukázka ramosového písátka.

Příloha č. 8: Budova nové alexandrijské knihovny.

Příloha č. 9: Hypotetické schéma starověkého Múseionu a alexandrijské knihovny.

Příloha č. 10: Egyptský magický papyrus popsaný řeckým a démotickým písmem.

Tableau des Signes Phonétiques
Des écritures hiéroglyphique et Démotique des anciens Égyptiens

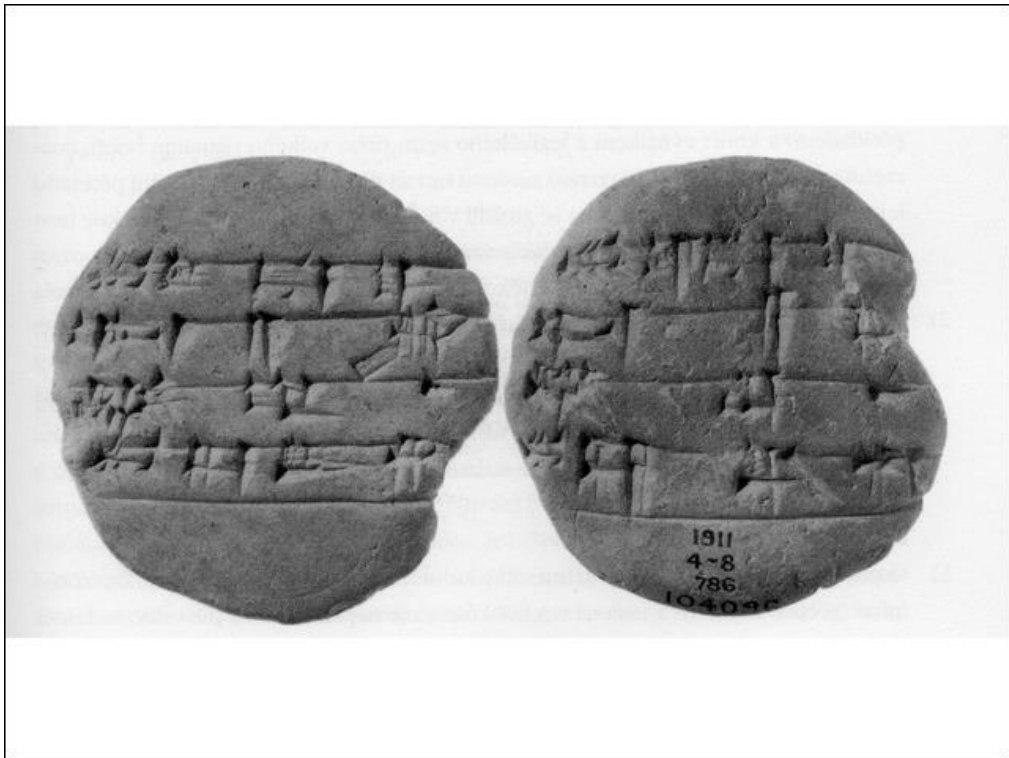
Lettes Latines	Signes Démotiques	Signes hiéroglyphiques
A	⊂. ⊂.	𐀀 𐀁 𐀂 𐀃 𐀄 𐀅 𐀆 𐀇 𐀈 𐀉 𐀊
B	⊃. ⊃.	𐀋 𐀌 𐀍 𐀎 𐀏 𐀐
Γ	κ. κ.	𐀑 𐀒
Δ	⊄. ⊄.	𐀓 𐀔
E	⊅.	𐀕 𐀖
Z		
H	⊆. ⊆. ⊆. ⊆.	𐀗 𐀘 𐀙 𐀚 𐀛 𐀜 𐀝 𐀞 𐀟 𐀠 𐀡 𐀢 𐀣
Θ		
I	⊇. ⊇.	𐀤 𐀥 𐀦 𐀧 𐀨 𐀩
K	⊈. ⊈. ⊈. ⊈. ⊈.	𐀪 𐀫 𐀬 𐀭 𐀮 𐀯 𐀰 𐀱 𐀲 𐀳 𐀴 𐀵 𐀶 𐀷 𐀸 𐀹 𐀺 𐀻 𐀼 𐀽 𐀾 𐀿
Λ	⊉. ⊉.	𐀿 𐁀 𐁁 𐁂 𐁃
M	⊋. ⊋.	𐁄 𐁅 𐁆 𐁇 𐁈 𐁉
N	⊌. ⊌. ⊌. ⊌. ⊌.	𐁊 𐁋 𐁌 𐁍 𐁎 𐁏 𐁐 𐁑 𐁒 𐁓 𐁔 𐁕 𐁖 𐁗 𐁘 𐁙 𐁚 𐁛 𐁜 𐁝 𐁞 𐁟 𐁠 𐁡 𐁢 𐁣 𐁤 𐁥 𐁦 𐁧 𐁨 𐁩 𐁪 𐁫 𐁬 𐁭 𐁮 𐁯 𐁰 𐁱 𐁲 𐁳 𐁴 𐁵 𐁶 𐁷 𐁸 𐁹 𐁺 𐁻 𐁼 𐁽 𐁾 𐁿
Ξ	⊍.	𐁿 𐂀
O	⊎. ⊎. ⊎. ⊎.	𐂁 𐂂 𐂃 𐂄 𐂅 𐂆 𐂇 𐂈 𐂉 𐂊 𐂋 𐂌 𐂍 𐂎 𐂏 𐂐 𐂑 𐂒 𐂓 𐂔 𐂕 𐂖 𐂗 𐂘 𐂙 𐂚 𐂛 𐂜 𐂝 𐂞 𐂟 𐂠 𐂡 𐂢 𐂣 𐂤 𐂥 𐂦 𐂧 𐂨 𐂩 𐂪 𐂫 𐂬 𐂭 𐂮 𐂯 𐂰 𐂱 𐂲 𐂳 𐂴 𐂵 𐂶 𐂷 𐂸 𐂹 𐂺 𐂻 𐂼 𐂽 𐂾 𐂿
Π	⊏. ⊏. ⊏. ⊏.	𐂿 𐃀 𐃁 𐃂 𐃃 𐃄 𐃅 𐃆 𐃇 𐃈 𐃉 𐃊 𐃋 𐃌 𐃍 𐃎 𐃏 𐃐 𐃑 𐃒 𐃓 𐃔 𐃕 𐃖 𐃗 𐃘 𐃙 𐃚 𐃛 𐃜 𐃝 𐃞 𐃟 𐃠 𐃡 𐃢 𐃣 𐃤 𐃥 𐃦 𐃧 𐃨 𐃩 𐃪 𐃫 𐃬 𐃭 𐃮 𐃯 𐃰 𐃱 𐃲 𐃳 𐃴 𐃵 𐃶 𐃷 𐃸 𐃹 𐃺 𐃻 𐃼 𐃽 𐃾 𐃿
P	⊐. ⊐.	𐄀 𐄁 𐄂 𐄃 𐄄 𐄅 𐄆 𐄇 𐄈 𐄉 𐄊 𐄋 𐄌 𐄍 𐄎 𐄏 𐄐 𐄑 𐄒 𐄓 𐄔 𐄕 𐄖 𐄗 𐄘 𐄙 𐄚 𐄛 𐄜 𐄝 𐄞 𐄟 𐄠 𐄡 𐄢 𐄣 𐄤 𐄥 𐄦 𐄧 𐄨 𐄩 𐄪 𐄫 𐄬 𐄭 𐄮 𐄯 𐄰 𐄱 𐄲 𐄳 𐄴 𐄵 𐄶 𐄷 𐄸 𐄹 𐄺 𐄻 𐄼 𐄽 𐄾 𐄿
Σ	⊑. ⊑. ⊑. ⊑. ⊑.	𐅀 𐅁 𐅂 𐅃 𐅄 𐅅 𐅆 𐅇 𐅈 𐅉 𐅊 𐅋 𐅌 𐅍 𐅎 𐅏 𐅐 𐅑 𐅒 𐅓 𐅔 𐅕 𐅖 𐅗 𐅘 𐅙 𐅚 𐅛 𐅜 𐅝 𐅞 𐅟 𐅠 𐅡 𐅢 𐅣 𐅤 𐅥 𐅦 𐅧 𐅨 𐅩 𐅪 𐅫 𐅬 𐅭 𐅮 𐅯 𐅰 𐅱 𐅲 𐅳 𐅴 𐅵 𐅶 𐅷 𐅸 𐅹 𐅺 𐅻 𐅼 𐅽 𐅾 𐅿
T	⊒. ⊒. ⊒. ⊒.	𐆀 𐆁 𐆂 𐆃 𐆄 𐆅 𐆆 𐆇 𐆈 𐆉 𐆊 𐆋 𐆌 𐆍 𐆎 𐆏 𐆐 𐆑 𐆒 𐆓 𐆔 𐆕 𐆖 𐆗 𐆘 𐆙 𐆚 𐆛 𐆜 𐆝 𐆞 𐆟 𐆠 𐆡 𐆢 𐆣 𐆤 𐆥 𐆦 𐆧 𐆨 𐆩 𐆪 𐆫 𐆬 𐆭 𐆮 𐆯 𐆰 𐆱 𐆲 𐆳 𐆴 𐆵 𐆶 𐆷 𐆸 𐆹 𐆺 𐆻 𐆼 𐆽 𐆾 𐆿
Υ		
Φ	⊓.	𐆿 𐇀
Υ		
X	⊔.	𐇁 𐇂
Ω		𐇃 𐇄
TO		𐇅 𐇆 𐇇 𐇈 𐇉 𐇊 𐇋 𐇌 𐇍 𐇎 𐇏 𐇐 𐇑 𐇒 𐇓 𐇔 𐇕 𐇖 𐇗 𐇘 𐇙 𐇚 𐇛 𐇜 𐇝 𐇞 𐇟 𐇠 𐇡 𐇢 𐇣 𐇤 𐇥 𐇦 𐇧 𐇨 𐇩 𐇪 𐇫 𐇬 𐇭 𐇮 𐇯 𐇰 𐇱 𐇲 𐇳 𐇴 𐇵 𐇶 𐇷 𐇸 𐇹 𐇺 𐇻 𐇼 𐇽 𐇾 𐇿

𐇀𐇁𐇂𐇃𐇄𐇅𐇆𐇇𐇈𐇉𐇊𐇋𐇌𐇍𐇎𐇏𐇐𐇑𐇒𐇓𐇔𐇕𐇖𐇗𐇘𐇙𐇚𐇛𐇜𐇝𐇞𐇟𐇠𐇡𐇢𐇣𐇤𐇥𐇦𐇧𐇨𐇩𐇪𐇫𐇬𐇭𐇮𐇯𐇰𐇱𐇲𐇳𐇴𐇵𐇶𐇷𐇸𐇹𐇺𐇻𐇼𐇽𐇾𐇿

Příloha č. 11: List z Dopisu panu Dacierovi, publikovaný Champollionem roku 1822.

Příloha č. 12: Soška sfingy s nápisy v protosinajském písmu a egyptských hieroglyfech.

Příloha č. 13: Starobabylonská školní tabulka se sumerským příslovím. Tabulku vlevo popsal učitel, tabulku vpravo opsal žák.

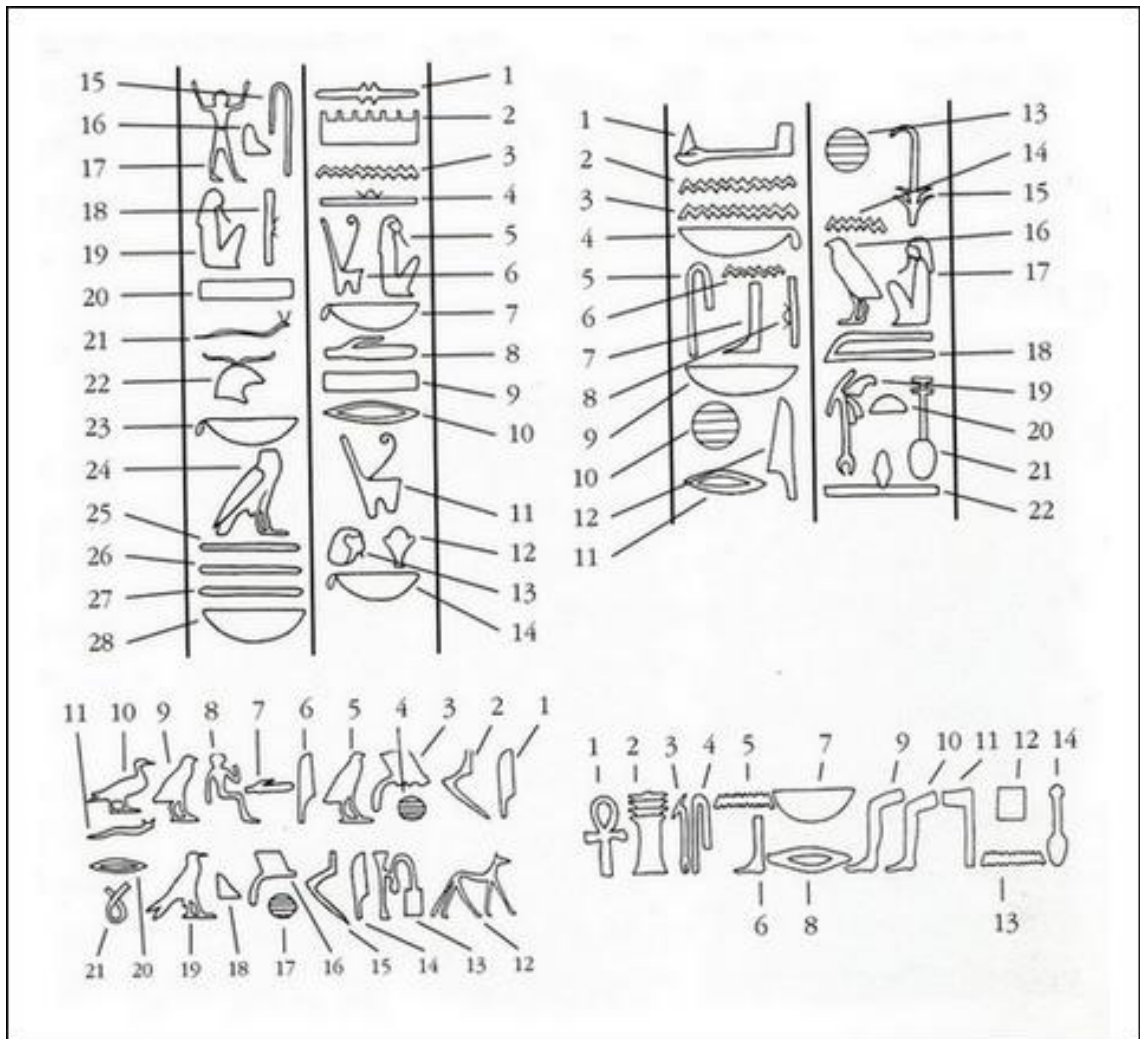
Příloha č. 14: Ukázka staré perštiny. Nápis pocházející z paláce krále Daria v Persepolis. Vytesáno nad jeho podobiznou.

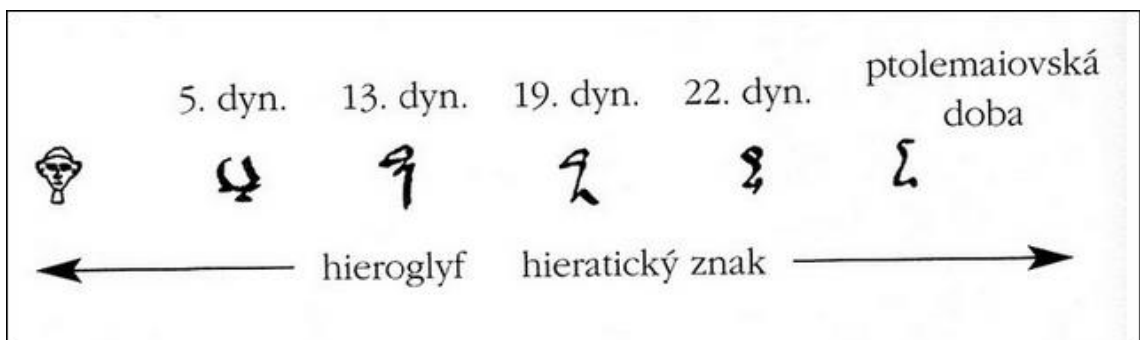
Příloha č. 15: Ukázka staré perštiny. Nápis pocházející z paláce krále Xerxea v Persepolis. Vytesáno nad jeho podobiznou.

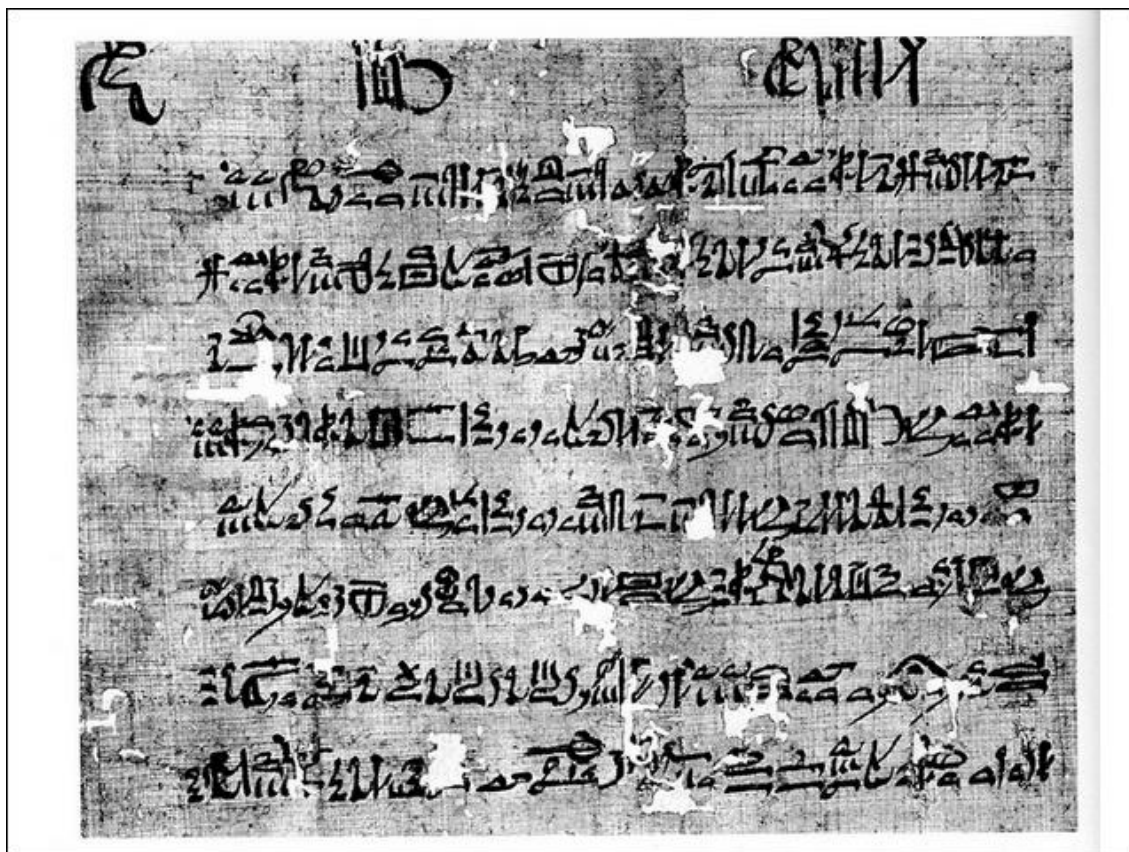
Příloha č. 16: Elamská verze nápisu přílohy č. 14.

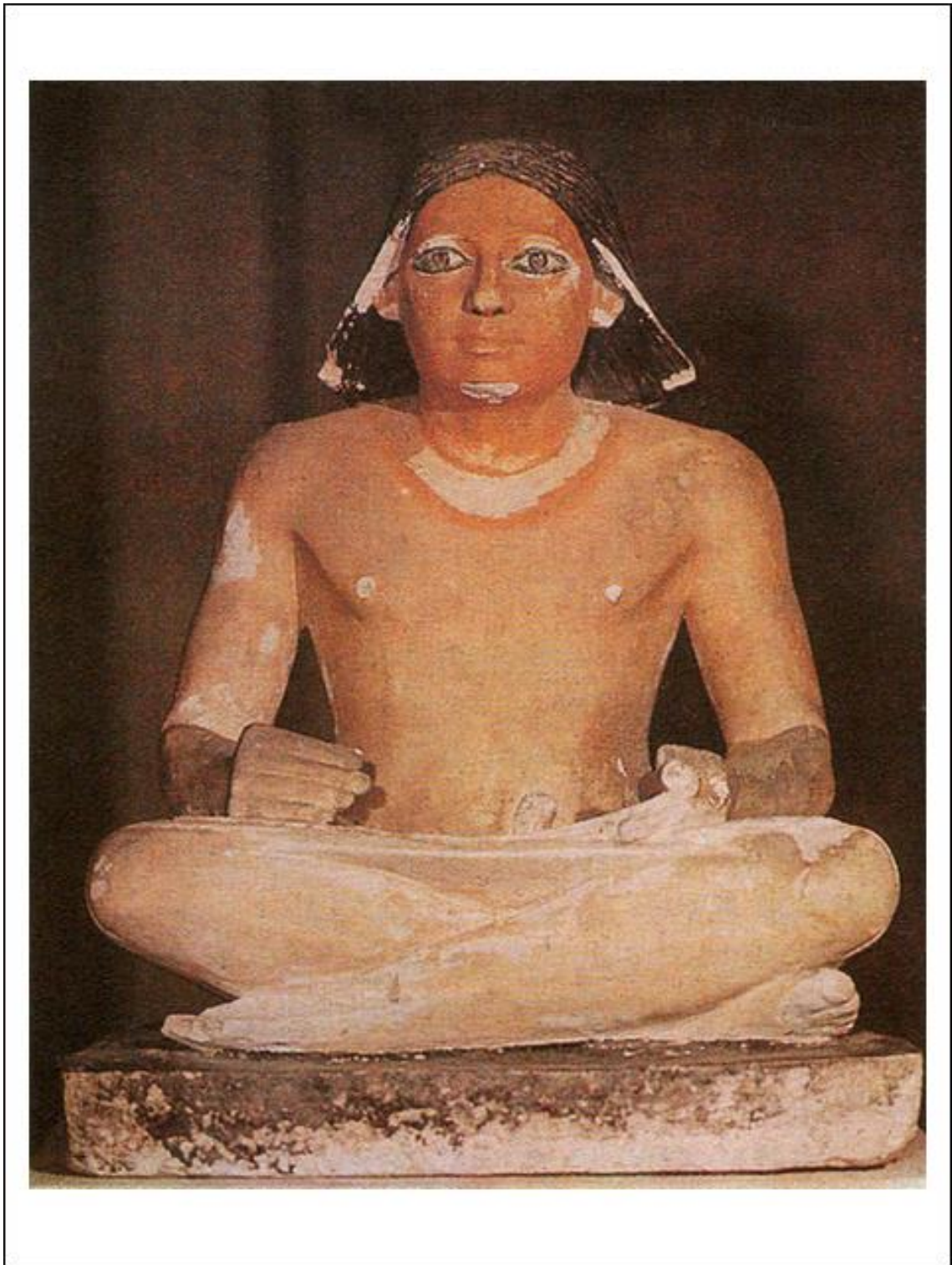
Příloha č. 17: Ukázka sloupcových a horizontálních textů s levostrannou i pravostrannou orientací. Čísla označující pořadí, ve kterém se hieroglyfy čtou.

Příloha č. 18: Ukázka vývoje kurzivního písma.

Příloha č. 19: Písařův cvičný opis, psáno hieratickým písmem. Pokročilá úroveň opisu.

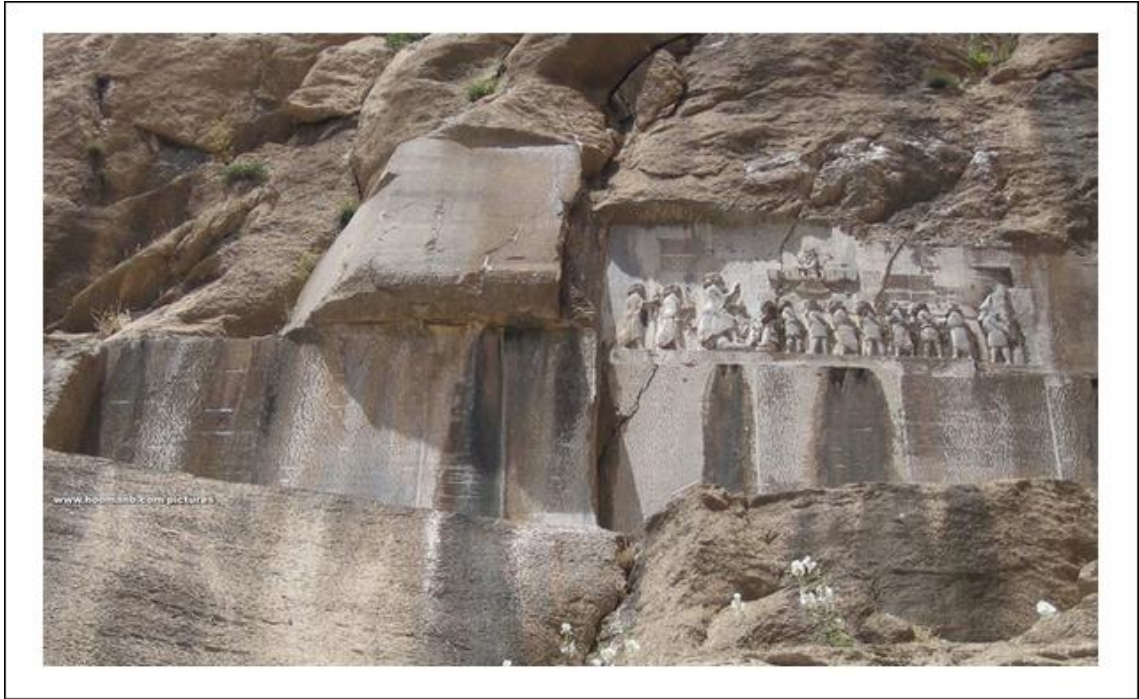
Příloha č. 20: Socha neznámého písaře z období vlády 5. dynastie.

Příloha č. 21: Pozůstatky Serapeion v Alexandrii.

Příloha č. 22: Archeologické vykopávky města Chattušaš.

Příloha č. 23: Pohled na Behistunský nápis z dálky.

Příloha č. 24: Detailní pohled na Behistunský nápis.

Příloha č. 25: Ukázka stylusu.

Příloha č. 26: Ukázka hliněné tabulky se sumerským textem.

Příloha č. 27: Detail. Obelisk na Place de la Concorde v Paříži. Obelisk faraona Ramesse II., původně se nacházel v chrámu v Luxoru. Na náměstí Concorde byl slavnostně vztyčen roku 1836.

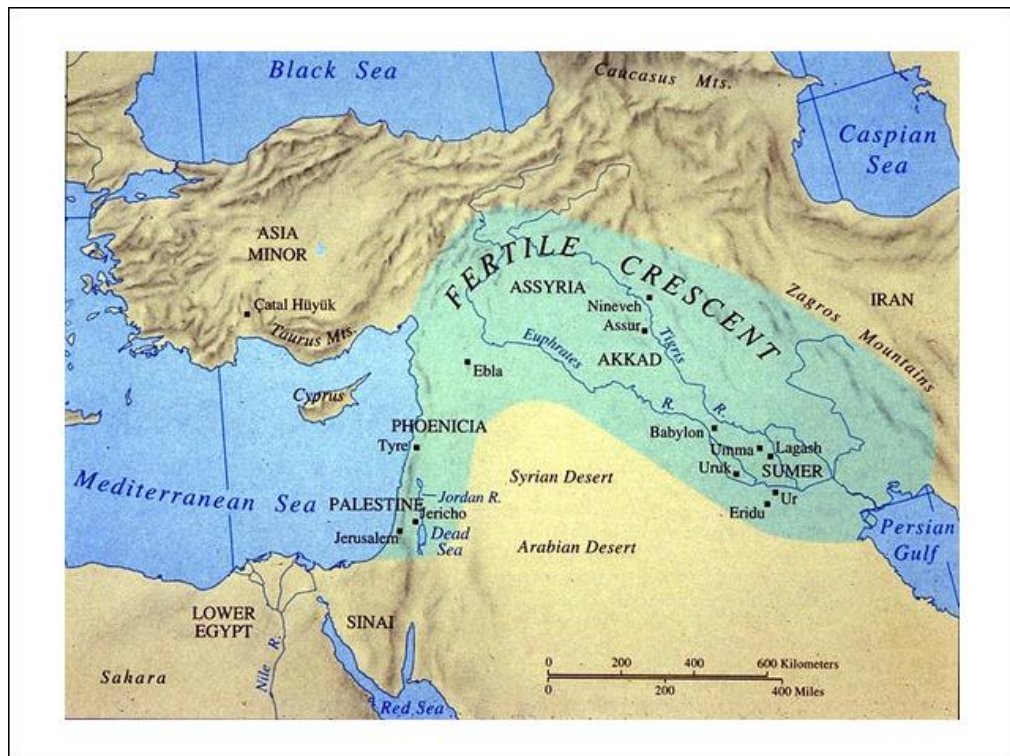
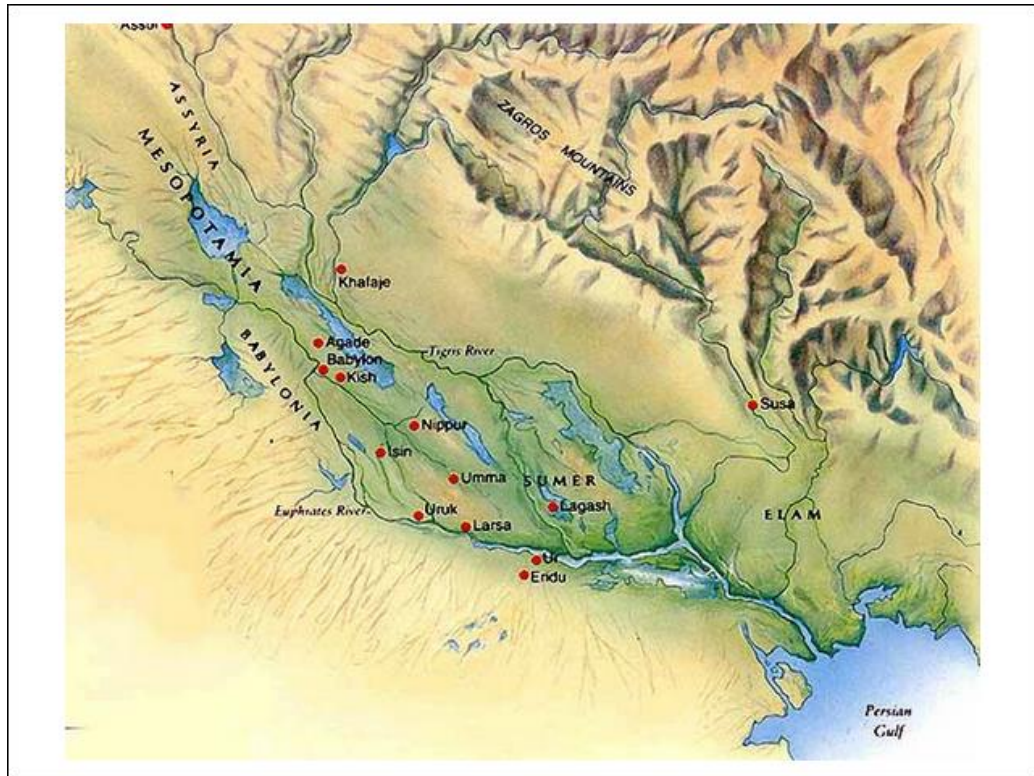
Příloha č. 28: Pohled na celý obelisk Ramesse II. na Place de la Concorde.

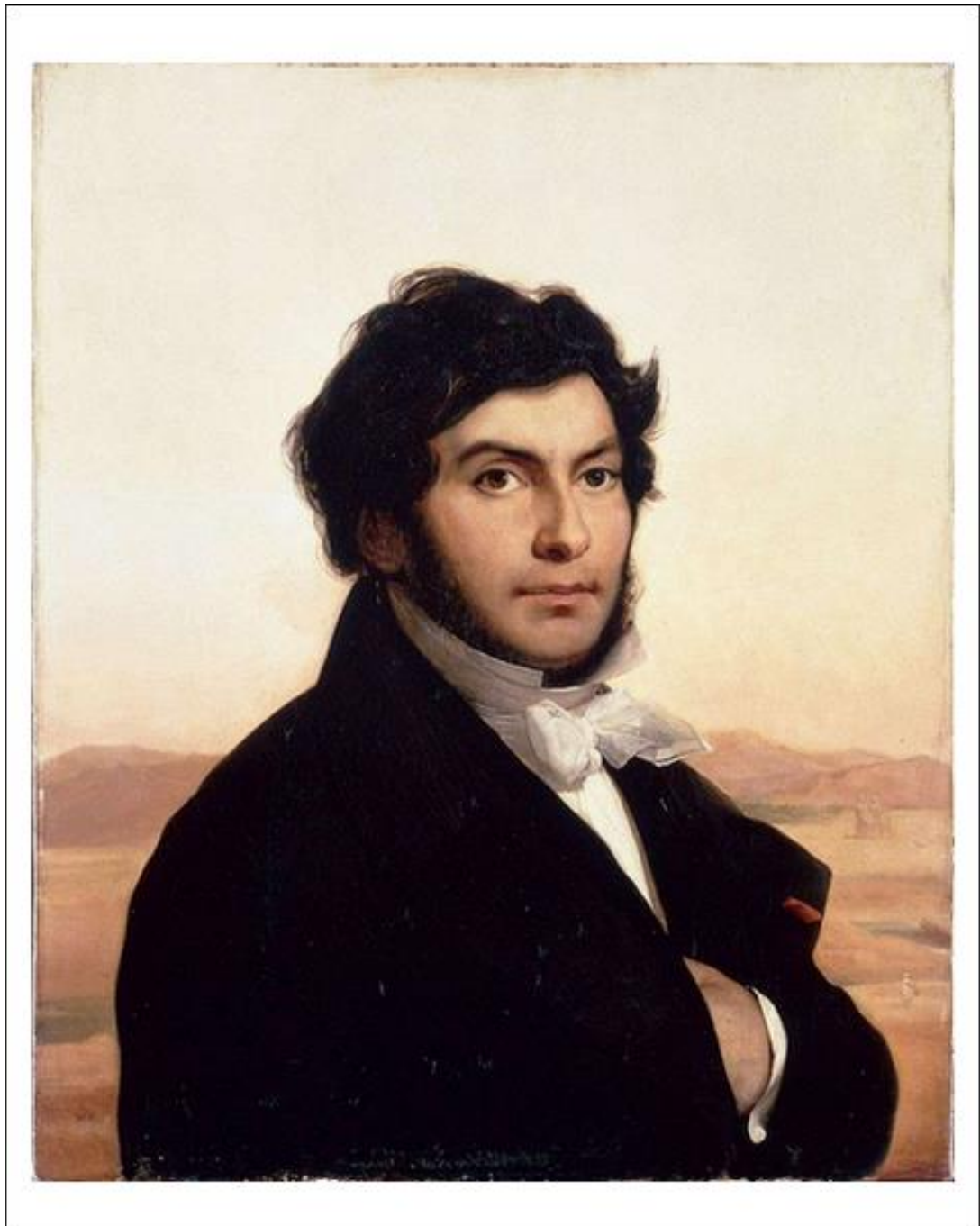
Příloha č. 29: Pomník ve tvaru obelisku, patřící J. F. Champollionovi. Pohřben na hřbitově Père Lachaise v Paříži.

Příloha č. 30: Náhrobní deska J. F. Champolliona.

Příloha č. 31: Mapy s vyznačením územím Mezopotámie.

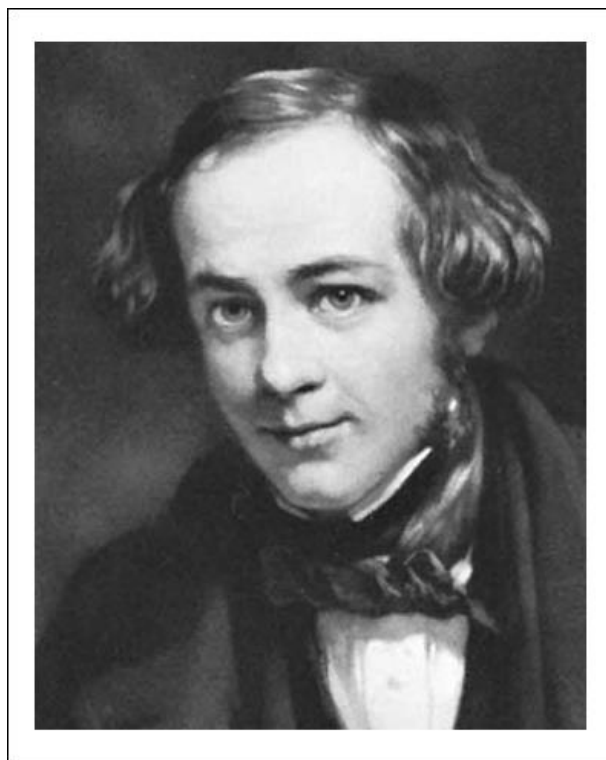
Příloha č. 32: Portrét Jeana-Françoise Champolliona.

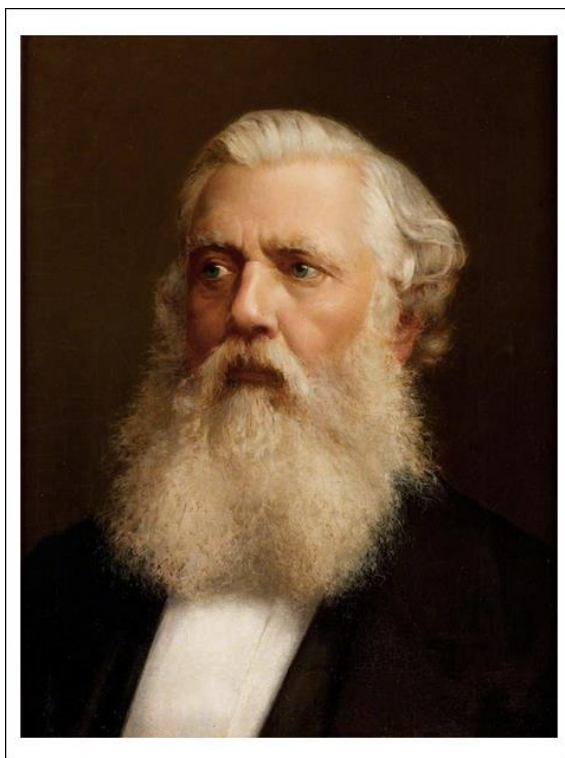
Příloha č. 33: Portrét Dr. Thomase Younga.

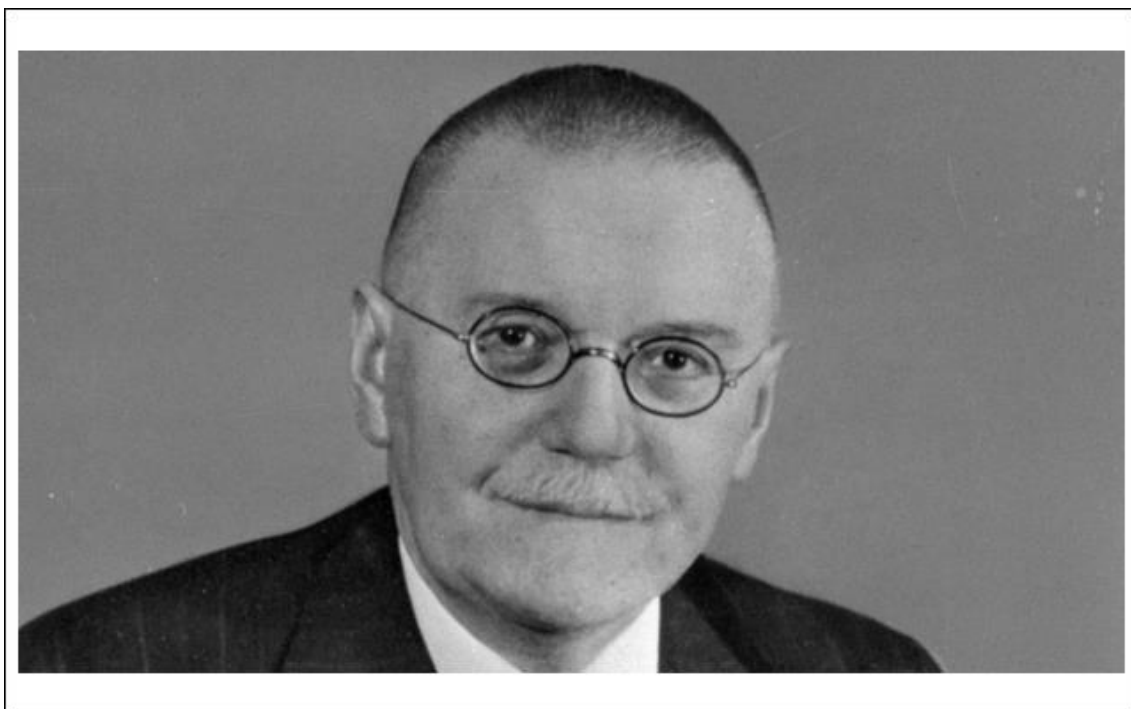
Příloha č. 34: Portrét Georga Friedricha Grotfenda.

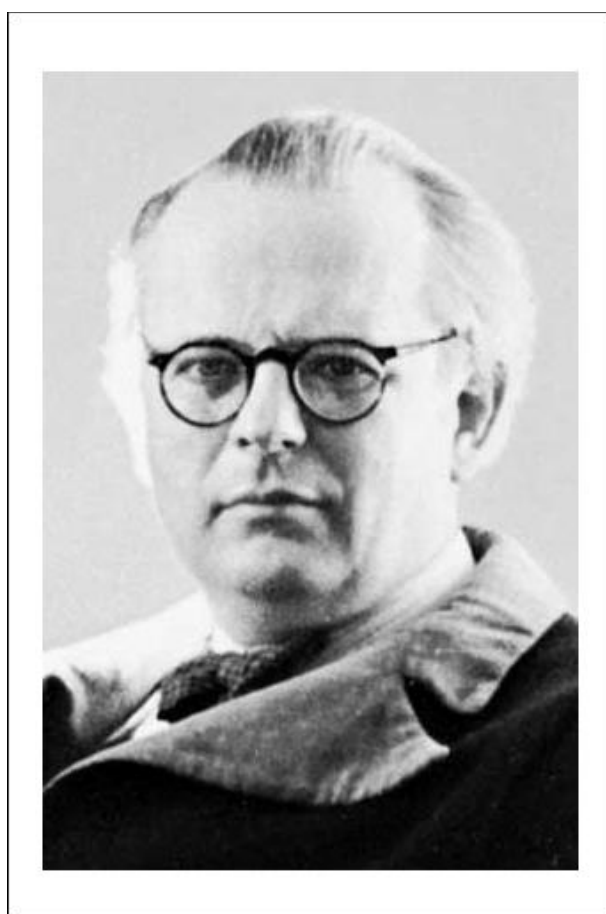
Příloha č. 35: Portrét sira Henryho Creswicka Rawlinsona.

Příloha č. 36: Portrét Austena Henryho Layarda.

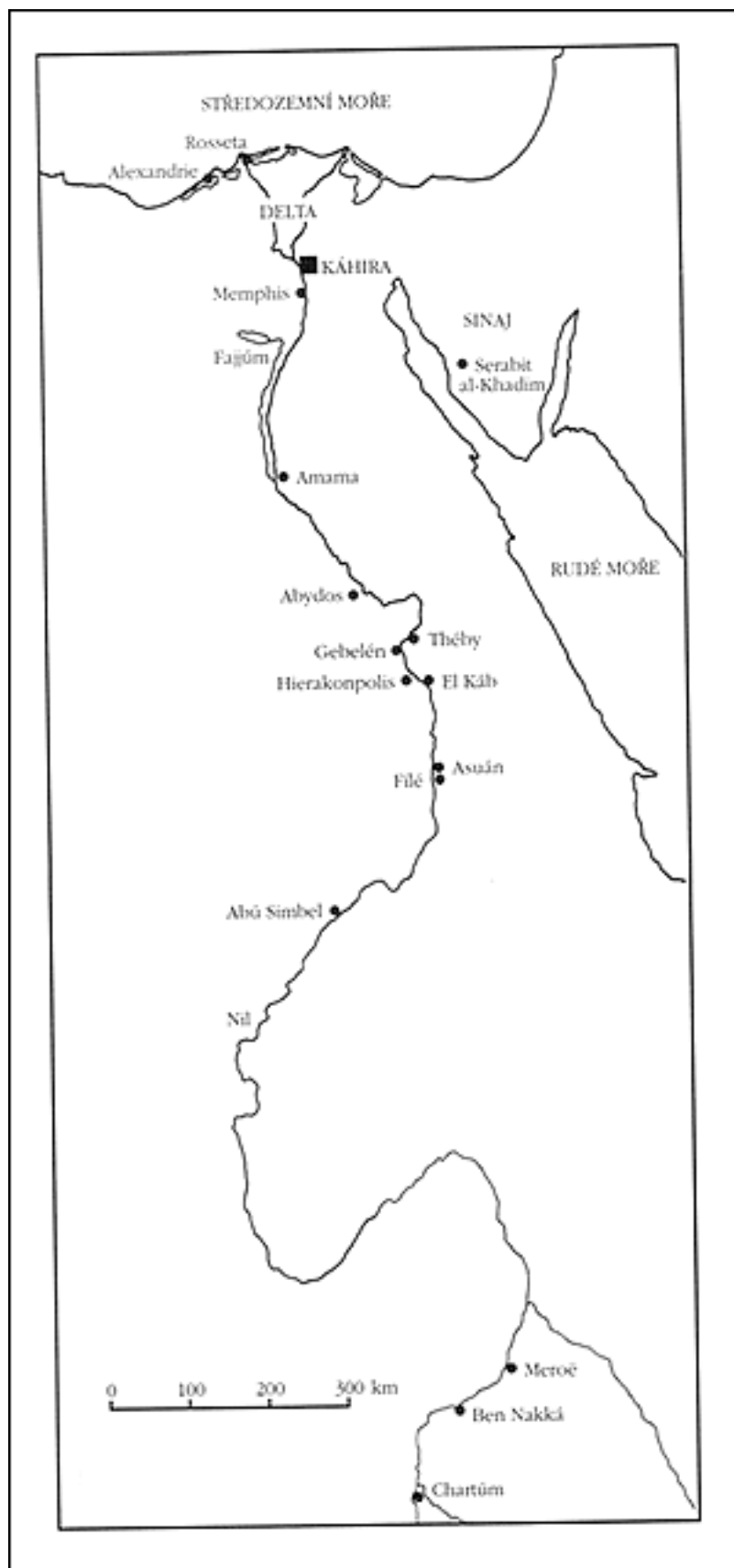

Příloha č. 37: Portrét prof. PhDr. Bedřicha Hrozného.

Příloha č. 38: Portrét Helmutha Theodora Bosserta.

Příloha č. 39: Schéma toku řeky Nil, spolu s vyznačením důležitých archeologických lokalit.

